

18 NOV. 1988

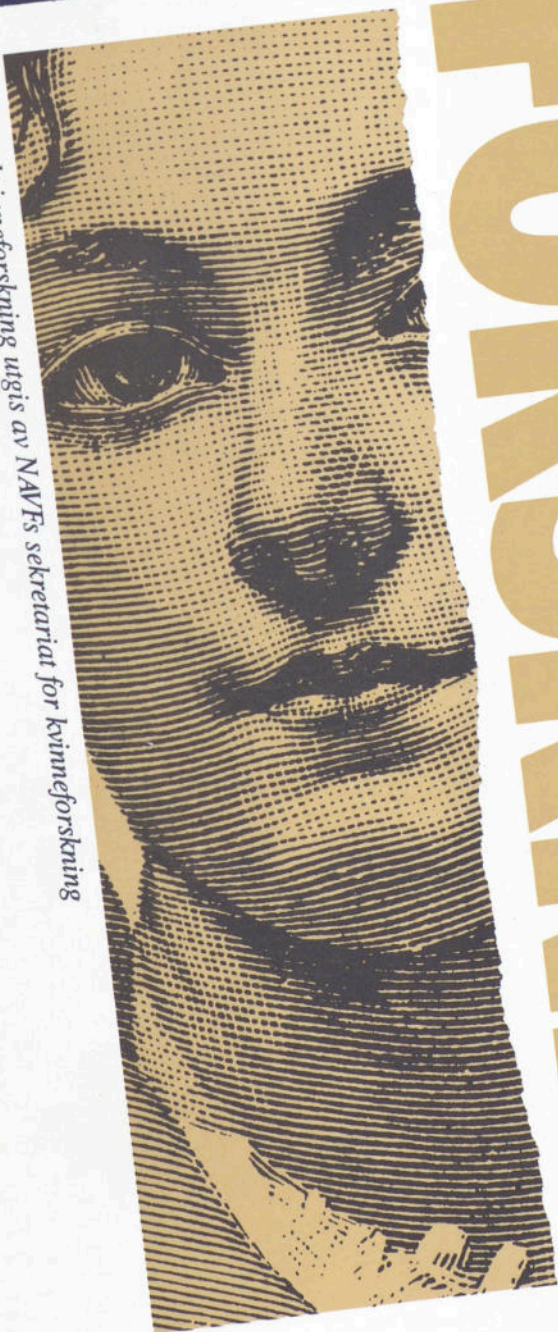
UNIVERSITETET I OSLO
AMERIKANSK INSTITUTT

Nytt om

Kvinneliv

4/88 Kvinner
i primærnæringene
– reindrift, fiskeri og landbruk

FORSKNING



Nytt om kvinneforskning utgis av NAVTs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 12, 1988

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag: Harald Gulli
Opplegg for layout: Josef Leupi
Sats: Jet-Z
Produksjon: Forlagsproduksjon AS, Oslo
ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 40,-
Abonnement: kr 125,-
Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:
NYTT OM KVINNEFORSKNING
Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4
Tlf. (02) 15 70 12

SEKRETARIATETS STYRE:

Professor Liv Storstein, leder
(repr. for NAVFs styre)
Professor Karen B. Helle
(repr. for medisin)
Museumsdirektør Magne Velure
(repr. for humaniora)
Førsteamanuensis Brit E. Dale
(repr. for samfunnsvitenskap)
Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal
(repr. for naturvitenskap)
Rektor Wenche Barane
(repr. for NORAS)
Førstekonsulent Jorun Wiik
(repr. for FAD)

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz
Fagkonsulent Mari Nes
Førstesekretær Evy Haneborg
Førstesekretær Toril Enger
Førstesekretær Siri Tønseth

VARAMEDLEMMER:

Professor Gunnar Skirbekk

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Utredningsleder Jan Dybfest

Førstekonsulent Erling Strømberg
(repr. for KD)

Kjære leser!

Informasjon og forskning om kvinner i distrikts-Norge og i primærnæringene er denne gangen tema for *Nytt om kvinneforskning*. Distriktskvinneforskningen vokste fram som et resultat av demokratiseringen av utdanningssystemet og framveksten av kvinnebevegelsen og den populistiske bølgen på 1960- og 1970-tallet. Allikevel er dette til dels en nyere gren av kvinneforskningen. Ikke minst gjelder det forskning i landbrukssektoren og i reindriftsnæringen. Til forskjell fra NAVF har f.eks. NLVF (Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd) og NFFR (Norges fiskeriforskningsråd) først de siste årene satset på kvinneforskning. Satsingen ses uomtvistelig på som ledd i arbeidet med å beholde bosettingen i distrikts-Norge.

De aller fleste av de forskerne som her presenterer sitt stoff er unge kvinner. To «veteraner», Siri Gerrard og Halldis Valestrand, åpner imidlertid temanummeret med en oversikt over bakgrunn og forutsetninger for dagens distriktskvinneforskning, samt at de nevner en del sentrale problemstillinger. Kate Rognli fortsetter med en artikkel om kvinners plass i *reindriftsnæringen* – sett i forhold til den nye Reindriftsloven og til at reindriftsnæringen over kort tid har gjennomgått en forandring fra å være en naturalhusholdning til å bli en ren markedsrettet næring. Kari Vangsnes peker på skjevheter i kjønnsfordelingen og betydningen av å integrere kvinner i *fiskerinæringen*. I sin andre artikkel stiller Siri Gerrard spørsmålet: «Hva mener kvinner bør skje dersom forholdene skal legges til rette både for kvinner og menn i fiskerinæringen framover, og hva er utfordringene for kvinneforskerne?» Dagrun Grønbech foretar en sammenligning mellom de to fiskerisam-

funnene «Havøy» og «Øyvær», for å se hvilke muligheter de unge ser for framtida. Kari Riddervold redegjør for tiltakene Distriktenes Utbyggingsfond har bevilget midler til gjennom prosjektet «Kvinner inn i fiskerinæringa».

Edel Hildre setter fokus på *landbrukskvinnene*. Hildre belyser gjennom sitt intervju med Anne Ma. Nyerrød, leder i styringsutvalget for forskningsprogrammet «Kvinner i landbruket» (NLVF), målsettingen for programmet. Asbjørg Fyhn stiller spørsmål om kvinnes plass i det framtidige nordnorske jordbruket. Hun tar utgangspunkt i kvinners sentrale posisjon i nordnorsk jordbruk i tidligere tider. Agnes Bolsø tar opp problemstillinger i spenningsfeltet mellom de økonomiske utviklingstendensene for norsk landbruk og arbeidet for likestilling mellom kvinner i landbruksnæringen. Sissel H. Eriksen peker på hvordan kvinner i landbruket gjennom et ernæringsprosjekt påtar seg et samfunnsansvar i forebyggende helsearbeid.

Berit Sanness, leder i «Jenter i skogbruket», er optimist i sitt arbeid for å rekruttere kvinner til skogbruket. Sanness redegjør for arbeidets virkemidler og mål.

Den siste artikkelen, som ikke direkte er knyttet til kvinner i primærnæringene, tar for seg handelskvinner i vikingtiden og er skrevet av Anne Stalsberg.

Medisinsk kvinneforskning skal styrkes!

1. november i år begynner dr.odont. Berit Heløe som forskningsleder i Sekretariatet for kvinneforskning. Vi gleder oss til hun begynner og vi vil i senere nummer av *Nytt om kvinneforskning* komme tilbake til hennes planer for arbeidet.

Innhold

<i>Siri Gerrard og Halldis Valestrand: Kvinner i primærnæringene – kvinner i distriktene</i>	side	3
<i>Kate Rognli: Mellom to kulturer</i>	side	10
<i>Kari Vangsnes: En framtid for kvinner i fiskerinæringen?</i>	side	18
<i>Siri Gerrard: Fiskerikvinner og samfunnsvitenskapelig kvinneforskning – bidrag og utfordringer</i>	side	24
<i>Dagrunn Grønbech: «Et hav av muligheter, men hva så...?»</i>		
Unge jenter i fiskerisamfunn vurderer sine framtidsmuligheter	side	33
<i>Kari Riddervold: Fiskerikvinner og «nettverking»</i>	side	40
<i>Edel Hildre: Fokus på landbrukskvinnene</i>	side	44
<i>Asbjørg Fyhn: Nord-norsk jordbruk – fortsatt et kvinnejordbruk?</i>	side	47
<i>Agnes Bolsø: Kvinnene i landbruket – mellom valg og tilpasning</i>	side	53
<i>Sissel H. Eriksen: Kvinna tar ansvaret.</i>		
Bondekvinnerns innsats for familie og helse	side	60
<i>Berit Sanness: «Jenter i skogbruket» – informasjon gir resultater</i>	side	66
<i>Anne Stalsberg: Handelskvinner i vikingtiden</i>	side	73
Kvinner i primærnæringene – en oversikt over aktuelle prosjekter	side	80
BOKOMTALER		
<i>Trine Anstorp: Når forskning blir en reise i kvinners virkelighet</i>	side	82
<i>Marit Lie: Musikk – et smykke på kvinnelighetens krone</i>	side	85
<i>Marit Skogstad og Marit Engh: Aids. En håndbok for kvinner</i>	side	89
<i>Margaretha Fahlgren: Simone de Beauvoir og Alva Myrdal</i>		
– to biografier	side	92
<i>Susanne Knudsen: Norsk kvindelitteraturhistorie</i>	side	95
<i>Marianne Lien: Vårt vanskelige kvinneliv</i>	side	99
<i>Birte Siim: Kvinders magtmobilisering i de nordiske velfærdsstater</i>	side	102
LITTERATURKOMMENTARER	side	105
MØTER, SEMINARER, KONFERANSER		
<i>Elisabeth Gulbrandsen: Politikk og hukommelse på Nordisk Forum</i> ...	side	109
MØTER SOM KOMMER	side	118
NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE	side	120
STIPEND	side	121
LITT AV HVERT	side	125
PUBLIKASJONER	side	127
EGNE PUBLIKASJONER	side	130

Kvinner i primærnæringene – kvinner i distriktene

Forskningsbidrag, utfordringer og dilemmaer*

Distriktskvinneforskning handler om kvinners arbeidsvilkår, livssituasjon og livsmønstre i distriktene og i primærnæringene. Den har gjerne intensjoner om å bidra til endring av kvinnes vilkår. Fokus blir satt på svakheter ved den offentlige nærings-, velferds-, og likestillingspolitikken – og særlig de manglende koplingene mellom sektorielle, regionale og likestillingspolitiske perspektiv. Hvilke konsekvenser får den manglende koplingen for distriktskvinnens muligheter og begrensninger, f.eks. i forhold til kvinner bosatt i sentrale strøk av landet?

Distriktskvinneforskningen dreier seg imidlertid *også* om å lage begreper, modeller og teorier som kan styrke kvinneforskningen generelt. Forskerne Siri Gerrard og Halldis Valestrand presenterer i denne artikkelen noe av bakgrunn og forutsetninger for forskningen, og de gir eksempler og skisserer noen av de utfordringer og dilemmaer vi står overfor.

En av de viktige forutsetningene for distriktskvinneforskningen er *demokratiseringa av utdanninga* på 60- og 70-tallet. Ikke mange, men dyktige, kvinner kom fra distriktene til høyskolene og universitetene

våre. Her møtte de ny kultur og fikk en ny viten, og noen av dem valgte å bruke sine muligheter til å ta opp temaer som kunne belyse viktige problemer de hadde opplevd at kvinner sliter med.

* Det er mange som har inspirert til dette bidraget. En særskilt takk skal Sissel Fredriksen ved Finnmark distriktshøgskole ha for mange og intense diskusjoner.

En annen viktig forutsetning var *politiserings* som fant sted på denne tiden; *kvinnebevegelsen* og den *populistiske bølge* vokste fram parallelt. Kvinnebevegelsen satte kvinners situasjon på dagsorden og ga *mot* til å starte utviklinga av kvinneperspektivene. Det var politisk viktig å synliggjøre kvinners liv og livsvilkår uansett tid og sted også i distriktenes lokalsamfunn. På slutten av 60-tallet ble bygdene og lokalsamfunnene trukket fram som «gode» samhandlingsenheter. En del kvinner ble også rekruttert til distriktskvinneforskningen via mer populistiske interesser.

Det var med andre ord ulike veier inn til forskningsfeltet, noe som igjen innebar at vi som arbeidet med feltet var kvinner med ulik bakgrunn. Fagene og den utdanningsinstitusjon vi kom fra, ga oss også ulike perspektiver. Dette har preget problemstillingene, analysemåtene og vurderinga av hverandres forskning. Ett forhold hadde vi imidlertid felles. Etter hvert som vi kom inn i feltet, oppdaget vi *mannsvridningen i forskningen* og konsekvensene dette ga i praktisk politikk.

Primærnæringsforskningen og regionalforskningen har i store deler av etterkrigstiden vært preget av tradisjonell økonomisk tenkning med vekt på makroøkonomisk styring, økonomisk vekst osv. Regionenes og primærnæringsenes oppgave ble å bidra til et størst mulig nasjonalprodukt. Ut fra slike analyser ble virkemidler bestemt. Kombinasjonsdrift av forskjellig slag var lite «politisk populære», spesialisering og etablering av store virksomheter ble økonomers og politikeres svar på problemene bl.a. gjennom rasjonalisering og vekt på stordriftsfordeler.

På midten av 60-tallet kom det en omfattende kritikk av slike perspektiver. Det ble viktig å se på de ressursene som fantes i lokalsamfunn og i det næringsliv som var bygd opp (Brox, 1966). Husholdsbasert produksjon var på vei *ut* i alle nærin-

ger, og ønsket om etablering av lokale arbeidsplasser utenfor husholdet dannet utgangspunkt for mye av distriktspolitikken på 70-tallet. Virkemiddelpolitikken som bl.a. fikk form av store statlige overføringer (jfr. jordbruksavtalen, fiskeriatvaten og reindriftsavtalen), styrket primærnæringene. Men det skulle etter hvert vise seg at det var de store enheter som ble «vinnerne» (Bygdeutvalget, 1984). Når det gjelder den distriktsbaserte industrien, viste det seg at det først og fremst var mannsarbeidsplassene som mottok støtte fra Distriktenes Utbyggingsfond (Fredriksen, 1977).

Verken analysene eller de praktiske virkemidlene var basert på beskrivelser der kvinner var viktige aktører. Med dette utgangspunktet tok kvinner gjennom sine kandidat- og hovedoppgaver fatt på arbeidet. Som andre kvinneforskere stilte vi spørsmål ved etablerte angrepsvinkler og lette etter forståelsesformer og begreper som bedre kunne gripe kvinners virkelighet.

Universitetene, høyskolene og forskningsinstituttene har vært måtelig interesserte i distriktskvinneforskningen. På 70-tallet var det kvinnelige studenter og stipendiater på flere av universitetene våre som var opptatt av distriktskvinners kår. På Universitetet i Tromsø ble det etablert et miljø for denne type samfunnsvitenskapelig kvinneforskning, og en fast stilling ble i 1978 øremerket til kjønnsrolleproblematikk. Siden har denne type forskning vært drevet med minimal institusjonell støtte fra Universitetet. Landbrukshøyskolen på Ås og noen få andre institusjoner hadde også aktive kvinnelige studenter som tidlig markerte seg innen dette feltet.

På 80-tallet kom andre miljøer til. Distriktshøgskolen i Finnmark har nå bygget opp et fagmiljø for distriktskvinneforskning og utvikling. Ansatte ved de andre distriktshøgskolene som f.eks. Nordland DH, har også arbeidet med distrikts-

kvinneproblematikk. Kvinnelige fiskerifagstudenter ved Universitetet i Tromsø/Norges Fiskerihøgskole har organisert seg og har så vidt begynt arbeidet med kvinne relevant forskning i fiskerinæringa. Forskere ved Universitetet i Trondheim har arbeidet med kvinners kår i landbruket. I løpet av de to siste åra har flere av de regionale forskningsinstitusjonene også begynt å interessere seg for visse sider ved distriktskvinneforskningen. Nordisk Samisk Institutt har flere prosjekter med fokus på samiske kvinner og samiske barns oppvekstvilkår. De som har vært opptatt av dette, har med meget få unntak vært kvinner.

Eksempler på distriktskvinneforskningens anvendte bidrag*

I de mer *anvendte* bidrag som distriktskvinneforskningen har kommet med, er det mange forhold som er belyst. Det kan dreie seg om kvinners arbeidsforhold, rettigheter, næringspolitikk, distriktskvinnepolitikk og virkemidler, eller mangel på slike. Mange rapporter dokumenterer dette arbeidet.

I forhold til *næringene* viser forskningen – som et gjennomgående trekk – at uansett næringssektor, har kvinnes innsats mer vært å betrakte som ulønna husholdsarbeid enn lønna produksjon. Konsekvensene av dette har vært at kvinners arbeid ikke har vært rettighetsbærende og derved ikke fått den oppmerksomhet det lønna mannsarbeidet har vært gjenstand for. Næringspolitikken, herunder den omfattende administrasjons- og næringsplanleggingen, har vært mannsdominert og mannssentrert. Valestrand (1984, s.11) uttrykker det slik: «Kvin-

nenes «distriktsorganisasjoner» (om en kan kalle dem det) som misjons-, helse- og husmorlag, har ikke vært deltakere og bidragsytere i distrikts offentligheten slik den f.eks. gir seg utslag i hvem som er høringsinstanser for nærings- og distriktspolitikk.» Mye tyder på at en kan snakke om en *marginalisering* av kvinnekunnskap i distriktene i ei tid der en nettopp har satt i verk mange ulike distriktstiltak også innen kunnskapsområdet (Holtedahl, 1988).

Forskningen har også påvist at kvinnepolitikken slik den ble artikulert på 70-tallet, først av kvinnebevegelsen og siden i offentlig politikk, var lite differensiert og dermed i liten grad tilpasset distriktskvinnens ulike behov (Aaseth, 1974, Fredriksen, 1977).

Offentlig likestillingspolitikk har i liten grad vært opptatt av de sektorer der mange av distriktskvinnene befant seg – industri, fiske og jordbruk. Først de senere åra har oppmerksomheten fra det offentlige økt – flere år etter at forskere satte spørsmålsteget ved f.eks. næringsstøtten (se bl.a. Fredriksen, 1981, Gerrard og Johansen, 1981, Valestrand, 1978, 1983, 1984, 1985, Jevnaker, 1985). Så lenge forskningen viser at nærings- og distriktspolitikken er så mannsvridd som den ennå er, er virkningene av slike tiltak kanskje størst på *symbolplanet*. Kort oppsummert kan en derfor si at forskning om kvinner i primærnæringene og distriktene har bidratt til:

- Synliggjøring av kvinner som viktige aktører
 - Synliggjøring av distriktskvinnens ressurser og barrierer
 - Synliggjøring av mannsperspektivet i dagens distriktspolitikk, næringspolitikk og planlegging
 - Synliggjøring av sentrumsvridningen i likestillings-/kvinnepolitikk
- Innen landbrukssektoren og fiskerisektoren har det lenge pågått forskning som har

* Vi skal bare kort oppsummere noen hovedtrekk ved den anvendte forskinga og viser forøvrig til de andre bidragene i dette nummeret av Nytt om kvinneforskning.

belyst enkelte sider ved distriktskvinnens liv. Forskningen om kvinnekåra i reindrift og akvakultur er i sin meget spede begynnelse. Det samme kan sies om den mer generelle kvinneforskninga om samiske kvinners livsform og levekår i distriktene (se bl.a. Stordahl, 1985 og Eikjok, 1988). De praktiske resultatene av denne forskningen varierer selvsagt avhengig av hvilken næring det er snakk om.

Eksempler på distriktskvinneforskningens teoretiske bidrag

Både konkrete beskrivelser og de mer teoretiske bidragene er viktige. Distriktskvinneforskningen har tilført nye *begrep* og nye *forklaringsmodeller*. Mange har sikkert hørt om omsorgsbonden (Saugestad-Larsen, 1980), kvinnebønder (Fyhn, 1982) eller om kvinnen som fiskerinæringas bakemannskap og fiskeridistriktets koordinatorer (Gerrard, 1983) og kvinner som hjørnesteinskjønn (Fredriksen, 1977). Kvinneforskere har vist at endringer i kvinners vilkår fører til nye økonomiske tilpasninger og til nye strukturer – gamle innflytelsesmuligheter forsvinner, mens det tar tid før nye oppstår – om de oppstår (se bl.a. Holtedahl, 1982, Flakstad, 1979). Mye av denne del av kvinneforskningen har også fokusert på *kvinners makt og kontroll*, eller mangel på makt og kontroll. Arbeidet med teorier om patriarkalske styringssystemer (Fredriksen, 1977), patriarkalske kulturformer eller dominansformer (Gerrard, 1986), nye interessekonflikter og dilemmaer mellom kvinner – er eksempler på dette (se bl.a. Støkken, 1984, Holtedahl, 1982, Solheim, 1984).

Enkelte vil si at det er det relasjonelle maktforholdet mellom sentrum og distrikt som konstituerer distriktskvinneforskning

gen (Fredriksen, 1977). På denne måten blir det ikke bare et empirisk forsknings-tema, men en analytisk og en politisk vinkling. Disse vinklingene representerer ulike utgangspunkt, utgangspunkt som er velkjente i regionalforskning og som er knyttet til en *strukturell* og en *aktørmessig* tilnærming til problemene (Asheim og Valestrand, 1985).

En annen vinkling i denne forskningen, er det vi kan kalle for kjønnsforvaltningsperspektivet. Gjennom å fokusere på hvordan kvinners *identitet* endres og identitetskonflikter utspilles (se bl.a. Rudie, 1984, Gerrard, 1986, Holtedahl, 1986, Eikjok, 1988), får en fram at sosialt kjønn er foranderlig og noe det stadig «forhandles» om. Dette er nye og spennende veier å gå og det representerer analysemåter som problematiserer sektororienteringer.

Distriktskvinneforskningen må sies å befinne seg både i en fagkritisk og en teori/modellbyggende fase på en gang. På den ene siden må en forholde seg til sektorforskningen, f.eks. industriforskningen eller jordbruksforskningen. På den andre siden må en forholde seg til kvinneperspektivet bl.a. i disiplinene eller fagene. Dette gjør at en må forsøke å *rekonstruere* en forskningstradisjon som er helhetlig og tverrfaglig. Det har begynt å bli vanskelig bare å hente inn teorier og metoder fra disiplinene for å forklare distriktskvinnens levekår og endringsmuligheter. Dette viser at distriktskvinneforskningen er underveis og at det gjenstår interessante, men krevende oppgaver.

Et annet spennende perspektiv er koplingen mellom distriktskvinneforskning og den del av *utviklingsforskningen* som retter seg mot den tredje og den fjerde verden. Flere av oss har hatt mulighet til å forske og arbeide både med vestlige og den tredje verdens distriktskvinneproblemer. Også denne del av forskningen er i støpeskjeen og setter nye krav til analysene fordi en skal

utvikle modeller for å fange opp både de regionale, interregionale, og globale variasjonene i kulturelle, etniske, sosiale, økonomiske og politiske forhold.

Distrikts- kvinneforskningens synlighet i kvinne- forskningen

Nye begrep og teorier sammen med de mer etablerte, danner altså grunnlag for tolkninger av distriktskvinner og deres vilkår. I den forbindelse er det også interessant å komme nærmere inn på distriktskvinneforskningens forhold til den øvrige kvinneforskningen.

Sett fra vårt ståsted er det mye som tyder på at vi også i kvinneforskningen kan snakke om en sentrumsretting. Kvinneforskningsinstitusjonene i sentrum har lettest rekruttert kvinner og har fått størsteparten av pengene. De har klart å bygge opp miljøer og på den måten vært med på å prege hva som er norsk kvinneforskning. Lite av distriktskvinneforskernes bidrag er publisert i egen bøker (Forfatterkollektiv ved Universitetet i Tromsø, 1976, Fredriksen, 1981, Holtedahl, 1986). 17-bindsserien «Kvinnens levekår og livsløp» har utgitt to bøker hvor sosiale endringer i distrikter har vært fokusert (Rudie, 1984 og Holtedahl, 1986). Dette kan bety flere ting. For det første kan det bety at distriktskvinneforskningen ikke blir ansett som interessant eller generell nok, at den ikke blir vurdert som god nok, eller rett og slett at den ikke er salgbar nok. Det kan også bety at distriktskvinneforskerne er beskjedne i arbeidet med å få publisert sine arbeider på forlagene. De fleste sitter dessuten langt fra dem.

Distriktskvinneforskernes bidrag finner en ofte i generelle artikkelsamlinger (se

bl.a. Holter, 1982, Skrede og Ternes, 1986), i populærvitenskapelige tidsskrifter (bl.a. Otta, 1982 og 1983, Plan og arbeid, 1985), i prosjektrapporter og i arbeidsnotater. Eller i foredrag og samtaler med distriktskvinner selv, kvinnelige politikere eller representanter fra det offentlige. Distriktskvinneforskningen er ikke så mye referert til av andre kvinneforskere. Distriktskvinneforskningen ser derved ut til å være både mindre kjent og anerkjent. Det blir derfor den mer sentrumsskapte kvinneforskningen som blir den dominerende i kvinneforskningen. Dette er kanskje noe å tenke på?

Ny interesse for, nye dilemmaer og nye utfordringer i distrikts- kvinneforskningen

Distriktskvinneforskningen står overfor nye utfordringer både av faglig og organisatorisk art. De siste åra har det fra departementshold og fra kvinnelige politikere vært en viss forskningsmessig interesse for kvinner i distriktene. Det hadde vært fint å kunne si at denne interessen har sin rot i kvinneforskningen. Distriktskvinneforskningen har nok bidratt til forståelsen av problemene, men det var først og fremst da politikere og offentlige ansatte begynte å bekymre seg for befolkningsutviklinga (f.eks. jenters flytting fra distrikter og den store nedgang i fødselstall) at en ny interesse for distriktskvinneforskning vokste fram.

Pengesekken på dette feltet er blitt utvidet og *menn* har også funnet ut at dette temaet er attraktivt. Resultatene av denne nye interessen gjenstår å se. Vil det føre til en mannsvridning av distriktskvinneforskningen? Vil det føre til en innsnevret og mindre problemorientert forskning? Slike

spørsmål ser ut til å være på sin plass. Mannlige forskere ser i liten grad ut til å bygge på kvinneforskeres bidrag. Så langt kan vi si at menn og kvinner har utviklet distriktsforskningen i ulike parallelle retninger, avhengig av hvordan de behandler *kjønnsdimensjonen* i forskningen.

Distriktskvinneforskningen er dessuten blitt karakterisert som «situasjonsbeskrivende» (Fredriksen, 1988). Som nevnt er målet for mye av forskningen at den skal ha et endringspotensiale i seg. Så langt kan en finne en del endringer på politikkplan, men noe viktig endringsinstrument for distriktskvinnene selv har den i liten grad vært, ut over det å inspirere. Dette er selvsagt vanskelig å måle fordi det ofte er mer enn forskningsresultater som skal til før en ser endringer i praksis. Tilgang på forskning, kontakt med forskere, kvinnes bruk av forskningen i artikulering av krav og tiltak, samt næringsbyråkratiets interesse for problematikken, ser ut til å spille inn.

Nye utfordringer ligger dermed i å utvikle organisasjonsformer og forskningsmetoder som kan gjøre distriktskvinneforskningen til et redskap for kvinnene selv. Mange av distriktskvinneforskerne bor og arbeider sammen med distriktskvinner. Dette gir store muligheter til en toveis kontakt som bør utvikles. Noe av det som gjør det vanskelig er at distriktskvinneforskerne er svært spredt i kjønnsintegrerte miljøer. Det finnes som oftest ikke mer enn en til to kvinner som er interessert i distriktsrelevante kvinneforskning. Mange har stillinger hvor kvinneforskning ikke er en selvsagt del av jobben. Spørsmålet er om de organisatoriske rammevilkåra holder mot de framtidige utfordringene. Her er det mange strategier som kan diskuteres. Én strategi er selvsagt øremerke stillinger til distriktsinstitusjoner som driver med distriktskvinneforskning og -undervisning. En annen kan

hvor bl.a. kvinners kunnskap kan formidles og fornyes og hvor FoU-arbeid inngår som en viktig del (Fredriksen, 1988).

Fordi kvinner i mange distriktsmiljøer og i organisasjoner som fokuserer på distriktskvinners situasjon, «rører på seg», fordi det aldri har vært så mange unge jenter fra distriktene som velger høyere utdanning, og fordi det er en viss politisk vilje til å gjøre noe med «kvinners distriktsproblemer», skulle det være muligheter til å bygge opp nye institusjoner eller gi nytt liv og nytt innhold til de etablerte kvinneinstitusjoner. Vanskelige perioder kan være ei god tid for nye organisatoriske løsninger. Det skal bli spennende å se om dette også gjelder på det kunnskapspolitiske området for kvinner i distriktene!

Siri Gerrard
førsteamanuensis
Finnmark distriktshøgskole
Halldis Valestrand
forsker
Inst. for samfunnsforskning
Universitetet i Tromsø

Litteratur

- Asheim, B.T. og H. Valestrand: Norsk kritisk regionalforskning. Populistisk ideologi eller radikal samfunnsforståelse? I *Ny kulturgeografisk serie*. Geografisk institutt, Universitetet i Oslo, 1985.
- Brox, O.: *Hva skjer i Nord-Norge?* Pax forlag, Oslo, 1966.
- Bygdeutvalget, *NOU 1984:21 A*: Statleg næringsstøtte i distriktene. Oslo, 1984.
- Eikjok, J.: Women and men between two worlds. Identity management of three generations in a saami community. Upublisert paper, ISV, Universitetet i Tromsø, 1988.
- Forfatterkollektiv ved ISV, Universitetet i Tromsø: *Drivandes kvinnfolk—om kvinner og arbeid*. Universitetsforlaget, Tromsø, 1976.
- Fredriksen, S.: Om distriktpolitiske kvinneproblemer generelt og om offentlig norsk distriktpolitikk i særdeleshet. Bidrag til en politisk analyse av distriktskvinnenes livssituasjon. Hovedoppgave, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, 1977.

- Fredriksen, S.: *Kjønnspolitikk og distriktsutbygging*. Universitetsforlaget, Oslo, 1981.
- Fredriksen, S.: Fra mannsskap distriktsutvikling til kvinneskap? I *Nye bilder – ny virkelighet. Kvinneforskningens bidrag til samfunnsforståelse*. Arbeidsnotat 2/88, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Oslo, 1988.
- Flakstad, A.G.: Kvinnevilkår i kombinasjonsbruk – resultat av mennenes situasjon eller en sterkt medvirkende årsak til strukturendringer. Mellomfagsoppgave, ISV, Universitetet i Tromsø. Senere bearbeidet til artikkel: Kan endring innen kvinnearbeidet utløse strukturendringer? I J. Rudie: *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo, 1979.
- Fyhn, A.: Bondekvinner eller kvinnebønder? I *Ottar*, nr. 6, Tromsø, 1982.
- Gerrard, S. og N. Johansen: Den «skjulte fiskeriering» – noen sider ved kvinnes plass i fiskeriering og fiskeriplanlegging. I *Kvinner og distriktsplanlegging*. NIBR-rapport, Oslo, 1981.
- Gerrard, S.: Kvinner i fiskeridistrikter. Fiskerieringens bakkemannskap. I B. Hersoug: *Kan fiskerieringa styres?* NOVUS forlag, Oslo, 1983.
- Gerrard, S.: *Kvinner makt og avmakt*. FDH-rapport, Alta, 1986.
- Holter, H. (red.): *Kvinner i fellesskap*. Universitetsforlaget, Oslo, 1982.
- Holtedahl, L.: Lokalkultur og kvinnekultur i Veggefjord. I H. Holter (red.): *Kvinner i fellesskap*. Universitetsforlaget, Oslo, 1982.
- Holtedahl, L.: Hva matter gjør er alltid viktig: Om å være kvinne og mann i en nord-norsk bygd i 1970-årene. Universitetsforlaget, Oslo, 1986.
- Holtedahl, L.: Artikkel om marginalisering av kvinnekunnskap i O. Brox og M. Gullestad: *Vårt liv i lys av andres. Sosialantropologisk bidrag til studiet av Norge, de norske og norsk kultur*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1988.
- Jevnaker, B.: Jente i bygda. I *Plan og Arbeid*, nr. 2, Oslo, 1985.
- Ottar*, nr. 6, Tromsø, 1982.
- Ottar*, nr. 3, Tromsø, 1983.
- Plan og Arbeid*, nr. 2, Oslo, 1985.
- Rudie, I.: Innledning i I. Rudie (red.): *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo, 1984.
- Rudie, I. (red.): *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo, 1984.
- Saugestad-Larsen, S.: Omsorgsbonden: et tidsnyttingsperspektiv på yrkeskombinasjon, arbeidsdeling og sosial endring i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bind 21, Oslo 1980.
- Skrede, K. og K. Tornes: *Den norske kvinnerevolusjonen*. Universitetsforlaget, Oslo, 1986.
- Solheim, L.: Ein skal vere sterk for å klare seg her. Om familieflytting og kvinnetilpassing i et nytt lokalsamfunn. I I. Rudie (red.): *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo, 1984.
- Stordahl, V.: The Conditions of Sami Women and the ways and means which can be used for improving certain situations. Paper UNESCO-konferanse og i *Jubileumsskrift til Kjønnsrolleseminarets 10-års jubileum*. ISV, Universitetet i Tromsø, 1985.
- Stordahl, V. og L. Østmo: Vassdragsutbygginga – den samiske kvinnen. I *Charta*, nr. 4-5, 1980 og i *Kvinner og distriktsplanlegging*, NIBR-rapport, Oslo, 1981.
- Støkken, A.M.: *To skritt fram og ett tilbake?* NDH-rapport nr. 10, Bodø, 1984.
- Valestrand, H.: Kvinner i klemme. Om kvinner, bedriftsnedleggelse og utstøting på et lokalt arbeidsmarked. Hovedoppgave, Geografisk institutt, Universitetet i Bergen, 1978.
- Valestrand, H.: *Likestillings-, distrikts- og næringspolitikk – inkommensurable størrelser?* Notat, ISV, Universitetet i Tromsø, 1984.
- Valestrand, H.: Industrikvinner – kvinneindustrier – distriktsindustri – kvinne-distrikter? I *NSFGs skrifter*, nr. 11, Oslo, 1983.
- Valestrand, H.: «Hilda Hjemmehjelp» eller «Eva Entreprenør»? Om gamle og nye alternativer for distriktskvinner på det lønnete arbeidsmarkedet. Notat, ISV, Universitetet i Tromsø, 1985.
- Aarseth, K.M.: Kan den moderne kvinnebevegelsen betraktes som en sentraliseringsfaktor i norsk samfunnsutvikling? Mellomfagsoppgave, ISV, Universitetet i Tromsø, 1974.

Mellom to kulturer

Den samiske kvinnen har tradisjonelt hatt en sterk stilling innen familien og i samfunnet. I løpet av de siste par hundre år har norsk bosetting, fornorskningsspolitikk og modernisering endret den samiske levemåten. Reindrifta har over relativt kort tid gjennomgått en forandring fra å være en naturalhusholdning – hvor alt arbeid var av like stor betydning – til å bli en ren markedsrettet næring, med kjøttproduksjon, hvor det fokuseres på arbeidet ute med reinen. Hovedfagsstudent Kate Rognli forteller i denne artikkelen om hvordan kvinnene har mistet sin klare plass i reindrifta i takt med moderniseringen. Det siste utspillet som har ført til at kvinners stilling innen reindriftnæringen er blitt enda svakere, er den nye reindriftsloven som ble vedtatt i 1978.

På forskjellige måter er kvinnen involvert i alle arbeidsfunksjoner som forekommer hos en flyttsamefamilie. I tillegg til arbeid ute med reinen har hun som de fleste andre kvinner i vårt samfunn hovedansvaret for hjemmet. Hun er også hovedperson når det gjelder å tilberede matvarer og skinnprodukter, og er ofte den som skaffer brensel og vann til «huset», spesielt i de perioder familien bor i telt eller hytter. Det er hun som har ansvaret for planlegging og etterforsyning av familiens matforråd, og for at alle har nok klær og utstyr og at dette er i orden til enhver tid. Kort sagt, kvinnen og hennes arbeid er sentralt i familien og i

drifta. Men det ser ut til at den moderniseringen som har skjedd i reindrifta, med en overgang fra selvforsyningsøkonomi til markedsøkonomi, har ført til at kvinnearbeid ikke lenger verdsettes like høyt som mannsarbeid. Lov- og avtaleverk gjenspeiler og forsterker moderniseringsprosessen generelle nedvurdering av kvinners arbeid og bidrar til å svekke deres stilling. Slik reindriftsloven og reindriftsavtalen til vanlig tolkes og utøves, anerkjennes ikke kvinnenes arbeidsoppgaver som vesentlige for reindrifta, og det godtas dermed ikke at deres oppgaver skal gi de samme rettigheter overfor staten som mannens.

Loven og avtalen

Formålet med reindriftsloven er å legge forholdene til rette for å utnytte reinbeite-ressursene slik at reindriftsutøverne bl.a. sikres økonomisk. Reindriftsloven har også som formål å bevare den samiske kultur. Reindriftsavtalen har som mål å trygge næringens utvikling og bosetting i reindriftsområdene. Hovedavtalen ble utformet i samarbeid mellom Landbruksdepartementet og Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL), og godkjent sommeren 1976. Avtalen har sørget for at levestandarden blant reindriftssamene er hevet. Men til tross for alt det gode loven og avtalen har ført med seg, har det også resultert i en forringelse av kvinnens stilling i reindriftnæringen. Det sentrale og omstridte begrepet

i den nye loven er driftsenhetbegrepet. I et hushold vil vanligvis både kone og mann ha egne rein som er i en felles flokk. Det nye som innføres er at det i husholdet skal være *en* ansvarlig leder, altså driftsenhetsinnehaveren. Alle rettigheter til støtte, lån og tilskudd fra staten knyttes til denne personen. Dette er som regel mannen og fører da til at kvinnen får lavere status (mindre økonomisk handlefrihet), og står uten økonomisk sikkerhet ved en eventuell oppløsning av husholdet. Manglende anerkjennelse av kvinnearbeidet og den lave status kvinnen får i og med driftsenhetssystemet, fører til at flere kvinner velger å gå ut av næringen eller velger å ta seg arbeid ved siden av drifta. Fortsetter denne utviklingen, vil det føre til problemer med å ivareta alle arbeidsoppgaver i reindrifta, og viktige deler av den samiske kultur kan risikere å gå tapt.



*Rein fanges med lasso for å markes.
Foto: Grete Andrea Kvaal.*

Hva er reindrift?

Vel 10 % av den samiske befolkning er reindriftssamer. Reindrift drives over nær sagt hele landet, fra Finnmark til og med Hedmark fylke. I dag er hovedproblemet i reindrifta innskrenking av beiteområder gjennom vannkraftutbygging, forsvarsinstallasjoner, turisme etc. Plassmangel og overbeite er et problem. Staten har derfor arbeidet med å redusere antallet rein i Finnmark, hvor dette problemet er størst. Til tross for dette er reindrifta den primærnæringen som har økt sin produksjon mest de siste årene.

Reindrift er en husholdsbasert produksjon som består av en rekke aktiviteter organisert etter en årssyklus. I tillegg til «direkte» kontakt med reinen (gjeting, slakting, merking etc.) er også duodji (samisk husflidsproduksjon), bærplukking, fiske etc. innpasset i den totale årssyklus som en naturlig del av reindrifta. Fra Finnmark til og med Nord-Trøndelag er reindrifta nomadisk, det vil si at reinen er avhengig av forskjellige beiteområder sommer og vinter, har en fast årssyklus, og trekker til gitte tider bestemte veier. Vinterbeiteplassen er det faste bostedet, men hver vår flytter hele familien etter reinen, først til kalvingsplassen, så til sommerbeitet. Flyttingen kan foregå over ganske lange distanser, så ofte blir barna og provianten for oppholdet på sommerbeitet kjørt med bil hvis det er anledning til det. Under selve flyttingen bor man i telt, mens det er vanlig å ha hytte på sommerboplassen. Gjeting av reinen foregår hele året. Vanligvis er det flere hushold som er sammen om arbeidet med reinen, og har sine rein i en stor, felles flokk – en siida. Høsten innebærer flytting tilbake til vinterbeitet og vinterboplassen. I intensive arbeidsperioder som under flytting, merking av kalver (om høsten), skil-

ling (senhøstes) og slakting (senhøstes og om vinteren), er det stort behov for arbeidskraft.

Kvinnens arbeid i reindrifta

Fordeelingen av arbeidsoppgavene er ofte kjønnsbestemt, men det er ikke alltid så klare skiller mellom kvinne- og mannsarbeid. Likevel kan en si at hovedtendensen er at kvinnen arbeider mest med oppgaver i hjemmet, mens mannen tar seg mest av arbeidet ute med reinen. Hva som er kvinnens oppgaver i reindrifta varierer i ulike geografiske områder og er avhengig av hennes status. Kvinner med små barn vil for eksempel ofte ikke ha anledning til å være med på så mye av utearbeidet og kan være avskåret fra dette så lenge barna er små. Felles for alle flyttsamekvinner er at en god del av deres arbeid er å forberede mennenes direkte arbeid med flokken. Hun bruker mye av sin arbeidskraft til produksjon for familien. Arbeidet hennes er derfor vanskelig å måle i tid og penger. Kvinnen er også reservearbeidskraft når det trengs, som i de intensive arbeidsperiodene. Ved slakting sørger hun for at kjøttet og innmaten blir tatt vare på og bearbeidet. (Det har skjedd en del endringer i de tradisjonelle matvanene, for eksempel tradisjonen med å ta vare på tarmene for å bruke dem som pølseskinn ser ut til å forsvinne. Det er mest de eldre som holder ved like det å kunne benytte det meste av reinen som mat.)

Annet arbeid som er av kvinnens oppgaver er bl.a. syng og reparering av teltduker og mobile gjerder (brukes under skilling etc.), bærplukking og sennagrasskjæring. Sennagras som brukes i skallene er effektiv beskyttelse mot kulde og fuktighet. I noen hushold har man gått bort fra å bruke sennagras, men de filtsokkene som brukes i stedet beskytter ikke så godt mot fuktighet

som sennagraset. Å sanke inn og klargjøre sennagraset til bruk er tungt arbeid.

Det er mye papirarbeid i reindrifta siden reineierne er selvstendig næringsdrivende og får en relativt komplisert næringsoppgave. Det eksisterer også en rekke tilskudds- og støtteordninger som ikke gis automatisk. Hver enkelt må selv søke om dem, og dette krever at en har kjennskap til systemet. Det er mange som mener at reindrifta har blitt komplisert etter at driftsenhetsbegrepet ble innført. Det drives ikke med reindrift lenger, mener man, men med papir! Det eksisterer også en del usikkerhet omkring forskriftene. Det er vanskelig å holde seg ajour med nye forskrifter, og mange føler en slags avmakt overfor loven og avtalen. Mange hushold betaler andre for å skrive næringsoppgaven og for å føre regnskap. Særlig de som har relativt liten utdanning føler seg såpass usikre på systemet, at de heller overlater dette arbeidet til andre. Det øvrige papirarbeidet er ofte kvinnens anliggende, selv om mannen også kan gjøre dette når han har anledning, det vil si når han ikke er på fjellet. Uansett skal eventuelle søknadspapirer ha driftsenhetslederens underskrift.

Duodji

Duodji blir ofte oversatt med «samisk husflid», men det er umulig å finne en nøyaktig oversettelse til norsk. Med duodji menes skapende aktiviteter i vid betydning både av bruks- og pyntegjenstander av bl.a. skinn, horn, tre og klede. For å få et vellykket resultat er det viktig å ha de rette materialene – både kvalitet og kvantitet er viktig. For å sy for eksempel skaller må skinnen bearbeides grundig. Dette er både tungt og tidkrevende arbeid. Det blir lagd en del skaller i løpet av vinteren, bare én person i arbeid ute kan slite ut opptil ti par skaller i året. I de siste årene har reindriftssamene i større grad begynt å bruke «moderne klesutstyr». Likevel er duodjiproduktene fort-

satt veldig viktige. De er tilpasset både klima og livsform, og det er vanskelig å finne noe som kan erstatte disse plaggenes gode egenskaper i kulden. Det meste av arbeidet med duodji gjøres om vinteren og sommeren utenom de intensive arbeidsperiodene. De fleste foretrekker å drive med duodji i den lyse årstiden, men for å dekke familiens behov må det også lages en del om vinteren. Mesteparten av duodjiproduktene lages til eget bruk, men noe selges.

Lov og avtalers virkning for kvinnen

Som hos alle andre kvinner er også samekvinnens tidligere omsorgsfunksjoner forsvunnet, og dermed hennes sterke stilling innen familien. Fremdeles har kvinnen hovedansvaret for omsorgsoppgavene. Hun har mistet sin sterke stilling innen familien, men har ikke oppnådd en sterkere stilling utenfor hjemmet.

Tradisjonelt har kvinnen i reindrifta alltid eid sine egne rein. Hun har tatt avgjørelser på egen hånd, og har forvaltet verdier. Hun har vært minst like viktig som mannen for at drifta skulle fungere og endene henge i hop. Da den vesterlandske påvirkningen gjorde seg gjeldende, og med den kristendommen, fikk samekvinnen en betydelig lavere status enn tidligere. Mannen ble tilskrevet rollen som forvalter, og det øvrige vesterlandske syn på kvinnen påvirket også samene. Senere, da naturalhusholdningen forsvant, ga mannens arbeid lønn, mens kvinnens arbeid ikke ga målbar inntekt. Ved innføringen av driftsenhetssystemet ble kvinnen enda mer avhengig av mannen. Slik loven til vanlig tolkes, gjør den kvinnens arbeid til en uvesentlig del av drifta, i og med at den markedsrettede del av næringen blir prioritert. Mange mener at det i den nye loven helt er uteglemt de tradisjonelle rettighetene.



Reinmerket

Merket er en kombinasjon av snitt i øret, og det kan være snakk om ørsmå forskjeller mellom merkene. Alle med egne rein har sitt eget merke. Det ble foreslått å fjerne dette tradisjonelle merkesystemet da den nye reindriftsloven skulle vedtas, men særlig kvinnene mente at en tradisjonell rettighet da ville bli fratatt dem, nemlig deres rettighet til å eie egne rein. Planene ble skrinlagt. Likevel kan det være en del problemer med å få registrert et nytt merke. Tradisjonelt har alle barna fått sitt eget merke, og opparbeider i løpet av oppveksten en egen reinflokk. Men det blir stadig vanskeligere å få merke til alle barna. Merkenemda mener at det er for mange like merker. Det blir for vanskelig for administrasjonen å skille fra hverandre de ulike merkene. Det er også blitt dyrt, pr. 1/1-87 kostet det 500 kroner å registrere et merke. Det er en tendens til at guttene får sitt eget merke før jentene, fordi det er størst sjanse for at guttene vil fortsette i drifta.

Etablering

Det er i dag flere som ønsker å etablere seg innen reindriftsnæringen, enn det er bred enighet om at det er plass til. For å starte opp kreves samtykke fra områdestyret, bortsett fra i de tilfeller der driftsenheten går udelt til ett av barna. Ett av barna i hver familie er dermed sikret å kunne fortsette i drifta – dette blir vanligvis en av sønnene. Andre søsken som ønsker å fortsette med reindrift som levebrød, må søke om å etablere egen driftsenhet. Det er i denne sammenheng uttrykt misnøye med at kvinner og jenter har langt større problemer med å få tilsagn enn menn og gutter.

I avgjørelsen om hvem som skal overta en eventuell ledig driftsenhet legges det vekt på om søkeren kjenner arbeidet i reindrifta godt. Det legges særlig vekt på kunnskaper om, og erfaringene med, det daglige

arbeidet ute med reinen. Dermed trekkes det fram oppgaver som hovedsakelig blir utført av menn, som de mest betydelige arbeidsoppgaver i drifta. Det betviles at kvinner har nok kunnskaper om og erfaringer med arbeidet ute med flokken. Dette til tross for at de fleste kvinner innen reindriftsnæringen stiller opp i dette arbeidet ved behov, og har vært med på dette i oppveksten. De andre arbeidsoppgavene reindrifta består av legges det mindre vekt på ved en søknad. Helst skal søkeren ha jobbet aktivt i næringen de siste årene. Med «aktivt» menes jevnlig å ha arbeidet ute med reinen. Dette har vist seg å få ulike konsekvenser for jenter og gutter. Gutter kan være relativt sikre på å få fortsette i næringen, og går sjeldnere enn jenter på videregående skole etter avsluttet grunnskole. Mens en gutt venter på at søknaden skal behandles, jobber han i foreldrenes hushold. Her opparbeider han den nødvendige erfaring med utearbeidet, som er påkrevd for at søknaden skal innvilges. For jenter er det mer usikkert. De fleste jenter sikrer seg derfor ved å ta en utdanning mens de venter på svar på søknaden. Men det viser seg at dette kan bli brukt mot dem: De har gått på skole og har ikke jobbet aktivt med reinen, og de har muligheter til å satse på andre yrker. I den harde kampen om det lille antallet driftsenheter det er mulig å få, synes det som om kvinnene kommer dårligst ut uansett. Kvinner med barn har det samme problemet. Småbarn gjør kvinnene mindre mobile, og dette kan føre til at de ikke arbeider aktivt nok. Dermed har de små sjanser til å etablere seg som selvstendig næringsdrivende innen reindriftsnæringen.

Tallmateriale fra 1985 viser at ca. 10 % av driftsenhetene i landet har kvinnelige ledere. Ser man så bort fra de eldre kvinnene/enkene som har overtatt driftsenheten etter mennene, blir det ikke mange kvinner igjen som har søkt og fått tilsagn.



Reindriftskvinner har ikke noe barnehagetilbud tilpasset deres livsform.

Foto: Grete Andrea Kvaal.

Driftsenhetsbegrepet

Når det gjelder selve driftsenheten, så skal den ha en ansvarlig leder. For et ektepar/samboende par innebærer dette at de ikke kan drive driftsenheten i fellesskap (juridisk sett) eller ha hver sin driftsenhet i et felles hushold. Hvis en kvinne og en mann ønsker å stifte felles bo, og begge har egen driftsenhet, må en av dem oppgi sin enhet. Dette til tross for at *begge* eier sin del av reinflokken som utgjør husholdets kapital, og at begge er gjensidig avhengige av hverandre i arbeidet i drifta. En av dem må stå som ansvarlig leder, og det blir vanligvis mannen. Ved eventuell oppløsning av ekteskap/samboerskap vil ikke den parten som oppga sin driftsenhet få denne automatisk tilbake. Det må søkes på nytt, og man vil stille på lik linje med alle andre søkere.

Gjennom reindriftsavtalen finnes det rettigheter og muligheter til forskjellige typer lån, tilskudd og støtteordninger. Slik blir

det mulig for det enkelte hushold å utbedre og sikre drifta. Men alle midler må søkes av den ansvarlige lederen, uavhengig av hva midlene skal investeres i. Til og med ved søknad om støtte til duodji-rom må lederen søke. Dette er kvinnens arbeid, men mannen må som oftest søke. Og kravet for å få lån til husflidslokaler er at husholdets husflidsproduksjon har en salgsomsetning på minst 10.000 kroner i året (pr. 1/1-87). Det oppfattes som en svært mangelfull forståelse av kvinnens bidrag til reindriften. I de fleste hushold er størsteparten av duodji-produksjonen til eget bruk, og ikke for salg. Men det er «skittent» å jobbe med skinn, og også plasskrevende, og derfor nødvendig med et eget rom for å slippe å utføre dette arbeidet i kjøkkenet eller i stua. Kvinnene føler at myndighetene ikke anerkjenner eller forstår den viktige plass dette arbeidet har i reindriften, og bare ser på duodji som et biarbeid.

Avløserpenger ved sykdom og svangerskap

Aktive reindriftsutøvere som tilhører en driftsenhet kan, ved behov, søke om refusjon av utgifter til leid hjelp under sykdom og svangerskap. Avgjørende for at søknaden skal innvilges er at vedkommendes arbeid er av avgjørende betydning for drift av flokken, noe som igjen tolkes som utearbeid. Blir kvinnen syk, eller ved svangerskap/fødsel blir hindret i å utføre sin del av arbeidet, kan det bli vanskelig for henne å få midler til avløser.

Reindriftskvinnen i organisasjonslivet

Det er blitt hevdet at den samiske kvinnen har en selvskreven plass i organisasjonslivet. Dette kan til en viss grad sies å være tilfelle, men det viser seg at reindriftskvinnene er mer aktive på lokalplanet, for eksempel i flyttsamelaget. Pr. 1/1-87 satt det ikke en eneste kvinne i Norske Reindriftsamers Landsforbunds hovedstyre. Ønsket om å delta er der, men ofte går familien og familiearbeidet foran. Det er også et gene-

relt problem at kvinner tviler på egen og andre kvinners kompetanse, og rett og slett ikke tør stille opp til valg – og av samme grunn ikke gir sin stemme til andre kvinner. I løpet av de siste årene er det blitt dannet en del lokale utvalg som arbeider med kvinnesaker. Kvinnenes ønsker om å få endret loven slik at de kan forbedre sin stilling innen næringen, er sterke. Og samiske kvinner må ikke bare ta opp kampen mot fastgrodde holdninger i sitt eget miljø, men også mot norsk lovgivning. Å få gjennomført en endring vil sannsynligvis ta tid, men kampviljen finnes.

Kate Rognli
høvedfagsstudent i sosiologi
Universitetet i Oslo

Note

Artikkelen er hovedsakelig et sammendrag av rapporten *Kvinnens stilling i reindriftsnæringen* – «Har det norske samfunnets lov- og regelverk påført reindriftskvinnene likestillingsproblemer i nyere tid?». Rapporten er resultatet av et samarbeid mellom Kommunal- og Arbeidsdepartementet og Rådet for Arbeidslivsstudier ved Universitetet i Oslo. Prosjektet ble utført av Mariann Komissar, Mari Møystad og Kate Rognli våren 1987.

En framtid for kvinner i fiskerinæringen?

Fiskerinæringen er av avgjørende betydning for bosettingen og den økonomiske aktiviteten og utviklingen i kystdistriktene våre. I denne artikkelen peker Kari Vangsnes på skjevheter i kjønnsfordelingen og viktigheten av å integrere kvinner i næringen. Selv om de tradisjonelle fiskeriene i øyeblikket er rammet av krise, mener hun at Norge med sin naturlige beliggenhet mot et av verdens rikeste fiskefelter likevel kan beholde og styrke sin plass blant de fremste fiskerinasjoner framover.

For å kunne endre på virkeligheten, må man kjenne den. I arbeidet for å fremme likestilling mellom kjønnene er det ikke nok å kreve like rettigheter og like muligheter under de rådende forhold. Minst like viktig er det å påvirke forholdene og den framtidige utviklingen på feltet. Ganske tydelig kommer dette fram i fiskerinæringen. Sviktende ressurser, lav lønnsomhet, foreldet teknologi og lav bearbeidingsgrad på industrisiden, samt lavt utdanningsnivå, er karakteristisk for næringen i dag. Samtidig er mulighetene i næringen store. Havbruk åpner bl.a. nye muligheter for næringsutvikling og eksport. Sett i dette perspektivet vil en likestillingspolitikk innebære at kvinnene må bli aktivt med på å utvikle fiskerinæringen til en næring som kan gi lønnsomme arbeidsplasser og sikre

bosettingen i kystdistriktene, som er hovedmål i fiskeripolitikken.

Det mangler i stor grad data for å belyse kvinnens stilling i fiskerinæringen. Grovt skissert er kvinnene praktisk talt fraværende i fangst og eksport. De utgjør ca. 1/5 i fiskeriutdanning og fiskeriforskning, og vel 1/10 i offentlige styrever og råd på fiskerisektoren. Bare innen den tradisjonelle fiskeindustrien er fordelingen mellom kjønnene noenlunde jevn, tallmessig.

Å beskrive kvinnes stilling og deres framtidsmuligheter i fiskerinæringen fordrer kjennskap til næringen som helhet. I denne artikkelen vil det bare være mulig å gi en skissemessig framstilling av de ulike områder i næringen og å peke på forhold av spesiell betydning for kvinnens stilling.

Fiskerinæringen i perspektiv

Japan, Sovjet og Kina er de dominerende fiskerinasjoner. Norges fiskefangst utgjør bare ca. 3 prosent av verdensfangsten. Likevel er Norge blant de 10 største fiskerinasjonene i verden og den største i Vest-Europa. Ca. 90 prosent av norsk fisk og fiskevarer blir eksportert. Eksportverdien utgjør 12 prosent av vår eksport av varer og tjenester utenom olje og skip.

Verdien av fiske og fangst utgjør nær 10 prosent av bruttonasjonalproduktet, mens sysselsettingen bare tilsvarer vel 1 prosent av alle årsverk. Fiskerinæringens største betydning har vært å tjene som næringsvei og grunnlag for bosetting og økonomisk aktivitet i kystdistriktene, særlig i Nord-Norge.

Verdensfangsten av fisk har økt kraftig de siste tiår og tilbudet er nå preget av rikelighet. Med sin naturlige beliggenhet mot et av verdens rikeste fiskefelter og et økende behov for fisk og fiskevarer generelt bør Norge likevel kunne beholde og styrke sin plass blant de fremste fiskerinasjonene i årene framover. Dette vil bl.a. kreve et høyere utdanningsnivå og økt satsing på forskning og utvikling innenfor foredling og markedsføring.

Kvinner i flåte og fangst

Sysselsettingen i fiskeriene er blitt redusert til ca. en tredjedel etter den andre verdenskrig, særlig som følge av overgang til større og mer moderne fartøyer, mer effektive fangstmetoder, endringer i fiskebestandene og overgang til andre, mer lønnsomme yrker og næringer. Samtidig er oppfisket kvantum mer enn fordoblet! I de senere år har sysselsettingen i fiske vært stabil på rundt 30.000. Av disse har 23.000

fiske som hovedyrke.

Bare ca. 300 kvinner var sysselsatt i fiskeflåten på heltid i 1980, av disse var et ubetydelig antall selvstendige. Tallet er neppe særlig høyere i dag. «Fiskarkvinnene» er imidlertid aktive i den landbaserte virksomheten av flåten. De står ofte for administrasjonen av fartøyet, som er mer omfattende i dag enn tidligere. De gjør i stand fiskeredskaper og behandler fangsten. I tilfelle av felleseie, som er det mest vanlige, har kvinnene formelt like stor eiendomsrett til fiskefartøylene som mennene, og burde kunne opparbeide seg egne konsesjonsrettigheter gjennom sin deltaking i driften. Dette har skjedd i liten grad, noe som bl.a. har til følge at kvinnene er praktisk talt uten innflytelse i fiskerorganisasjonene.

I de senere år har en del kvinner kommet med som produksjonsarbeidere på fabrikkskipene. Dette er større båter – i alt 24 – der all bearbeiding av fangsten foregår ombord med moderne utstyr, gode arbeids- og boforhold og der produktene ofte blir ilandført og solgt direkte i havner i utlandet.

Storparten av fiskeflåten består imidlertid av relativt små åpne båter.

Fiskeforedlingsindustrien foreldet

Det fins vel 600 fiskeforedlingsbedrifter med i alt 14.000 sysselsatte spredt langs kysten. Kvinnene utgjør anslagsvis noe under halvparten av de sysselsatte. Etableringen av disse bedriftene har vært av avgjørende betydning for bosettingen og den økonomiske aktiviteten og utviklingen i kystdistriktene, særlig i Nord-Norge. De fleste bedriftene er små. Bare 18 bedrifter har 100 eller flere sysselsatte, hvorav de fleste er fryseribedrifter.

Fordelingen av sysselsatte på bedriftstype fremgår av følgende tabell.

Fiskeforedlingsbedrifter og antall sysselsatte i alt etter arten av produksjon 1985

Bedriftstype	Antall bedrifter	Sysselsatte	Antall sysselsatte pr. bedrift
Salting/røking av fisk	333	3.761	11
Frysing av fisk	117	6.177	53
Prod. av fiskehermetikk	41	1.748	43
Annen prod. av fiskevarer	103	1.647	16
Prod. av fiskeoljer/-mel	37	918	25
I alt	631	14.251	23

Kilde: NOS Fiskeristatistikk 1985

Det største antall sysselsatte har fryseribedriftene, med vel 6.000. Storparten av fryseindustrien ligger i Nord-Norge med tyngdepunktet i Finnmark. De nærmere 4.000 som var sysselsatt med salting, røyking og tørking av fisk finnes i svært små bedrifter spredt langs kysten, særlig i Møre og Romsdal, Nordland og Troms fylke. Hermetikkfabrikkene, med i alt 1.700 ansatte, ligger stort sett sørpå langs kysten fra Skagerak til Sør-Trøndelag. Denne industrien har blitt kraftig redusert de senere år. Et viktig trekk i utviklingen er den økte sysselsettingen i bedrifter som produserer ferskvarer (delikatesseprodukter m.v.), som ligger spredt langs hele kysten.

Nærmere halvparten av fiskeforedlingsbedriftene har under 10 sysselsatte. Men sysselsettingen i disse utgjør bare en liten del av sysselsettingen totalt. Over halvparten av de sysselsatte er beskjeftiget i mellomstore bedrifter med 20-100 sysselsatte.

Grovt sett er kvinnene i fiskeindustrien sysselsatt i rutinebetont produksjonsarbeid under lite tilfredsstillende arbeidsforhold og et lavt lønnsnivå. Fiskeforedlingsindustrien er kjennetegnet ved foreldet produksjonsutstyr, lavt utdanningsnivå og lav inn-

sats i forskning og utvikling, selv om det fins unntak. Ujevn råstofftilgang svekker også produktiviteten i mange tilfeller. Alt dette virker til at fiskeforedlingsindustrien langt fra blir oppfattet som noen attraktiv arbeidsplass blant kvinnene.

Den lave bearbeidingsgrad av norsk fisk og det økende behov for ferdigmat i industrilandene burde tilsi økt effektivisering, produktutvikling, markedsføring og bedring av arbeidsforholdene innen fiskeindustrien. Dette er nødvendig dersom bedriftene skal kunne konkurrere på det internasjonale marked i framtiden. En kan neppe regne med økt sysselsetting i fiskeindustrien, men omstilling og fornying vil kunne gi bedre arbeidsplasser og større faglige utfordringer, i samsvar med det høyere utdanningsnivå hos dagens kvinner og menn i distriktene.

På sidelinjen i akvakultur

I løpet av få tiår har oppdrett av laks og ørret utviklet seg til en betydelig næring. Anslagsvis 5.000 personer er sysselsatt i næringen og omtrent like mange i avledet

virksomhet. De viktigste oppdrettsfylkene er Hordaland, Nordland, Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane. Til sammen har disse fylkene nærmere 2/3 av sysselsettingen innen oppdrett. De fleste oppdrettsanlegg er små. Gjennomsnittlig er det syssel satt 4 personer pr. anlegg. Havbrukspolitikken har som siktemål å gjøre oppdrett til en viktig eksportnæring og en hovednæringsvei langs kysten, som kan bidra til å opprettholde bosettingen i lokalsamfunnene.

Kvinnene utgjør bare 20 prosent av de sysselsatte i oppdrett. Av disse er et stort flertall deltidsarbeidere. Svært få kvinner står som eiere av oppdrettsanlegg, men i de siste par år har det blitt tilsatt noen kvinner som anleggsbestyrere. Det er lite som tyder på at kvinnes andel i sekundæraktivitetene, som omfatter leveranser av fôr og utstyr, service og konsulenttjenester m.v. er særlig mye høyere. Hittil ser det derfor ut til at kvinnene er blitt stående på siden av utviklingen av den nye næringsveien i kyst-Norge. Til en viss grad kan dette skyldes konsesjonsbestemmelsene, som stiller spesielle krav til lokal tilknytning og praksis. Dette er nå foreslått endret. Men jentene utgjør bare 14 prosent av elevene på akvakulturlinjene i den videregående skolen. Hvorfor satser ikke jentene på en av landets mest lønnsomme næringer?

I de senere år har det skjedd en utbygging av akvakulturutdanningen ved en del distriktshøgskoler og ved universiteter og høyskoler ellers. Det gjelder både fiskeribiologi, teknologi og økonomi på feltet. Det har også skjedd en vesentlig utbygging av akvakulturforskningen. Gledeligvis har kvinnene begynt å gjøre seg gjeldende i høyere utdanning og i forskning på dette feltet, men de er foreløpig i sterkt mindretall også der.

Havbruksnæringen er ennå på begynnerstadiet. Bare to arter er utviklet for lønnsomt salg. Den ene av disse, atlantehavs-

laksen, bringer allerede inn milliardinntekter på eksportmarkedet, og produksjonen ventes å stige raskt de nærmeste årene. Den videre utviklingen av næringen er avhengig av en økt forskningsinnsats, bl.a. når det gjelder avl og sykdomsforskning.

Kvinner i eksport

Den framtidige utviklingen av fiskerinæringen vil bl.a. avhenge av økt satsing på eksport, et felt som ofte blir betegnet som «det svake ledd» i næringen. Det er imidlertid i ferd med å skje en utbygging av den høyere utdanningen og av forskning innen markedsføring og markedsøkonomi ved universiteter og høyskoler, herunder distriktshøgskoler.

I dag er landene i Vest-Europa de viktigste avtakerne av norsk fisk, men USA er blitt en betydelig importør særlig av oppdrettslaks de senere årene. Mye tyder på at fiskeeksporten til USA, til land i det fjerne Østen, til Øst-Europa og til utviklingsland m.fl. vil kunne øke. Dette forutsetter, foruten langsiktig satsing på eksport, herunder markedsforskning, utvikling av nye produkter, bearbeidingsmetoder og transport. Hele næringen fra fangst til eksport må ses i sammenheng!

Eksport av fisk og fiskeprodukter blir i dag i vesentlig grad ivaretatt av fiskerorganisasjonene. Norges eksportråd er et rådgivende organ og et «serviceorgan» for eksportørene og myndighetene. Også eksportsektoren er sterkt mannsdominert. Antall kvinner med selvstendige stillinger i Norges eksportråd er ubetydelig, så vel ved de 40 utestasjonene som hjemme. Likeledes spiller de en liten rolle i eksportutvalgene, i salgsorganisasjonene og som eksportører av fisk og fiskeprodukter.

Kvinnene tar imidlertid i økende grad utdanning innen markedsføring og markedsøkonomi. F.eks. utgjør kvinnene nå

halvparten av studentene på markedsøkonomistudiet ved Norges Markedshøyskole. Det er også god søkning blant kvinnene til de årlige eksportstipendiene for opphold på utestasjonene. Dette peker i retning av at rekrutteringsgrunnlaget blant kvinner til stillinger på eksportsektoren vil øke de nærmeste årene.

Økt utdanning nødvendig

Utdanningsnivået innen fiskerinæringen er gjennomgående lavt. Dette henger bl.a. sammen med at utdanning i fiskerifag kom sent i gang. I de senere år har imidlertid den sterke ekspansjonen innen akvakultur ført til en relativt rask utbygging av utdanningsmulighetene både i den videregående skole, på distriktshøgskolene og universitetene. Det er et mål å bygge opp hovedtyngden av den høyere fiskeriutdanningen i Tromsø.

Fiskerinæringen er som helhet i ferd med å utvikle seg til en kunnskapsintensiv næring: Det vil kreves et høyt utdanningsnivå i alle ledd i næringen, dersom den skal bli i stand til å utnytte mulighetene i årene framover.

Andelen kvinner innen fiskeriutdanning varierer på de ulike nivåer og linjer, men er gjennomgående lav. Det må derfor være et klart mål å øke tilgangen på kvinner i fiskerifaglig utdanning.

Jentene utgjør f.eks. bare 19 prosent av elevene på studieretningen for fiskerifag i den videregående skolen. På høyere undervisningstrinn er kvinneandelen noe høyere. F.eks. utgjør kvinnene 1/4 av studentene på fiskerikandidatstudiet i Tromsø og ved Fiskeribiologisk institutt i Bergen.

Fiskeriforskning et spennende felt!

Fiskeriforskningen spenner over et meget vidt felt fra havforskning til produktutvikling og markedsforskning m.v. På de fleste områder eksisterer det store udekkede forskningsbehov. Særlig sentralt står ressurs- og bestandsforskningen som drives fra Havforskningsinstituttet i Bergen. Kvinnelige forskere har hittil spilt en forsvinnende liten rolle i denne forskningen til tross for dens grunnleggende betydning og de mange interessante utfordringer på dette felt. Prioriterte områder innen havforskning nå er studier av interaksjonen mellom de forskjellige fiskeribestandene, miljøundersøkelser i havet og virkninger av oljevirksomheten på fiskeforekomstene. Aktuelle oppgaver innen *fangstforskning* er bl.a. studier av fiskeatferd i forhold til redskaper og utvikling av datateknologi for å registrere fiskeforekomster. *Fiskeforedling* krever forskningsinnsats på en rekke områder som konservering av fangst, utvikling av nye produkter, emballasje, transport, ernæringsforskning m.v.

Bioteknologi knyttet til fiskeindustri og råstoffer fra havet vil gi muligheter til effektivisering av prosesser og til utvikling av nye produkter de nærmeste årene. Utpeking av bioteknologi/havbruk som et hovedinnsatsområde innen forskning vil bety en vesentlig økt tilgang på ressurser til dette feltet de nærmeste årene.

Kvinnelige forskere og stipendiater utgjør i underkant av 20 prosent av alle forskere og stipendiater under Norges fiskeriforskningsråd. Kvinnelige forskere synes i særlig grad å ha interessert seg for de samfunnsmessige sider av fiskerinæringen.

Skal kvinnene være med på å utvikle fiskerinæringen til en næring som kan gi lønnsomme arbeidsplasser og bevare

bosettingen i utkantstrøkene, må de i langt sterkere grad enn hittil inn på *alle* felter av fiskeriforskningen.

Konklusjon

Med sin geografiske beliggenhet nær et av de rikeste fiskefelt i verden, har Norge forutsetninger for å være blant de fremste fiskerinasjonene. Utviklingen av havbruksnæringen de senere år peker i samme retning. I øyeblikket er de tradisjonelle fiskeriene rammet av krise pga. sviktende ressurstilgang av hovedartene, noe som kan få alvorlige følger for virksomheten ellers i næringen og for den økonomiske aktiviteten generelt i den nordlige landsdelen. Dette illustrerer den betydningen næringspolitikken har for kvinnes stilling og muligheter. Det har liten hensikt å satse på likestilling mellom kjønnene på et område i stagnasjon og tilbakegang. Likestillingspolitikk kan like gjerne være å satse på utviklingen av en næringsvei med full deltaking av begge kjønn i utviklingen.

Kvinnene har hittil spilt en meget begrenset rolle i fiskerinæringen. De er praktisk talt fraværende i fangstleddet, i organisasjonene, i salg, markedsføring og eksport. I produksjon av fiskevarer utgjør de nær-

mere halvparten, men de fins praktisk talt bare på underordnet stillingsnivå. Også i havbruk er de på sidelinjen.

Med den store betydning fiskeriene har som grunnlag for næringslivet i kystdistriktene, særlig i Nord-Norge, og mulighetene denne næringen har på lengre sikt, bør det satses spesielt på å få kvinnene integrert i næringen i alle ledd de kommende årene. Dersom Norge skal ligge i fremste rekke som fiskerinasjon og hevde seg på de internasjonale markedene, trengs økt forskning og utvikling og høy kompetanse blant utøverne. Å styrke kvinnes kompetanse på alle områder av næringen vil derfor være en betingelse. Mye kan tyde på at økt innsats av kvinner i forskning vil være strategisk viktig. I så fall må kvinnes forskerinnsats ikke konsentreres om «kvinneforskning» isolert, men øke på alle forskningsfelt innen næringen. Med fremtidsutsiktene innen havbruk, er det dessuten åpenbart nødvendig nå å øke kvinneandelen på dette feltet. Jeg tror videre at kvinnene ligger klare i «startgropa» for å gjøre seg sterkere gjeldende innen markedsføring og eksport, felter som er svært viktige for den videre utviklingen av næringen.

*Kari Vangsnes
spesialutreder i Likestillingsrådet,
Forbruker- og administrasjons-
departementet*

Fiskerikvinner og samfunnsvitenskapelig kvinneforskning – bidrag og utfordringer

Fiskerikvinneforskningen har kommet med atskillige bidrag de siste 10-15 årene. Forsker Siri Gerrard gir her noen eksempler på temaer som er tatt opp – og illustrerer hvordan forskningen har åpnet for ny forståelse og nye visjoner om hva som bør forandres for å snu den uheldige utviklinga som pågår i de fleste av våre fiskeridistrikter. Hun etterlyser imidlertid større vilje til satsning på denne typen forskning, og skisserer dermed en rekke områder der det er stort behov for forskningsinnsats. Hun mener dessuten at det er et langt større behov for helhetlig tenkning og planlegging, noe som i neste omgang krever utvidet og bedre samarbeid på tvers av fag- og sektorgrenser.

Vi står igjen i en situasjon der ressurs- og markedsproblemer preger forklaringene på hvorfor problemene tårner seg opp i norske fiskerier, og i særdeleshet de nord-norske. Representanter for fiskerinæring, fiskeripolitikk og fiskeriadministrasjon diskuterer årsaker og forslag til tiltak og handling, Mediene dekker begivenhetene i velkjent

retorisk stil og intervjuer fiskere, bedriftsledere, politikere og organisasjonsfolk, alle med få unntak menn.

Debatten fra få år tilbake om kvinneproblemet, dvs. den store utflyttingen av kvinner fra kystdistriktene og de lave fødselstallene, synes å være «glemt». Få etterlyser kvinners meninger eller spør dem hvordan

de ser på næringa og utviklinga. Hva mener kvinnene bør skje dersom forholda skal legges til rette for både kvinner og menn i åra som kommer? Dette er spørsmål som ikke bare angår oss som kvinner, men det angår oss også som kvinneforskere. Jeg skal her si noe om bakgrunnen for den kvinnefaglige fiskeriforskningen, og jeg skal gi noen eksempler på hva vi har kommet fram til. Jeg vil også peke på noen av de utfordringene vi står overfor, og trekke ut enkelte områder innen fiskerikvinneforskning hvor det bør satses framover.

Kvinnens bidrag i gårsdagens og dagens fiskerinæring – sett med kvinneforskerøyne ¹

Fiskerikvinneforskningen er et eksempel på forskningens viktige rolle når det gjelder å se framtidige interessante problemstillinger. Det var ikke et bestemt samfunnspolitisk utkantproblem som førte oss inn i forskningen. Det var snarere den politiske bevisstgjøringen som kvinnebevegelsen starta, og som ga seg utslag i at kvinner på universiteter og høyskoler ville gjøre noe med fagene. Bakgrunnen var både handlingsorientert forskning og det vi kaller for grunnforskningsinteresser, dvs. forskning om perspektiver, begreper og metoder. Fiskerikvinneforskning er å sette fokus på kvinners rolle i fiskeriadministrasjon og fiskeripolitikk, kvinners kår, kvinners handlinger og relasjoner mellom kvinner og menn i fiskerisammenheng. Det er flere forskere og studenter enn noen gang som arbeider med slike problemstillinger. Etter at NFFR har øremerket en del midler til prosjekter om kvinner i fiskeriene, er også menn begynt å interessere seg for temaet.

Kvinneforskningsteori i fiskeriforskningen

Ved å ta et annet utgangspunkt har den nye forskningsinteressen bidratt til å frambringe ny kunnskap, utvikle andre modeller og fortolkninger, og dermed lagt grunnlaget for ny teori- og begrepsutvikling.

Det som bidrar til å konstituere kvinners stilling i samfunnet er forholdet mellom *produksjon* og *reproduksjon*. Fiskerikvinneforskningen kritiserer at den forskningsmessige hovedvekten ensidig er blitt lagt på produksjonsforholdene, og at disse har fått status som overordnet i forhold til reproduksjonen. Fiskerikvinneforskningen bygger på en modell som ser disse i sammenheng (Gerrard 1983, Larsen 1980 og Flagstad 1979).

De prosjektene som hittil har vært gjennomført, har først og fremst vært konsentrert om å beskrive og synliggjøre, og gjennom det skape visjoner om hva som kan eller bør forandres for å endre maktbalansen mellom kjønnene. I det følgende skal jeg presisere nærmere de områdene fiskerikvinneforskningen særlig har rettet oppmerksomheten mot: kvinner som mødre, oppdragere, fiskerihusholdsprodusenter og tilretteleggere, kvinner i markedet og som studenter og lærlinger. Til slutt vil jeg trekke fram noen perspektiver som også belyser kvinners samordning og endringspotensiale i fiskerisammenheng.

Kvinner som mødre

Jeg velger å ta opp dette temaet fordi det først og fremst er dette som skiller oss fra menn. Kvinnene legger grunnlaget for rekruttering til fiskeriene ved at de er de sentrale aktørene i barneproduksjon. Hadde vi nevnt dette faktum for få år siden ville de fleste ha trukket på smilebåndet og ment at vi kom med selv følgeligheter. I dag er det ikke slik. Reproduksjonsforholdene

er svært kritiske i våre fiskeridistrikter. Synkende fødselstall får store utslag i småsamfunnene, noe som igjen tilsier større forståelse for å ta problemene alvorlig.

Fiskerisamfunnene har gjennomgått store forandringer etter at kvinnene fikk større kontroll over barneantallet. I en nord-norsk fiskerikommune jeg har arbeidet mye i, viste det seg at barnekullene var redusert med to skoleklasser i perioden 1969-1979 (også kontrollert mht. ut- og innflytting) (Gerrard 1980). For oss er det interessant å vite når og under hvilke forutsetninger kvinner velger å føde barn. Anne Grethe Flagstad ved Universitetet i Tromsø, er en av de få som har arbeidet med dette i Nord-Norge. Hun fant bl.a. at sikkert og godt arbeid gjennom utdanning, og et nettverk av kvinnelige slektninger som kunne avlaste med barnepass, var viktige forutsetninger som virket inn på størrelsen av barnekullene. Kvinner i tilsvarende situasjon, men uten lokalt nettverk, fikk færre barn. Også de uten utdanning, uten stabilt arbeid, men med lokale barnepassmuligheter, så ut til å få færre barn enn de med utdanning og jobb (muntlig samtale med A.G.F.). Det å forstå det gjensidige forholdet mellom økonomiske, sosiale og kulturelle prosesser og befolkningsforhold, er særlig viktig i fiskeristrøk hvor endringene foregår så raskt som i dag.

Kvinner som oppdragere

Også i fiskeristrøk er det kvinnene som har hatt hovedansvaret for barns oppvekst. De skal ikke bare skaffe til veie mat og klær, men de skal også legge forholdene til rette for oppdragelsen. Kvinner som har oppdrageransvar i et fiskevær, møter tildels de samme og tildels andre utfordringer enn medsøstre i områder med andre næringsgrunnlag. Samhandlings- og forhandlingsgrunnlaget mellom far og mor, mellom mor og skolen og overfor helsevesenet, ser ut til

å bli annerledes i ei næring eller i strøk med stor usikkerhet og med sterk kjønnsmessig arbeidsdeling (Gerrard 1975 og 1986).

Kvinnene gir viktige bidrag når det gjelder utviklingen av identitet og opplevelse av tilhørighet. Selv om vi ikke har så mange undersøkelser med fokus på akkurat dette temaet, har vi data som viser hvordan kvinner er viktige påvirkningsagenter med hensyn til valg av bosted (Gerrard 1983). Mange mødre sa til døtrene sine på 50-, 60- og 70-tallet at det er bedre å velge annet å leve av enn yrker som er tilknyttet fiskerinnæringa, og andre bosteder enn fiskeridistriktene. Men vi har også eksempler på at mødre på slutten av 1970-tallet og på 1980-tallet gjerne vil at ungene skal bli boende. Mye tyder på at mellomgenerasjonen står i en annen situasjon enn den eldre generasjon når det gjelder synet på ungenes framtid (Gerrard, Haavind, Johansen, Ingebrigtsen 1985). Mellomgenerasjonen er bevisste de potensialene fiskerisamfunnene har, selv om den ikke er fornøyd med tingenes tilstand.

Vi har behov for mer kunnskap om identitetsdannelse, tilhørighet og mødres og fedres påvirkning i fiskeristrøk. Ikke minst for å komme videre i bosettings- og frarflyttingsdebatten er slik kunnskap nødvendig.

Kvinner som fiskerihusholdsprodusenter og kvinner som tilretteleggere

I husholdsøkonomien, som gjennom årtier har vært en viktig forutsetning for fiskerioøkonomien, har kvinner vært viktige aktører, med oppgaver i forhold til fiske, jordbruk og hjemmeproduksjon. Arbeidsdelinga var sterkt kjønnsbasert. Vi har ingen «bedriftsøkonomiske» eller «sosialøkonomiske» analyser av sammenhengen, men ser en på kvinners tidsbruk i fiskerihushold, er det mye som tyder på at en stor del

av deres tid gikk med til produktivt arbeid. Det gjaldt ikke minst det arbeid som kan betegnes som «bakkemannskapsarbeid» (Gerrard 1983) – som agning, renhold og vedlikehold, administrasjon og sekretærarbeid for båt. Tidligere hadde kvinnene en meget sentral rolle i utrustinga og gjerne også i vedlikeholdet av bruket (Bratheim 1976).

Det er også viktig å trekke inn gårdsarbeidet, som tidligere hadde en sentral plass i fiskeribonde-husholdet. Gårdsarbeidet var kvinnes ansvar, men også på dette området har oppgavene blitt færre og delvis forsvunnet (Flagstad 1979).

De siste åra har kvinnes arbeid endret karakter, Fiskerihusholdningene har økt sine behov for kontantinntekter, noe som er skjedd i takt med en overgang til pengeøkonomi. Vi ser i dag en rekke eksempler på at fiskerkonas kontantinntekt er blitt en nødvendig del av familiens totalinntekt. I krisesituasjoner har vi eksempler på at konas inntekt berget både båt og bruk. Hvilke konsekvenser dette får for det enkelte hushold og forholdet mellom ektefellene, og for kvinnes rolle i fiskerisamfunnet, er ennå et lite utforsket område. Her trenger vi mer ny forskning og kunnskap.

Kvinner i markedet

Vi vet at kvinner har spilt og spiller en vesentlig rolle som arbeidere på fiskebrukene, i dag først og fremst som filet-pakkersker (Lie 1975, Gerrard 1975 og 1986, Harsten og Haavind 1983). Dette er en rolle de fortsatt vil spille selv om ny teknologi er på vei inn. Den industrielle produksjonen – med en arbeidsdeling og et belønningssystem som var bygget på 20-tallets tankegang, og det vi kaller for scientific management, eller organisering og rettighetsfordeling basert på måling – gjorde kvinnene til «ufaglært arbeidskraft», med de rettigheter og plikter dette

innebærer. Ut fra slike forutsetninger er det ikke så vanskelig å forstå at det har vært problematisk å få gjennomført Arbeidsmiljølovens paragraf 12 når det gjaldt kvinners arbeid. Mannsarbeidet var organisert annerledes, og menns valgmuligheter i arbeidet var også større. Selv i dag er det ikke mange kvinnelige sjefar i næringa. Sammenlignet med 1960- og 70-tallet hvor kvinnene kanskje avanserte til kontrollører, kan vi i dag se dem som formenn, og i løpet av de siste to åra også som nyutdannede instruktører. Atter andre finner vi i fiske-redskapsproduksjon og akvakultur. Her er også kvinnene, med få unntak, produsenter på laveste nivå, akkurat som i filetindustrien. Akvakulturen – som en ny næring – kunne kanskje ha klart å skape en annen utvikling for å endre på et skjevt rollemønster.

De samme trekkene finner vi også når vi ser på fiskerinæringas tertiærjobber, dvs. jobber i konsulentbransjen, markedsføring og i annen privat og offentlig fiskeridministrasjon (se bl.a. Gerrard 1983, Vangsnes 1988).

Det er et tankekors at denne – tross alt tradisjonelle – arbeidsdelingen ikke er blitt brutt i kvinnetiåret. De nye yrkene og yrkeskulturen har festnet seg i gamle mønstre. Erfaring fra tidligere forskning tilsier at det igjen vil bli en kamp for kvinner å komme inn og få innflytelsesmuligheter. Nye tiltak som motivasjonskampanjer og karriereprosjekter vil måtte fortsette. Skal vi se positivt på det, representerer de nye jobbene i fiskerinæringa ubrukte muligheter for kvinnene.

Kvinner som studenter og lærlinger

Skolegang og utdanning er et gode som fiskerikvinner mer og mer har benyttet seg av. Det gjelder ungjenter såvel som de mer etablerte kvinnene. Dette betyr imidlertid

ikke at utdanningsfrekvensen er like høy som for dem som kommer fra andre næringsstrøk. Først i de siste 10-20 åra har f.eks. utdanningsmulighetene i Finnmark økt. Den utdanningsinteressen som preger en del av fiskerikvinnemiljøene, kan nettopp forstås i lys av at kvinner ønsker å stå bedre rustet innad i næringa, og i distriktet og samfunnet generelt (Grønbech 1986a og 1986b).

Forskningen viser at ungjentene ofte har vanskelig for å komme inn på de fagområdene de ønsker. I en av de større byene var alternativet dagmammajobber eller flytting. Lønnet arbeid forøvrig fantes det lite av (Nyseth 1983).

Jentene velger ofte utdanning innen helse- og sosialsektoren – utdanningstyper som gjør det vanskelig å komme hjem fordi det finnes få lokale arbeidsplasser i sektorene. Skoletilbudene på hjemmeplassen er også avgrenset, og de tilbudene som finnes innen fiskerierne, er preget av menns aktiviteter i fangstleddet (Grønbech 1983). Arbeidsdelingen gjenspeiles med andre ord i utdanningen.

Et utdanningstilbud som har vakt stor interesse – ikke minst i Finnmark – er desentral utdanning innen lærerutdanning og førskolelærerutdanningen. Det er en del etablerte fiskerikvinner som har benyttet disse tilbudene, og på denne måten sikret seg sjøl jobb og lokalsamfunnet lærere med godt kjennskap til fiskerier og fiskerikultur.

Selv om fiskeriutdanning finnes, er det relativt få kvinner som har gått gjennom en slik utdanning. Dette har imidlertid bedret seg de siste åra, bl.a. fordi opptaksreglementer er endret og kjønnskvoteingsregler er innført.

Den siste tilveksten i muligheter er det nye tilbudet om instruktørutdanning i filetindustrien. Her kan kvinner og menn få et seks ukers kurs hvor de blir lært opp til å undervise andre. Kvinnene har utgjort ca.

52% av kursdeltakerne på disse kursene. De får dekket div. utgifter, som f.eks. tapt arbeidsfortjeneste.

Instruktørutdanningen skal danne grunnlag for fagopplæring. Erfaring viser at spranget fra instruktørutdanning til fagbrev er lengre for kvinner enn for menn. Menn har et tettere nettverk, bedre økonomiske betingelser for å gripe denne sjansen, og ser lysere på at de kan få nytte av utdanningen. For å snu trenden, er en i ferd med å ansette en prosjektleder som skal jobbe med rekruttering av kvinner. (Samtale med A. Jørgensen i OIF-prosjektet)

Også innen utdanningsfeltet ser en at fiskerikvinner kommer når forholdene blir lagt til rette. Men å legge forholdene til rette, er et resultat av hardt arbeid både før og etter at utdanningstilbudene er starta.

Utdanning blir i dag brukt som et argument for å sikre utvikling. Erfaringene så langt tilsier at utdanning ikke er nok, men at det må følges opp av andre tiltak, som prosjektet «Kvinner inn i fiskerinæringa» er et eksempel på.

Kvinnene som samordnere og kulturbærere i den lokale fiskerinæring

Jeg har hittil konsentrert meg om kvinners direkte arbeid i næringa. Måten de organiserer arbeidet på er vel så vesentlig. Kvinnene har en fot innenfor mange reproduksjons- og produksjonsheter, de går fra en enhet til en annen, avhengig av behov (Gerard 1983). De er med andre ord fleksible. Nettopp denne fleksibiliteten gjør at kvinnesenes måte å organisere virksomheten sin på, blir olja i det kompliserte maskineriet fiskerinæringa kan sammenlignes med. Kvinnenes fleksibilitet gjør også at næringa blir mer lønnsom og effektiv. Når kvinnene stiller sin arbeidskraft til disposisjon der det er behov for den, spares unødige kon-

stnader til opplæring, til arbeidskraft i lavsesonger osv. Kvinnenes samordnede rolle er ikke planlagt, den må forstås ut fra kvinners erfaring i å påta seg oppgaver i bl.a. omsorg, og i å tenke helhetlig.

Det er ikke bare i forhold til produksjonsenheter kvinner har denne rollen. Også i forhold til reproduksjonsenheter som kjernefamilie og slekt, har kvinnene en sentral rolle som de personer som vedlikeholder relasjoner og de kulturelle uttrykk som er utviklet over tid, som brevskrivning, gaveutveksling osv. Gjennom kontakt med hverandre foregår også den sosiale reproduksjon, det utveksles informasjon, verdier og normer – hva er rett og riktig på de områder som betyr noe for lokalsamfunnet og fiskerieringa.

Kvinner og sosial endring

Flere forskningsfunn viser at kvinner spiller en viktig rolle i endringsprosesser (Gerrard 1984, Holtedahl 1986, Flakstad 1979, Saugestad 1984). Noen av disse funnene går i retning av at fiskerikvinner ofte modifierer de mest uheldige effektene av nye tiltak. Dette kan gjelde i forhold til rasjonalisering, prisendring, oppsigelser osv. Det kan dreie seg om endringer som ikke er åpenbare. Undersøkelser viser at kvinner gjennom nye tilpassinger skaper nye yrkesmønstre. Anne Grethe Flagstad påviser at det ble slutt på gårdsdrift som en del av fiskeribondehusholdet, fordi kvinnene ikke fikk den nødvendige hjelp og støtte bl.a. fra det offentlige, for å utføre sine oppgaver (Flakstad 1979).

Saugestad har gjennom sine nitide husholdsstudier vist at de eldre og mellomgenerasjonen har levd etter prinsippet om at byrdene skal deles likt, selv om de er forskjellige, mens de yngre ikke vil finne seg i ordninger som gir menn prioritet framfor kvinner (Saugestad 1984).

Nettopp slike endringsprosesser er viktige å forstå, og de er vanskelige å komme inn på uten nitid grunnforskningsinnsats.

Endringene foregår også på organisasjonsnivå. Gjennom studier i fiskeristrøk har vi sett at det nettopp kan være kvinneorganisasjoner som har stått for viktige endringsprosesser.

Fra mange nord-norske, såvel som andre norske lokalsamfunn, vet vi at kvinner var de som skapte velferdssamfunnet på lokalnivå (Gerrard 1982). Kvinner begynte gjennom sine lag med arbeidsstuer for barn, barnehager, husmorvikartjeneste og eldreomsorg. Alle er oppgaver som mer eller mindre er blitt overtatt av det offentlige. Barnehageaksjoner og jordmoraksjoner er ikke ukjente virksomheter i dagens fiskeri-Norge.

Fra ei fiskerbygd i Troms vet vi at det tidligere var kvinner som hadde kontakten med utenverdenen. Det var de som satt på posten og telefonsentralen, som «så» hvor hjelpen trengtes og som tok imot nye verdensborgere. Slike posisjoner gav dem muligheter for makt og innflytelse. Mye av dette er forandret i dag. Mange av disse posisjonene deles med menn, eller er mer eller mindre overtatt av menn (Holtedahl 1986).

I en del samfunn er kvinnene viktige endringsagenter, bl.a. ved at de tar initiativ til organisering. Vi har eksempler på at det er kvinner som har tatt initiativ til fagorganisering når de følte arbeidsforholdene ble for tøffe. Forskningen viser at arbeid i husmorlag og fiskerikvinnelag etc. er god erfaring å ta med seg i fagforeningsarbeid og partiarbeid.

Kvinner er ofte kritikere av etablert fagforeningspolitikk og kan føre nye momenter inn i slik virksomhet. Dette kan bety at vedtak blir modifisert eller at utøverne får signaler om i hvilken retning de kan gå, dersom de ønsker grunnplanets støtte. Svært mange kvinner i NNN har f.eks. vært

skeptiske til tidligere tiders regulerings- og oljepolitikk (Gerrard 1986).

Nye organisasjoner representert ved krisesentre og krisetelefoner, kan også ses på som viktige i denne forbindelse.

Vi ser også at gamle interesseorganisasjoner får nytt innhold. Fiskarkvinnelagene tar i større grad opp økonomiske og politiske spørsmål enn før. De er blitt tillagt disposisjonsrett over den millionen kroner som Fiskeridepartementet de siste åra har øremerket til kvinnetiltak.

Husflidslag er et eksempel på kvinnedominerte lag som ikke lenger driver bare med hobbyorientert virksomhet, men er viktige for utviklingen av mer kulturelle aspekter ved lokalsamfunnene. Vekt på opplæring og salgsaktivitet innen husflid har nettopp dannet basis for nye tiltaks- og næringsprosjekter for kvinner i fiskeristrøk (Eikeland og Skålnes 1988).

Slike initiativ er tuftet på lokale tradisjoner, og organisasjonserfaring og personlige ressurser og er utløst av den noe større vekt som DU og departementene etter hvert har lagt på kvinners tiltaksarbeid (Nyseth 1987). Men det er langt igjen. Fiskeriadministrasjon og fiskeripolitikk er fremdeles en svært mannsdominert sektor (Gerrard 1983 og Vangsnes 1988), noe den siste tidas debatt så klart minner oss om.

Sluttbemerkninger

Vi lever alle under konstant forandring, men kanskje står fiskerikvinnene i en helt spesiell situasjon. De er fremdeles godt involvert i produksjonen, og deres betingelser for å utføre reproduksjonsarbeidet er særlig krevende. I antall blir de også færre og deres styringsmuligheter er få. Til tross for at fiskerinæringa er tilgodesett med offentlige midler, går bare en liten del direkte til kvinnene.

Når en anvender dette perspektivet, synliggjør forskningen at kvinner har vært og er sentrale agenter i fiskerinæringa.

Kvinnespørsmålet har vært debattert lenge, forskning har pågått og forslagene til hva som må gjøres er mange. Men noe av det som preger dette arbeidet er at rammen for bevilgninger er små sammenlignet med dem som går til de tradisjonelle virksomhetene, og forslagene som kommer fram er ikke alltid gode nok. Kvinners egne synspunkter blir i liten grad hørt.

Det er mye som skal til for å endre på dette. Det må omfattende analyser og handlinger til, og erfaringer viser at dette i stor grad er analyser og handlinger som fiskerikvinnene sjøl må ha kontroll over.

En viktig betingelse for at kvinner skal oppleve at fiskerinæringa er noe de vil satse på, er knyttet til hva slags tilhørighet de opplever som ungjenter og voksne kvinner, og hva slags kontrollmuligheter de har.

Som forsker ser jeg en rekke interessante problemstillinger som står for tur både av grunnforskningskarakter og mer anvendt karakter. Grunnlaget for slike problemstillinger er nettopp at fiskerikvinnens situasjon skal bedres og at begreper og modeller må gripe ikke bare situasjonen i dag, men også nye visjoner om forandring. Data for slike analyser bør hentes fra ulike typer fiskerisamfunn i Norge, såvel som i global sammenheng.

Eksempler på en del grunnforskningsproblemstillinger:

- Hva skjer med kvinners/jenters identitet under sosiale, økonomiske og kulturelle endringer i fiskeridistriktene?
- Hva slags forhold er det som gjør at kvinner tiltrekkes av og avskalles fra fiskerinæringa under ulike betingelser?
- Hva skjer i forholdet mellom produksjon og reproduksjon under endrede forutsetninger, f.eks. med ny teknologi, store befolkningsendringer, endrede fødselsbetingelser?

- Hva skjer i forholdet mellom menn og kvinner med nye samlivsformer?
- Hva skjer i forholdet mellom menn og kvinner når kvinners rolle i økonomien endres?
- Hva skal til for å endre maktgrunnlaget mellom menn og kvinner i hushold, lokalsamfunn og i næringa?

Eksempler på mer anvendte problemfelter og problemstillinger:

- En sammenligning av fiskerikvinnekår i ulike fiskerisamfunn
- Jenters karrierevalg og krav til arbeidsbetingelser i fiskerinæringa
- Forhold som virker inn på fiskerikvinnens stabilitet og mobilitet (jfr. prosjekt om hva som gjør at kvinner blir boende eller flytter tilbake).
- Hva slags distrikts- og fiskeripolitiske virkemidler virker stabiliserende på fiskerikvinnens bosetting?
- Hva slags fritid har kvinner i fiskeridistrikter, hva ønsker de seg og hva kreves for å få det til?
- Hva gjør kvinnene i fiskerinæringas tertiærsektor?

Fiskerikvinneforskningen har så langt vist seg å være fruktbar i synliggjøring av problemer. Den har også vist at den har vært brukt som støtte av en del aktive fiskerikvinner. Det er imidlertid grunn til å spørre om en kan skape forskningsorganiseringer som i *større* grad kommer kvinnene direkte til gode. Er dagens organisasjonsformer tilfredsstillende? Kvinneforskningen, politikk, utdanning og utviklingsarbeid drives som oftest på basis av en sterk arbeidsdeling mellom politikere, forvaltere, forskere, kvinner i utdanningssektoren og kvinner i fiskeridistrikter. Kvinner sitter dessuten sjelden i posisjoner der de har den endelige kontrollen.

Ønsker vi ei blomstrende fiskerinæring i framtida må kvinnene med. Utfordringene

er mange for alle oss som er opptatt av dette, og vi trenger forente krefter i bestrebelsene på å nå målene.

Siri Gerrard
førsteamanuensis
Finnmark distriktshøgskole

Note

1. For en mer fullstendig oversikt i forbindelse med temaet: Kvinner i fiskerinæringa, se Grønbech, D.: 1986: Kvinner i norske fiskerier - hva foreligger av forskningsmateriale? FDH-rapport, Alta. Samt NFFRs oversikt over forskningsprosjekter i Årsmeldinga for 1987, Trondheim 1988.

Litteratur

- Bratrein, H.D.: Det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret i Nord-Norge i *Drivandes kvinnfolk*, U-forlaget, Tromsø, 1976
- Flakstad, Å.G.: Kvinnevilkår i kombinasjonsbruk. Resultatet av mennenes situasjon eller en sterk medvirkende årsak til strukturendringer. Mel-lomfagsoppgave, ISV, Univ i Tromsø, Tromsø, 1979. Oppgaven er senere bearbeidet og publisert i en rekke sammenhenger, bl.a. i *Ottar*, 1982, I. Rudie (red.): *Myk start - hard landing*, Oslo, 1984
- Gerrard, S.: *Arbeidsliv og lokalsamfunn*. Magistergradsavhandling, Institutt for Samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Tromsø, 1975
- Gerrard, S.: Levedyktighet og lokal organisasjon. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 3-4, Oslo 1980
- Gerrard, S.: Kvinnevilkår i et nordnorsk kommunesenter, FDH-rapport, Alta, 1982

- Gerrard, S.: Kvinner i fiskeridistrikter – fiskerinæringens bakkemannskap? I B. Hersoug (red.): *Kan fiskerinæringen styres?* Novus forlag, Oslo, 1983
- Gerrard, S.: Når barneomsorg blir mer enn et kvinneansvar i husholdet – Om barnehageetablering og samarbeid mellom kvinner i et nordnorsk fiskevær, i I. Rudie (red.): *Myk start – hard landing*, U-forlaget, Oslo, 1984
- Gerrard, S.: Kvinners makt og avmakt, FDH-rapport, Alta, 1986 (1. utg. 1982)
- Gerrard, S., B. Haavind, N. Johansen og E. Ingebrigtsen: Har kvinnfolka noen framtid i fiskeværene, i *Plan og Arbeid* nr. 2, Oslo, 1985
- Grønbech, D.: Det e vel her e vel bo, men... i *Ottar* nr. 142, Tromsø, 1983
- Grønbech, D.: *Fra fiskeblokk til skriveblokk*. Fiskeindustribedriften som opplæringssted – en studie av muligheter og begrensninger, opplæringstiltak i fiskeriindustrien, Tromsø, 1986a
- Grønbech, D.: Kriterier for karrierevalg blant ungdom i fiskeridistrikt. Opplæring som rekruttering til fiskeriene, FDH, Alta, 1986b
- Harsten, I. og B. Haavind: Kvinner i fagbevegelsen – etterslep og nyskapere. Hovedoppgave, ISV, UIT, Tromsø, 1983
- Holtedahl, L.: *Hva mutter gjør er alltid riktig*. Universitetsforlaget, Oslo, 1986
- Larsen, S.S.: Omsorgsbonden. *Tidsskrift for samfunnskunnskap* nr. 3-4. Oslo, 1980.
- Lie, M.: Kvinner på filetfabrikk. Magistergradsavhandling, Inst. for Etnografi, Univ. i Oslo, Oslo, 1975
- Nyseth, T.: De unge jenters flytting fra Finnmark i *Ottar* nr. 142, nr. 3, Tromsø, 1983
- Nyseth, T.: Kvinneretta tiltaksarbeid – en ny strategi mot kvinneavfolkning i distriktene. En evaluering av kvinnemillionen. DU-rapport, Oslo, 1987
- Saugestad, S.: Om likestilling i ekteskapet – gamle roller under endrede omstendigheter i I. Rudie (red.): *Myk start – hard landing*, U-forlaget, Oslo, 1984
- Eikeland, S. og Skålnes, S.: Tiltaksprosjektet i Nordkapp. Rapport under skriving, NIBR Alta, 1988
- Vangsnes, K.: Kvinner i fiskerinæringa: Fra fangst til eksport. Likestillingsrådet, Oslo, 1988

«Et hav av muligheter, men hva så...?»

Unge jenter i fiskerisamfunn vurderer sine framtidsmuligheter

Krav om bedre utdanning, vanskeligere økonomiske kår for familien og økende skilsmissemfrekvens, er alle faktorer som bidrar til at kvinner må planlegge et selvstendig utkomme. Når så mulighetene for utdanning og arbeid er små på hjemstedet, forlater de unge jentene lokalmiljøet. Forsker Dagrunn Grønbech tar i denne artikkelen utgangspunktet i to små lokalsamfunn i Nord-Norge. Gjennom studier her illustrerer hun hvordan og hvorfor lokalmiljøet og offentlig planlegging kan og må ta hensyn til ungjenters ønsker og behov. Dette er en betingelse for å bevare sårbare fiskerisamfunn i landsdelen.

Ved avslutning av 9-årig obligatorisk skolegang, står de unge overfor avgjørende valg i henhold til bestemmelse om framtidsplanlegging. Alle våre fiskerikommuner har til felles et kvinneunderskudd (Hersoug 1983). Det er unge kvinner som flytter i mangel av relevant utdannings- og yrkestilbud. Statistikken viser at det er kvinner i alderen 20-30 år som flytter – en aldersgruppe som er viktig og avgjørende mht. rekruttering av unge familier. Vi skal i denne artikkelen presentere materiale fra de to fiskerisamfunnene Havøy og Øyvær

for å se hvilke framtidsperspektiver de unge ser. Spørsmålet vil være hvordan de vurderer sine muligheter, og om dette er valg som leder dem inn i eller ut av lokalmiljøet. I denne presentasjonen står ungdomsskolejentene i fokus.

Havøy er et fiskerisamfunn i Troms. Til sammen bor det ca. 800 mennesker spredt over et lite geografisk område, bestående av flere mindre bygder med veiforbindelse. Bygdene utgjør ytterkretsen av en større kommune hvor kommunesenteret er sentralisert til en av Nord-Norges største byer.

I Havøy finnes fire større fiskeindustri-bedrifter som gir arbeid til de lokalt etablerte kvinner. Arbeidet er avlønna etter et akkordsystem hvor enhver lønnes etter innsats. Det er avhengig av fiskerisesong og blir dermed sterkt variabelt. Arbeidet er slitsomt såvel fysisk som psykisk.

For husmødre med ansvar for heim og familie, kan dette være et brukbart alternativ for tilskudd til familieøkonomien. For unge jenter blir dette en for ustabil arbeidstilpasning å basere seg på.

I Havøy finnes et lite utbygd serviceapparat, og folk må reise til kommunesenteret, «byen», for å innhente nødvendige tjenester. Kommunen arbeider med planer om etablering av sykehjem, såvel som desentralisering av en del av de kommunale tjenester, EDB-sentralanlegg og utvikling av turistnæringen.

Havøy framtrer derfor i dag som et fiskerisamfunn med ekspansjonsmuligheter.

Øyvær ligger på Helgelandskysten. Her bor ca. 2000 mennesker spredt på flere mindre øyer. De fleste med bruforbindelse. Øyvær har allerede etablert det serviceapparat som Havøy mangler. Muligheter for videre ekspansjon er derfor i denne omgang lite sannsynlig.

Her finnes noen mindre familiedrevne fiskebedrifter som i hovedsak baserer seg på konvensjonell drift med salting, tørking og frysing av fisken. Filetering foregår derfor bare i beskjedent omfang. Et par større rekebedrifter sysselsetter husmødre. Dette arbeidet er også sesongbetont. Her vil vi i likhet med Havøy finne husmødre og ikke de unge jentene.

Kommunen har i 70- og 80-årene satset stort på utbygging av lakseoppdrettsnæringen i mærdar plassert rundt i de mange små sundene som øykommunen er rik på. Dette feltet er utnyttet lokalt i den grad det er mulig. Ekspansjonsmuligheter vil derfor kun være mulig i den grad en vil satse på videreføring.

Oppdrettsnæringen sysselsetter hovedsakelig menn. Det er familiebedrifter hvor faren allerede har sørget for rekruttering av en av sine sønner. I så måte kan en betrakte dette arbeidsmarkedet som stengt, såvel for gutter som for jenter. Det lokale helseapparat, sykehjem og gjestgiveri ble utbygd gjennom 70-årene. Her vil vi finne mange kvinnearbeidsplasser som betjenes av de allerede etablerte kvinner med omsorgsansvar. Mange av dem jobber på deltid.

Opplæring og rekruttering

Opplæring kan skje både uformelt og formelt. *Den uformelle opplæring* skjer først og fremst i nærmiljøet gjennom foreldre, slektninger og kamerater.

Den formelle læring kommer klarest til syne gjennom skolen som med oppsatte fag, timeplaner og en fastlagt målsetting har formalisert sine krav til hva de unge skal stå igjen med av innlært kunnskap og kompetanse etter en tilmålt tid. I hvilken grad skolen har lykket med sin oppgave, evalueres gjennom prøver og eksamener. Kunnskapen er dermed institusjonalisert og blitt et offentlig anliggende. Utviding av skoletida, med en større vektlegging av faglige krav, har medført at mye av det som tidligere var et uformelt og lokalt ansvar er blitt et skolepolitisk forhold.

For primærnæringsdrift som jordbruk og fiske har den uformelle opplæring vært vanligst og læring gjennom praktisk deltakelse viktigst. For fiskeriene har sønnens tidlige deltakelse med faren eller andre slektninger på havet, vært den sikreste rekrutteringsmåte (Kristiansen 1985). For å bli en dyktig fisker må en for eksempel ha kjennskap til værforhold, klima, havets topografi, hvor fisken står, strømforhold, økologi, økonomi og marked.

Her har erfarne fiskere tatt ansvaret for opplæring av nykommere. En kan snakke

om at båten som bedrift har mottatt et forsinka utbytte av opplæringsinnsatsen, etter at nybegynneren («skårungen») er blitt «fullkar» og et fullverdig medlem av mannskapet. Slik har det vært en sammenheng mellom uformell opplæring og hva det sosialt sett betyr å være vel ansett fisker, og for den saks skyld fiskerhustru. Å bli betraktet og akseptert som dyktig fisker og fiskerkone er underlagt visse regler og normer en må lære og forholde seg til gjennom det sosiale liv som medlem av ei bygd. Et tett og oversiktlig sosialt nettverk med stor grad av gjensidige bytteordninger og slektskapsrelasjoner sørger for dette (Gerrard 1984, 1986).

I tilsvarende grad som kunnskapsoverføringen er blitt formalisert, institusjonalisert og gjort til et offentlig anliggende, er de foresattes ansvar for innøvelse av barnas kompetansefelt blitt svekket.

For mange foreldre er fagene i skolen fremmede. De sier at de ikke kan hjelpe ungene med heimeleksene. Dette understøttes av både elever og lærere, og gjelder spesielt fagene matematikk, data og engelsk. Mange av foreldrene er ufaglærte og har en folkeskoleeksamen som går 25-30 år tilbake i tid.

Skolens skissering av elevframtid

Skolens primære funksjon er undervisning i ulike fag, oppsatt etter en fast timeplan. Lærerens tid anses som en knapp ressurs. Klasseromsstudier viser at gutter, på grunn av sin utagerende elevrolle, tildeles mesteparten av tiden (Spender/Sarah 1980). For å få ro i undervisningen, søker lærerne først og fremst å fange gutters oppmerksomhet. Jenter er mer pliktoppfyllende og skoleflinke, og kan av læreren betraktes som

deres allierte (Brock-Utne/Haukaa 1980, Bjerrum Nielsen 1981, Kryger 1988). Det jentene imidlertid vinner i skoleprestasjoner, kan de risikere å tape i form av støtte og oppmerksomhet. De utsettes dermed for tap av egenbekreftelse og kan bli sittende igjen med innordning og en andre-orientering som resultat (Beauvoir 1970, Grønbech 1983). Den nye Mønsterplanen (1987) har gitt de enkelte skoler adgang til å gå ut over den standardiserte landsnormen for lokal tilrettelegging av lærestoffet. Disiplinære problemer forårsaket av liten gjenkjenning med skolens faglige innhold, har for en del tvunget fram en valgfagsordning. Den gir rom for å ta opp mer eller mindre lokalt tilknyttede emner, avhengig av elevenes interessefelt og lærernes kompetanseområder. Ved ungdomsskolen både i Havøy og Øyvær vil vi finne at mange av valgfagene er gitt et innhold som i sterk grad er retta mot gutters interesser. Opplæring i mopedbruk vil være et eksempel på dette. For jenter finnes ikke tilsvarende ordninger.

Skolen er pålagt å drive yrkesorientering og gi elevene yrkespraksis. Lærerne ved begge skolene beklager at de ikke har kapasitet til oppfølging av verken yrkesorienteringen eller praksisen. I hovedsak ordner elevene selv arbeidsplasser gjennom bekjentskaper. Kun i de tilfeller hvor problemer oppstår, blir skolen involvert. Kontaktetableringen kan dermed lett bli av negativ art – noe som også er gjennomgående for skolens kontakt med foreldrene.

Yrkesorienteringen blir dermed ofte en parentes i skolehverdagen, og gjerne uten å ha relevans for elevenes valg av framtid. Gjennom yrkespraksisen i skoleregi utnytter elevene først og fremst de lokale heter. Her vil det f.eks. være mange jenter som ordner seg arbeid i butikk eller sykehjem, og mange gutter jobber på oppdrettsanlegg – til tross for at utsikter om framtidige jobbmuligheter er vanskelig å tenke seg.

To samfunn – to skoler

Øyvær har en dobbelt så stor skole som Havøy. Havøy har dermed bedre muligheter til å ha lokal oversikt og etablere lokal forankring, enn det som er tilfelle for Øyvær. Vi kan dermed si at Havøy blir mer integrert i lokalmiljøet. Lærerne mener at de her har muligheter for positivt samarbeid med heimen, samtidig som de nevner at dette gir grunnlag for en kontroll lærerne ikke alltid er like begeistret for.

Den tette oversikten over lokalmiljøet kan være noe av årsaken til at Havøy i sterkest grad satser på å gå ut over skolens definerte læreplan og til å satse mer på det vi kan kalle ideologiproduksjon. Dette vil være representert ved at lærerne i Havøy – foruten de rent faglige opplegg – også arbeider mye med bevisstgjøring av elevene i forhold til deltakelse og ansvar både i skole- og lokal sammenheng. Elevenes forhold til lokalsamfunnet og deres betydning for opprettholdelse av bosettingen gjøres til tema. Via skolen er flere jenter involvert i et prosjekt hvor en søker å motivere dem for utdanning tilknyttet fiskerierne. I lokal regi har det også vært drevet orienteringsmøter hvor distriktskvinnens situasjon og muligheter for lokal etablering har vært drøfta.

Noen tilsvarende aktivitet finner vi ikke i Øyvær. Lærerne sier at de gjerne skulle engasjere seg mer innen denne type problematikk, men beklager manglende kapasitet. For dem blir skolefagene viktigst, og flere uttrykker at de benytter gode skoleresultat som viktigste disiplinering. Her understreker de at uten videre utdanning kommer en ingen vei. Denne oppfatning deles også av foreldrene uten at verken de eller skolen direkte anviser retninger i utdanningsmulighetene de unge møter. Både lærere og foreldre ser ut til å ha lyktes med sine ønskemål. Alle elevene uttrykker at de vil satse på videre skolegang etter ungdomsskolen.

Dette vil imidlertid også være tilfelle for de fleste fra Havøy. Forskjellen er at elevene i Havøy først og fremst vil satse på kort, yrkesretta utdanning, mens de fleste i Øyvær tenker seg videregående skole, allmennfaglig studieretning. Dette gjelder spesielt for jenter, mens gutter viser større interesse for yrkesfagene.

Om å få oversikt over mulighetene

De fleste elevene, med få unntak, oppgir at de vil ta videre skolegang etter avslutta ungdomsskole. Dette begrunner de med at det i dag kreves utdanning for å få jobb. Noen uttrykker at de er skolelei, men mener at når de kommer inn på den «selvvalgte» utdanningen, så vil motivasjonen øke. Hvilke utdanningsveier ønsker så de unge å slå inn på, og hvordan finner de ut av mulighetene? Foreldrene synes heller ikke å anbefale dem å velge noen bestemte retninger. Et typisk utsagn fra foreldrene vil derfor være at «de unge må bestemme sjøl».

Dette kan trolig ses som uttrykk for at mange foreldre ikke greier ha oversikt over alternativene som i dag finnes. Mange av dem er ufaglærte, og på utdanningssektoren har endringene vært store siden de selv forlot skolen. De foreldrene som har arbeid tilknyttet fiskerierne, ser ut til å fraråde barna sine å slå inn på det de anser som en usikker levevei. Ei av jentene som har ei mor som jobber i fiskeindustrien, sier at arbeidet er «pyton» for helsa. En annen sier at fiskearbeid ikke er noe en velger, men at det er noe en gjør i påvente av noe annet. Dette er trolig oppfatninger jentene har fått gjennom de voksnes omtale av arbeidet.

Både ungdom og foreldre understreker betydningen av å finne seg arbeid en kan trives med. Når foreldre i mange tilfeller ikke anbefaler det arbeidet de selv kjenner til,

vil deres budskap til barna være fraråding uten at tilråding om alternative muligheter skisseres. De unge vet at det finnes mange muligheter, men sorteringen kan bli vanskelig uten veivisere.

Hvordan løser så de unge det dilemma de står overfor, når det kjente frarådes og det «ukjente» byr på mange tilbud? Hvilke sjanser har de til å vinne gevinsten på øverste hylle og hvordan orienterer de seg i mangfoldet?

Interesseorientering avhengig av jevnaldrende

Når ungdom ikke får hjelp fra verken skolen eller foreldrene, benytter de hverandre som informasjonskilder. I den grad framtid drøftes, oppgir de fleste at dette er et tema de diskuterer med venner. Dette gjelder både for jenter og gutter. Mange ungdommer forholder seg med kjente som allerede er i gang med utdanning. Slik vet noen av dem i detalj hvordan f.eks. lærerne ved de enkelte skoler er.

For å benytte M. Meads (1971) termer, kan vi si at samfunnsmessig sett befinner vi oss i en pre-figurativ fase kjennetegnet ved at de unge lærer til de voksne. Dette er i motsetning til samfunn kjennetegnet av primærnæringsdrift hvor uformell opplæring er at de voksne er veivisere for de unge.

Å få oversikt over mulighetene er det umuliges kunst?

De fleste elever har i «reserve» 4-5 alternative utdanningsveier, dersom de ikke skulle lykkes med å komme inn på det fagfeltet de har satt opp som første alternativ. Det kan fortone seg som et slags tippesystem hvor

en rekke tilfeldigheter bestemmer utfallet, og hvor en bare kan håpe å gå ut med gevinst. Avgjørende er karaktersum, søkermasse og opptaksprosent til de ulike skoleretninger.

Noen av jentene ønsker å bli frisør, samtidig som de vet det er vanskelig å komme inn på frisørlinjen. De «har lyst» og «håper», men «vet ikke». De må derfor sette opp mange alternativer.

Et mye benyttet alternativ er studieretning for handel- og kontorlag, som mange mener åpner for en rekke muligheter. Jentene vet derfor ikke hvilket yrke de «vil få», og de blir stående i villrede om hva de skal slå inn på. Dette er en usikkerhet som noen av dem søker å løse ved å rette seg inn mot den allmennfaglige studieretningen i den videregående skole. Det endelige yrkesvalg kan dermed utsettes. Dette er et alternativ som mange jenter fra Øyvær foretrekker, fordi Øyvær ligger i dagpendleravstand til nærmeste skolesenter. Ungdommene kan dermed bo heime under store deler av utdanningstiden, noe som ikke er tilfelle for de unge fra Havøy. De må til byen for å bo på hybel. Boutgiftene fordyrer utdanningen og er sannsynligvis en viktig forklaringsfaktor for hvorfor flere jenter fra Havøy enn jenter fra Øyvær foretrekker kortere, yrkesretta skolegang. De unge fra Havøy understreker også at de gruer seg for den videre skolegang, da de tror det kan bli «tøft» økonomisk. Mange av dem hadde allerede tidlig på våren begynt å planlegge hvem de kunne bo sammen med til høsten for å spare utgifter.

Samfunnsmessige og strukturelle betingelser er dermed bestemmende for framtidssvalgene. De fra Havøy blir på et tidlig tidspunkt nødt til å bestemme yrker og utdanningsveier som er korte og yrkesfaglig retta. Jentene her kan ikke i like stor grad som jentene fra Øyvær benytte den allmennfaglige studieretning som «ventetid» før de foretar et endelig valg. Her må en

derfor kunne anta at mange av de skoleflinke jentene – på grunn av økonomiske og geografiske barrierer – ikke fullt ut får utnyttet sine evner. Her ligger en distriktspolitisk hindring som taler i sentrenes favør. Det er mulig å tenke seg at innen en 10-årsperiode vil distriktsungdom betjene serviceapparatet for jevnaldrende fra sentrumsområder. Det er ungdom som har hatt råd til å investere i utdanning som gir muligheter for å søke overordna stillinger med politisk makt og innflytelse.

Oppsummering

Jentene har valgt tradisjonelt i henhold til det eksisterende kjønnsrollemønster. I den grad utradisjonelle valg er skissert, er det via jentene fra Havøy. Her er det noen jenter som f.eks. velger utdanning som bilmekaniker eller snekker. Noen av disse jentene har også nevnt at de kunne tenke seg oppstart av egen bedrift innen databransjen.

Dette kan være resultat av skolens bevisstgjøringsarbeid hvor understreking av jenters betydning i lokalmiljøet inngår. Ved Havøy ungdomsskole finnes både kvinnelig rektor og inspektør som har sett betydningen av å oppmuntre og støtte jenter. I kommunal sammenheng er Havøy utpekt som et vekstområde. Havøy kan karakteriseres som et samfunn med ekspansjonsmuligheter.

Ingen av disse forutsetninger er til stede i Øyvær.

Mange av jentene viser diffuse yrkesønsker som medfører at valget utsettes – i den grad det er mulig. Satsing på allmennfag og handel- og kontorfag uttrykker dette. Gjennom manglende oversikt over mulighetene og hindringene underveis, stenger de for å ta utdanning som kan åpne for mange yrkesvalg.

Ingen av jentene i materialet har priori-

tert helse- og sosialsektoren. Dette avviker fra tidligere undersøkelser i fiskeristrøk, som viste at majoriteten av jentene ville velge sykepleieryrket (Grønbech 1983). I dag ser det heller ut til at noen av jentene vil slå inn på yrker tilknyttet kosmetikkbransjen og skjønnhetspleie. Frisøryrket kan være et eksempel på dette. Det er en tendens til at kroppspleien overgår sykepleien i popularitet – begge yrker med klare omsorgstrekk, men med ulik målsetting.

Når jentene velger tradisjonelt, kommer de også til å konkurrere om de samme jobbene. Vi vet dessuten at en del typiske jente-utdanninger har lavere gjennomføringsprosent enn typiske gutte-utdanninger (Brock-Utne/Haukaa 1980). Mange av jentene vil derfor trolig falle fra, eller endre sine planer underveis.

Gjennom oppsett av alternative muligheter, garderer jentene seg i utgangspunktet mot nederlag og skuffelse: «Går ikke det ene, så må det vel bli det andre», som ei av jentene uttrykte det.

Ei jente som aller helst kunne tenke seg å bli rideinstruktør, hadde dessuten på «ønskelista»: husstell, helse- og sosialfag, servitør- og allmennfaglig linje. Etter at hun hadde nevnt alle, sa hun til slutt: «Ja, kanskje var det flere, men jeg husker ikke flere i farten.»

Mange av jentene har mødre som er ufaglærte. De kan derfor ikke hente modeller for yrkesvalg fra mødrene, som snarere fraråder døtrene å følge i deres fotefar. Jentene kan med andre ord karakteriseres som første generasjon utdanningsvelgere.

Alle jentene sier at de først og fremst vil satse på å få seg en utdanning før de stifter familie. Deres usikkerhet knytter seg derfor uløselig til at de ikke har oversikt over mulighetene på utdannings- og arbeidsmarkedet. Vi kan dermed si at jentenes «kommer an på...», knytta til omsorgsoppgaver, i dag er endra til utsagnet «vet ikke», knytta til usikkerhet på arbeidsmarkedet

(Tornes/Ve 1980). Jentenes *bostedsønsker* blir i neste omgang avhengig av hvor de øyner muligheter for framtidig arbeid. Ca. halvparten av jentene fra Havøy kan tenke seg en framtidig lokal bosetting, mens bare et lite mindretall av jentene fra Øyvær kan tenke seg å fortsette å bo på hjemstedet. Igjen kan dette koples til de signaler jentene fra Havøy har fått fra skolen og lokalmiljøet: stedets framtid avhenger også av dem, – signaler ungjentene fra Øyvær ikke har fått, kanskje snarere tvertimot. De har erfart at mange av de lokale mulighetene allerede er blokkert. Flytting gjenstår da som eneste alternativ. Hva disse jentene til slutt vil ende opp med, er vanskelig å si. De har i alle fall vist oss én mulighet. Dersom deres svar tas hensyn til i politisk planlegging for bevaring av sårbare fiskerisamfunn, har jentene vist at de stiller opp bare de får signaler om at det er behov for dem.

Metode

Materialet som er benytta i tilknytning til denne artikkelen, er framkommet under arbeidet med en doktoravhandling hvor rekruttering av ungdom til fiskerisamfunn settes i fokus. I denne forbindelse er sosialisering og opplæring sentrale begrep. To fiskerisamfunn, Havøy og Øyvær, er valgt ut for å kunne muliggjøre et komparativt perspektiv. Dataene er framkommet på grunnlag av en spørreskjemaundersøkelse foretatt blant 8. og 9. klasse ved ungdomsskolene i disse to samfunnene. I alt er 105 besvarer behandlet på grunnlag av et utvalg av 113 elever (vår-87). Året etter skjemaundersøkelsen (vår-88) ble alle i 9. klasse intervjuet. Totalt er dette 56 elever, hvorav 27 jenter og 29 gutter. (Av disse mangler jeg 4 intervju.)

Både strukturerte og ustrukturerte intervju er foretatt blant lærere, foreldre, bedriftseiere og kommuneansatte innafør

nærings- og fiskerisektoren og blant tiltaks- og fiskerisjefer.

I feltperiodene var deltakende observasjon og feltnotater i form av dagbokskriving viktigste redskap.

Konfidensielle hensyn gjør at stedsnavnene i artikkelen er fingerte.

Dagrunn Grønbech

stipendiat

Institutt for samfunnsvitenskap

Universitetet i Tromsø

Litteraturliste

- Beauvoir, S. de: *Det annet kjønn*. Bind 2. Pax forlag, Oslo 1970
- Brock-Utne, B./R. Haukaa: *Kunnskap uten makt*. Kvinner som lærere og elever. Universitetsforlaget, Oslo 1980
- Gerrard, S.: Når barneomsorg blir mer enn et kvinneansvar i husholdet. Om barnehageetablering og samarbeid mellom kvinner i et nord-norsk fiskevær. Art. i I. Rudie (red.): *Myk start – hard landing*. Serien: Kvinners levkår og livsløp. Universitetsforlaget, Oslo 1984
- Gerrard, S.: *Kvinner makt og avmakt*. Et kjønnsrolleperspektiv på forvaltning av faglige interesser i fiskeindustrien. Finnmark distriktshøgskole (FDH), Alta. FDH-rapport 1986:6
- Grønbech, D.: «Vi e aille like, mæn nå'n e likast». *Likestilling, valgfag og framtidsønsker – en undersøkelse blant jenter og gutter ved en ungdomsskole i ei nord-norsk kystbygd*. Hovedoppgave i samfunnsvitenskap, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø 1983
- Hersoug, B. (red.): *Kan fiskerinæringa styres?* Novus 1983
- Kristiansen, A.: *Maurund. Vedlikeholdelse og endring i et norsk fiskevær*. Universitetsforlaget 1985
- Kryger, N.: *De skrappe drenge og den moderne pædagogik*. Unge Pædagogers serie nr. B 48. København 1988
- Mead, M.: *Broen over generasjonskløften*. Et spørsmål om kultur og engasjement. Universitetsforlaget 1971
- Nielsen, K. Bjerrum: Små piger, søde piger, stille piger – om pigeliv og pigesocialisering. *Sosiologi i dag* nr. 3-4 1981.
- Spender, D./E. Sarah (eds.): *Learning to Lose*. Sexism and Education. The Women's Press. London 1980
- Tornes, K./H. Ve: Utdanner vi kvinner til kriseløser i velferdsstaten? *Sosiologi i dag* nr. 3 1980

Fiskerikvinner og «nettverking»

Det satses nå store penger og mye energi for å få flere kvinner inn i fiskerinæringa. Gjennom prosjektet «Kvinner inn i fiskerinæringa» har Distriktenes utbyggingsfond bevilget millioner av kroner på kvinnerettede tiltak. Prosjektet skal motivere til utdanning, bygge nettverk, skape arbeidsplasser – og kanskje i siste instans bidra til å redde kyst-Norge og fiskerinæringa som sådan. I dag er det vår tredje største eksportnæring. Fiskerikandidat Kari Riddervold redegjør for tiltakene.

Til tross for at fiskerinæringa er inne i en periode hvor den seiler i kraftig motvind, når eksporttallene nye høyder hvert år. I løpet av en seksårsperiode har eksportverdien av fiskeprodukter økt med 100 %, til 10 milliarder kroner i 1987. Fiskerinæringa er dermed den tredje største eksportnæringa i Norge.

Det er et faktum at flere av de viktigste fiskebestandene som Norge har råderett over er overbeskattet. Inntil fiskebestandene, og da i særdeleshet torskebestanden, har kommet opp på et forsvarlig nivå igjen, vil fiskerinæringa fortsatt måtte leve med strenge reguleringer. Det er ikke dermed sagt at det ikke vil bli landet fisk ved de ca. 600 fiskeforedlingsanleggene de neste årene, men i mindre omfang. Ressurskrise er imidlertid tosidig, den omfatter også nedgang i fiskeribefolkningen.

«Jenteflukten» fra kystdistriktene

Samtidig med at mange fiskerikommuner opplever lavere skatteinngang som en følge av mindre aktivitet i fiskerinæringa, er det i tillegg en netto utflytting fra mange av disse fiskerikommunene. Det er hovedsakelig ungjentene som flytter. Det er ikke noe nytt at ungdom flytter. Det som gjør situasjonen spesiell i dag, er at «jenteflukten» sammen med reduksjonen i fødselstallet fører til en nedgang i folketallet i disse lokalsamfunnene. Tilbake sitter de gamle, og det skjer en gradvis «forgubbing» og delvis «forfruing» av fiskerimiljøene.

Forskerne har vært opptatt av denne problemstillingen i flere år. Direktør R. Vaage

i Norges Fiskeriforskningsråd uttalte i 1985:

«Det er min tro at mangelen på unge gifteferdige kvinner i fiskeribefolkningen vil bli mer avgjørende for den fremtidige strukturen i fiskerinæringa enn mengden fisk, lønnsomhet, fartøykvo-ter, marked og så videre. Det vil kunne vise seg at det å rekruttere tilstrekkelig antall unge kvinner til fiskeristrøk, vil bli mye vanskeligere enn gjenoppbygningen av fiskeressursene» (T. Nyseth i «Plan og arbeid» nr. 2 1985).

Siden denne uttalelsen har bestandssituasjonen forverret seg ytterligere, og flyttestendensen fra kystdistriktene har økt. I fiskerikommunene i Finnmark var det for perioden 1980 til 1986 en netto utflytting av kvinner i aldersgruppen 20-29 år på 295 kvinner, eller 14,9% (Fylkesplan for Finnmark, 1988-91).

Unge jenter synes å stille større krav til livsvilkår på det stedet de ønsker å bosette seg, sammenlignet med sine mødre. Kvinneres ambisjoner har endret seg, og de er mer tilbøyelige enn tidligere til å flytte til et nytt sted for å ta utdanning, få en interessant jobb eller være i et attraktivt miljø. Men jentene ønsker også å bli boende på hjem-plassen eller flytte tilbake etter endt utdanning. De forutsetter imidlertid at stedet kan tilby et godt og variert arbeidstilbud, mulighet for utdanning, bolig- og barneha-getilbud og kultur- og fritidstilbud (Fylkesplan for Finnmark, 1988-91).

Hvordan snu flyttestrømmen?

Etter hvert har det offentlige fått øynene opp for «jenteflukten» fra Distrikts-Norge, og at kvinner er den strategisk viktigste faktor for familielokalisering. Eller sagt på en annen måte: Kvinner er hjørnesteinskjønet i Distrikts-Norge. Det har avstedkommet tiltak for å gjøre det mer attraktivt å bo «ut av trengselen» i tillegg til at det er iverksatt særtiltak for kvinner.

Distriktenes utbyggingsfond (DU) har siden 1987 hatt kvinner som eget hovedsatsingsområde i sitt tiltaksprogram. Hovedmålsettingen er å bedre distriktskvinneres bosettings- og sysselsettingsmuligheter. Dette målet forventes å bli nådd ved langsiktige tiltak gjennom å integrere det kvinnerettede arbeidet i fondets ordinære virksomhet. For å oppnå effekter på kort sikt er det øremerket midler til kvinnerett til-taksarbeid som skal ha effekt på både kort og lang sikt. De sentrale rammene til kvinnerett til-taksarbeid i DUs strategi har hatt følgende utvikling (Tipshefte kvinnerett til-taksarbeid DU 1988):

1 mill. kr. i 1985

15 mill. kr. i 1987

30 mill. kr. i 1988

I løpet av 1987 ble det på landsbasis gitt til-sagn til 27 prosjekter. Av disse prosjektene er 24 innenfor den tradisjonelle delen av fiskerinæringa og tre i akvakulturnæringa.

«Kvinner inn i fiskerinæringa»

Prosjektet «Kvinner inn i fiskerinæringa» omfatter alle sektorene innenfor fiskeriene, fangst, tilvirkning, salg/eksport og opp-drett.

Prosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom de tre fylkeskommunene i Nord-Norge. Hovedmålsettingen er å gi unge jenter kunnskap om mangfoldet i fiskerinæringa, motivere dem til å ta fiskerirelatert utdan-ning, og å styrke ungjentenes identitet i for-hold til kystsamfunnene i landsdelen. Den praktiske gjennomføringen er tredelt:

1. Kvinner under utdanning eller som arbeider i fiskerinæringa skal reise rundt og motivere og informere jenter om hvilke muligheter de har for arbeid i fiskerinæringa

2. Det skal bygges opp et nettverk for kvinner under utdanning/i arbeid i fiskerinæringa
3. Bedriftsledere og andre mulige arbeidsgivere skal orienteres/motiveres til å ansette kvinner.

I det praktiske arbeidet synes det hensiktsmessig å benytte kvinner som kjenner næringa. Disse kvinnene har de beste forutsetningene både for å redegjøre for mulighetene og å henvende seg på rett måte til jentene. De vil med andre ord fungere som forbilder som målgruppa lett kan identifisere seg med.

20 «emissærer» er plukket ut fra fangst-, eksport-, foredlings- og oppdrettssektoren fra hele landsdelen. Informasjonsvirksomheten skal gjennomføres ved at de reiser rundt i kystdistriktene og informerer om hva slags framtidsmuligheter som finnes for kvinner i fiskerinæringa og hvilket økende kompetansebehov næringa står overfor. Før den praktiske gjennomføringen skal de 20 kvinnene skoles, foruten at de skal bli kjent med hverandre. De skal danne opptakten til et nettverk for kvinner i fiskerinæringa.

«Kvinnenettverking» i fiskerinæringa

Fiskerinæringa er intet unntak når det gjelder nettverk dannet av menn, rettet mot menn. Menn treffes uformelt «ute» og mer formelt gjennom organisasjonene, som det er ca. 80 av i norsk fiskerinæring. Kvinnene glimrer med sitt fravær i mange av disse foraene. Det er kun et fåtall kvinner i posisjoner med reell og merkbar innflytelse. Kvinner som har en eller annen form for utdanning i fiskerinæringa opplever ofte å være eneste kvinne på arbeidsplassen. De føler derfor et behov for å ha kontakt med

andre kvinner som er i en tilsvarende situasjon.

Å bygge opp et nettverk er en uformell måte å organisere kvinner i fiskerinæringa på. Til tross for at kvinner formelt sett har adgang til å delta, føler de seg ofte satt utenfor fordi menns samværsformer avviker på flere vesentlige punkter fra hvordan kvinner opptrer. Desto mer opptatt kvinnene blir av sin yrkesaktive rolle, jo større behov føler de for å treffe likesinnede til sosialt samvær, støtte og samarbeid i faglige spørsmål, og utveksling av idéer og erfaringer. Kvinners behov blir dekket på kvinners vis.

Fiskerikvinnenens kontakt med hverandre går gjennom slektskapsrelasjoner, lokalmiljø, på arbeidsplassen, organisasjonsliv etc. I dag finnes det en formell organisasjon for fiskerikvinner, Norges Fiskarkvinne-lag. Organisasjonen har endret profil de siste årene ved å bli mer «synlig» i det fiskeripolitiske bildet. Men fortsatt betyr samholdet mellom likesinnede mye. Det er godt å få støtte og trøst når uværet står på som verst og redselen knuger for han der ute på havet.

Fiskerikvinnenettverket, som er opprettet som en del av prosjektet «Kvinner inn i fiskerinæringa», skal i utgangspunktet fungere som et støttenettverk. Målsettingene er:

1. Få og gi individuell støtte og råd, både av faglig og personlig karakter
2. Dra nytte av hverandres erfaringsgrunnlag
3. Utveksle idéer, informasjonsformidling

Nettverksorganisering

Fiskerinæringa er spredt langs hele kysten i mange små enheter. Avstandene er lange og kommunikasjonene er ofte dårlig utbygd, og blir til og med enkelte steder nedbygd. På grunn av disse forholdene er det derfor

vanskelig å opprette et nettverk som har hele Nord-Norge som nedslagsfelt. I stedet vil nettverkskontaktene ta initiativ til å etablere regionale støttenettverk med overkommelig avstand mellom medlemmene.

Medlemsavgiften vil være symbolsk slik at gruppene vil være avhengig av økonomisk støtte. I oppstartingsfasen vil de få støtte fra prosjektet. På lengre sikt, og hvis det blir opprettet mange lokale nettverksgrupper, vil en i fellesskap søke midler til hele nettverket.

Det er av betydning at det skjer en informasjonsutveksling mellom de lokale nettverkene. Informasjonen skal spres gjennom et «tidsskrift» som prosjektledelsen står ansvarlig for. Tidsskriftet skal inneholde «siste nytt» fra regionene, informasjon om aktuelle aktiviteter, møter, seminarer, kursvirksomhet etc. I startfasen skal tidsskriftet utgis med 5-6 numre i året.

Felles mål, felles perspektiver

Nettverket er ment å favne vidt, det skal inkludere alle kvinner som er tilknyttet fiskerinæringa, med og uten utdanning. Det som gjør nettverket spesielt er at ei hel næring inngår i nettet, sektorer med delvis motstridende og tidvis konkurrerende interesser. Kvinner i fiskerinæringa er som kvinner flest, de utgjør ingen ensartet gruppe. Likevel har fiskerikvinner såpass mange felles interesser slik at det er ønskelig å ha en felles organisasjon. Målene er:

- Gjøre Kyst-Norge til en attraktiv plass for kvinner å bo ved å skape gode og stabile arbeidsplasser i et miljø som kan

tilby kvinner utviklingsmuligheter og dermed skape trivsel.

- Få flere kvinner inn i mannsdominerte stillinger i fiskerinæringa, deriblant i lederposisjoner.
- Tilpasse utdanningsstilbudet til kvinners livssituasjon, blant annet gjennom utbygging av desentralisert utdanningsstilbud.
- Informere om mangfoldet og fremtidsmulighetene i fiskerinæringa og hvilket behov næringa har for folk med kompetanse.
- Ta vare på de kvinner som etablerer seg i fiskerinæringa.
- Skape lokal identitet og tilhørighet og bevare kystkulturen som en motvekt mot den påvirkning som i stadig økende grad kommer utenfra.

Omlegging av de næringspolitiske virkemidlene er avgjørende for om det vil lykkes å legge forholdene til rette. Signalene fra de mer sentrale strøk av landet går ut på at myndighetene vil bruke sterkere virkemidler rettet mot kvinner. Bruken av midlene må endres slik at fiskerikvinner, såvel direkte som indirekte, oppnår uttelling i form av gode og attraktive arbeidsplasser, karrieremuligheter, trivelig miljø og et godt utbygt offentlig og privat serviceapparat.

Fiskeriminister Bjarne Mørk Eidem har omtalt emnet på følgende måte:

«God fiskeripolitikk kan være å bygge en veistump. Enda bedre fiskeripolitikk kan være å bygge en barnehage.» (Fylkesplan for Finnmark, 1988-91).

*Kari Riddervold
fiskerikandidat
Albatross A/S, Tromsø*

Fokus på landbrukskvinnene

Vi kjenner lite til norske landbrukskvinners levekår og livssituasjon. Dokumentasjon i form av tallmateriale og forskning er mangelvare. Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF) ønsker derfor å satse på landbrukskvinnene i form av et større forskningsprogram. «Systematisk forskning er nødvendig om vi skal kunne sette inn spesielle tiltak på området,» sier Anne Ma. Nyerrød, leder i styringsutvalget for forskningsprogrammet «Kvinner i landbruket». Hun blir her intervjuet av informasjonssekretær Edel Hildre.

Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF) satser 1,4 millioner kroner årlig på forskningsprogrammet som skal gå over en femårsperiode (1987-92). Målsettingen er å skape større kunnskap om og innsikt i kvinners situasjon i landbruket og gi grunnlag for vurdering av hvordan ulike virkemidler skal tilpasses nye utfordringer og endringer i kjønnsrollemønster og samfunnsstruktur. Det er også lagt opp til at livssituasjon og levekår for kvinner i landbruket – særlig i næringsvake deler av landet – skal ha en sentral plass i programmet.

–Vi ønsker ikke at «Kvinner i landbruket» skal bli et permanent forskningsprogram. Men det er et nødvendig verktøy for å komme over et gap og få kvinneperspektivet inn i landbruksforskningen generelt, sier Anne Ma. Nyerrød.

–Som eksempel kan nevnes at det er ingen kvinner representert i forskningsrådets landbrukspolitiske forskningsprogram. Heller ikke er kjønn brukt som variabel i prosjektene under programmet. Dette er betenkelig så lenge en snakker om virkemidler i landbrukspolitikken, mener Nyerrød.

Unik

Hun legger imidlertid til at Norge kommer i en unik situasjon med det forskningsprogrammet NLVF nå har etablert på området, sammenlignet med Sverige og Danmark. I disse landene drives det ingen systematisk forskning på landbrukskvinnenes situasjon spesielt. Nyerrød sier også at det er gledelig at NLVF nå kommer med tiltak for å få

større likestilling i landbruksforskningen. Nylig vedtok forskningsrådet blant annet at begge kjønn skal være representert i arbeidsgrupper, utvalg og styrever og at målet er minst 40 prosent representasjon av hvert kjønn.

Flere fagmiljøer

Seks forskningsprosjekter er i gang i 1988 med bevilgninger fra kvinneforskningsprogrammet. De spenner over et vidt felt av problemstillinger – som holdninger til den nye odelsloven, kvinner i skogbruket, nord-norsk jordbruk fortsatt et kvinnejordbruk?, og likestilling og endringsprosesser i landbruket – for å nevne noen eksempler. Flere vil bli satt i gang neste år.

–Aktiviteten foregår ved forskningsinstitusjoner som er spredt geografisk. Med en slik modell ønsker vi å fange opp mulige variasjoner mellom landsdeler innenfor området kvinner i landbruket, sier Nyerrød.

–I starten hadde vi visse problemer med å få søkere til prosjekter. Men det tror jeg kom av manglende kjennskap til mulighetene. Etter andre gangs utlysning i vår fikk vi så mange søknader at noen måtte avvises av mangel på midler.

Nyerrød presiserer at det slett ikke bare er søkere fra landbruksmiljøet som er interessante.

–Tvertimot. Det er et bredt felt som trengs å belyses, og det er nødvendig med kandidater fra ulike fagmiljøer. Eksempelvis er jus aktuelt med tanke på at vi kjenner lite til landbrukskvinnenes rettslige stilling, påpeker Nyerrød som ønsker enda flere midler til programmet.

Hun sier videre at en ikke ber om spesielle problemstillinger til et prosjekt, men at en har vist til områder som en ønsker å prioritere. Dette gjelder kvinner og arbeid og offentlige reguleringers betydning for likestilling.

–Vi er også opptatt av kompetanseoppbygging og programmet finansierer for tiden to stipendiater.

Mye positivt

–Ditt inntrykk av kvinnenes situasjon i norsk landbruk i dag?

–Det skjer veldig mye positivt nå. De kvinnetiltakene det er gitt penger til over jordbruksavtalen, vises kanskje ikke så mye i kroner og øre, men har gitt en positiv signaleffekt: nå er det *meningen* at vi skal gjøre noe.

–Og det har skjedd holdningsendringer i samfunnet. Unge jenter vokser opp med helt andre meninger og krav enn tidligere generasjoner. Men det har tatt så lang tid før landbruksnæringen åpnet dørene og sa velkommen, at mange av disse jentene ikke velger landbruket.



Anne-Ma. Nyerrød.
Foto: Per Ståle Bugjerde.

–Det nye skattesystemet som gir ektefelle rett til å dele inntekten av felles bedrift, i denne sammenheng går den, slår imidlertid skjevt ut på andre måter enn det gamle. Problemet er at det blir mer skatt på den samlede inntekten. Men dette hører inn under en landbrukspolitisk debatt som tar opp hele næringsstrukturen. Mange familiebruk i dag tjener nemlig ikke nok til å dekke inntekter, mens det likevel er to som arbeider på gården.

–*Kvinnene strømmer til landbruksutdanningen. På Norges landbrukshøgskole er ca. halvparten av studentene ved studentopptaket i høst jenter, og på veterinærhøgskolen var godt over halvparten jenter?*

–En del av jentene finner vi igjen som forskere. Landbruksforskningen er faktisk det området i norsk forskning hvor kvinneandelen har øket mest de siste årene. Men vi finner ikke disse jentene igjen i næringen ellers, verken som bønder eller i organisasjonslivet. Og vi mangler data om hvor de blir av.

–Ser vi på fagområdene i landbruksutdanningen, finner vi igjen en skjev kjønnsfordeling. For eksempel er det mange jenter på næringsmiddelfag, mens det er få på fagområder som landbruksteknikk.

–På veterinærhøgskolen blir det utdannet stadig flere «småbyveterinærer», det vil si at interessen er størst for kjæledyr som bikkjer og katter. Vi får færre veterinærer i landbruket til husdyrbesetningen. Dette ser en nå på med bekymring i veterinærkretser, forteller Nyerrød.

Konservativ

–Landbruket er fremdeles en konservativ næring. Den nye odelsloven har nå vært gjeldende i 13 år med 10 års tilbakevirkende

kraft. Det skal bli interessant å se hvor mange odelsjenter som velger å bli bonde. Det finnes ennå mange holdninger blant bøndene som gjør at det trass alt er gutter som først og fremst får opplæring og blir motivert til å ta over en gård. En hovedoppgave fra Norges landbrukshøgskole viser at de odelsjentene som hadde yngre brødre, var mer i tvil om de skulle ta over gården. Holdningene er i ferd med å endre seg, men i besteforeldregenerasjonen er det nok fremdeles mange som synes det er sårt at gården skal gå over til en jente.

–Gifter du deg til en gård, har du oftest valget mellom å arbeide på gården til ingen eller lav inntekt, eller gå ut i annet arbeid. Så er det et spørsmål om det siste finnes. Og om det finnes – orker en «trippelarbeid» som ofte blir resultatet – det vil si arbeid ute, husarbeid og litt arbeid på gården i tillegg? Mange av disse kvinnene er ikke oppført med egen inntekt i det hele.

Mangler forskning

–Det er som sagt så mye vi ikke har data om. Hvor blir jentene med landbruksutdanning av? Hvordan virker etableringsstøtten for kvinner? Hvordan vil endringene i skatteloven slå ut? Tiltaksvirksomhet, og det at en tar seg arbeid utenfor gården – hvordan vil det slå ut for hele bygdesamfunnet? Og så videre! Her er det forskningsoppgaver såvel for landbrukspolitisk forskning og bygdeutviklingsforskning, som for kvinneforskningsprogrammet, poengterer Anne Ma. Nyerrød.

Edel Hildre
informasjonssekretær
Norges landbruksvitenskapelige
forskningsråd

Nord-norsk jordbruk – fortsatt et kvinnejordbruk?

Er jordbruket i Nord-Norge fortsatt et kvinnejordbruk? Å stille et slikt spørsmål vil nok provosere mange. Realiteten er imidlertid at spørsmålet både gjenspeiler en historisk realitet og det fokuserer på den framtidige utviklingen i nord-norsk jordbruk.

Mange uttrykker bekymring for at kvinnene i stadig større grad forlater jordbruket. Forsker Asbjørg Fyhn spør på den annen side om hvorfor så mange kvinner deltar i jordbruksproduksjonen – i stor grad som uregistrerte og ulønnede.

Et kjønnsperspektiv på utviklinga i jordbruket er nødvendig. Det er viktig med dokumentasjon og systematisering av kvinnenes omfattende og varierte rolle i dagens jordbruk. Det vesentlige er ikke så mye kartlegging av hva kvinner gjør, men *hva som er bestemmende* for hva de gjør.

For å forstå kvinners tilpasning og karrieremuligheter i jordbruket, må vi se på næringas struktur. Både i selve primærproduksjonen, og i beslutnings- og styringsstrukturen, har vi et klart kjønnskill. Produksjonen er organisert rundt *familiebruket* med mannen som eier (som regel av farsarven) og bruker (=bedriftsleder). I de økonomiske og politiske organisasjonene står eier og bruker som hovedmedlem. *Kvinnenes* status og rolle i næringa og land-

brukshusholdet, deres grad av *deltakelse* i produksjonen og i organisasjonene, og deres politiske *innflytelse*, må sees i sammenheng med – og forstås ut fra deres status og rolle i familien (Fyhn 1985).

I landbrukspolitisk sammenheng har kvinna i jordbrukshusholdet ikke hatt *personstatus*. Hun har vært en (selvsagt) del av landbruksfamilien, som igjen har vært oppfattet som en enhet nærmest identisk med bonden; d.v.s. mannen. Kvinna har heller ikke (hatt) *yrkes*-status innen næringa; som gift med bonden har hun hatt status som ektefelle, og ikke som næringsutøver. Kvinnenes generelle arbeidsbetingelser innen næringa har dermed blitt gjort til et individuelt anliggende; *privatisering* av kvinnenes hverdagsliv i jordbruket er karakteris-

tisk. Dette har klare sammenhenger med organiseringa av produksjonen rundt familiebruket, og med rådende patriarkalsk ideologi.

Kvinneroller og lokal tilpasning

Jordbruket utgjør basisnæringa i store deler av Nord-Norge, og kvinnene har tradisjonelt hatt en sentral rolle i jordbruksproduksjonen; betegnelsen *kvinnejordbruk* er ofte blitt brukt (Bratrein 1975, Vogt-Moum 1978). Næringsstrukturen og naturgrunnlaget i landsdelen «fordelte» menn og kvinner i terrenget. Vi fikk som hovedmønster kvinner i jordbruket og menn i fiske og fangst, bergverk eller anleggsvirksomhet.

Mens kvinnene var knytta til omsorgsoppgavene i husholdet og til jordbruksarbeidet, hadde mennene flere muligheter for å bringe inn nødvendige kontantinntekter gjennom alternativ sysselsetting (Brox 1966, 1984, Drivenes 1984). Kvinner og menn hadde komplementære roller i husholdet, men dette innebar nødvendigvis ikke *likeverdighet* i forhold til kjønnsbestemte arbeidsoppgaver og ansvars- og rettighetsområder. (F.eks. måtte menn ikke gå i fjøset og kvinner ikke i fiskebåten. Overtreddelser av disse forbudene var en nedverdiggelse for *mannen*, og forbundet med ulykke for *ham*.)

Det dreier seg både om en materiell basis og en sosiokulturell tradisjon for at kvinner har drevet jordbruk. En vesentlig del av den lokale identiteten er knytta til nettopp denne rollen. I Nord-Norge er kvinners rolle i selve jordbruksdrifta (dvs. gårdsarbeidet) fremdeles sentral. En kan derfor hevde at *kvinnene* tradisjonelt har spilt hovedrollen i jordbruket. Kvinnenes deltakelse i jordbruksproduksjonen er fremde-

les høy. Statistikken viser at det er registrert relativt flere kvinnelige gårdbrukere i Nord-Norge enn i de øvrige landsdelene (NOS 1979).

Utviklingstrekk i jordbruket – er endring lik forbedring?

Mekaniseringa av jordbruksproduksjonen har lettet mange arbeidsoperasjoner og frigjort tid og arbeidskraft. For kvinnene kan disse endringene fortolkes både som *frigjøring* og som *overflødiggjøring* (Wiggen 1976, Strømsheim 1977). Sett i forhold til kvinnes posisjon i næringa har moderniseringa (strukturrasjonaliseringa) betydd både tap og vinning. Endring i produksjonsform har i mange tilfeller resultert i en mindre framtreddende rolle i drifta, om enn ikke i deres deltakelse i selve produksjonen. Innsnevringen av arbeidsområder, parallelt med at antall kvinner på gårdene er redusert (til en), har ofte ført til en svært belastende arbeidssituasjon for kvinna (Lunde-Dalen I 1984). Flere kvinner har i tillegg lønnsarbeid utenom jordbruket, mens de i andre hushold i liten grad deltar i jordbruksproduksjon. På andre gårdsbruk finnes ingen kvinner i det hele tatt.

Nå mangler samlet statistikk på kvinners arbeidsinnsats i jordbruket, og likeledes på deres yrkes-kombinasjonstilpasninger, både når det gjelder omfang og type kombinasjoner (Aasbrenn 1982). Vi mangler til dels også systematisk kunnskap om bakgrunnen for kvinners valg av arbeid utenfor gården (Labugt 1984). Vi vet imidlertid at kvinnene har hatt store vansker med å oppnå yrkesstatus og lønn for sitt arbeid i jordbruket, samtidig som de har fått flere og bedre muligheter for en yrkeskarriere innen næringer og bransjer utenfor (Fyhn

1985). Dette har vært medvirkende til at kvinner har «forlatt» jordbruket, eller unnlatt å la seg rekruttere.

I områder uten særlige muligheter for alternativ sysselsetting for kvinner, vil vi – dersom det er kvinner tilstede – også i dag finne ei tradisjonell kjønnsrolletilpasning; kvinna heime med omsorgsarbeid i kombinasjon med gårdsdrift, og mannen (som pendler) i lønnsarbeid ute. Den effektiviseringa av produksjonen som har gjort mye av kvinners arbeidskraft overflødig, har vært betinget av høy kapitalinnsats. Den moderne driftsformen representerer nye typer bindinger, som berører mange kvinner sterkt. De må rett og slett ut i lønnsarbeid for å subsidiere gårdsdrifta (Fyhn 1985, Reinholt, Leisner og Grøne 1986).

Disse litt grove hoved-kategoriene av tilpasninger danner grunnlag for å reise spørsmål om i hvilken grad det fra kvinnes side dreier seg om ei *valgt* tilpasning, eller om kvinner i jordbrukshusholdet «sitter fast» i en situasjon som både er sosialt og materielt bestemt?

Status, yrkesdeltaking og vedlikehold av jordbruket

De fleste kombinasjonsbruk finner vi i Nord-Norge (NOU 1984:21), men hvem er kombinasjonsbrukerne? Landsdelen har et ensidig næringsliv som tilsier tradisjonell kombinasjonstilpasning. Denne vil fortsatt være betinget av kvinners tilstedeværelse og deltaking i jordbruksarbeidet. Mens «moderne kombinasjoner» (Hetland 1984) – mannen på gården og kona ute i lønnsarbeid – betinger *kvinnearbeidsplasser* (som vi har få av i nordnorske jordbruksdistrikt), betinger «trippel-kombinasjoner» – begge ektefeller i yrker utenfor jordbruket – nærhet til et variert arbeidsmarked (noe som heller ikke er tilfelle for jordbruksområ-

dene i landsdelen). Sammenfattet indikerer disse forholdene at jordbruket i stor utstrekning er og må være basert på kvinnes deltakelse i primærproduksjonen.

Ifølge jordbruksstatistikken er en langt større andel av mannlige brukere enn kvinnelige brukere sysselsatt i yrker utenfor landbruket (SSB 1987). Gjennom undersøkelse av den regionale fordelinga og distriktstise forskjeller, får vi klarlagt både omfang og hvilke typer kombinasjon det dreier seg om for begge kjønn. Vi vil også få kartlagt i hvilken utstrekning det er kvinna som er den *faktiske bruker* (=bonde), uavhengig av statistikk og mannens (eventuelle) deltakelse i gårdsdrifta, eller virksomhet utenom bruket. Her finnes et viktig inntak til data både på kvinnes og kvinnearbeidets status i jordbruket, og på deres valgsituasjon og karrieremuligheter, både innen jordbruket og i yrker utenom.

Hva er utslagsgivende for de ulike tilpasningene; hvilken sammenheng er det mellom interne forhold i husholdet og kvinners «valg» av tilpasning, og hvordan er sammenhengen mellom forhold i lokalmiljøet og næringsstrukturen i de enkelte områdene?

Vi kan formulere hypoteser om i hvilken grad vedlikehold av moderne jordbruksdrift er avhengig av eksterne inntektskilder, og i hvilken grad mulighetene for å nyttiggjøre seg disse er *avhengig av kvinna* på bruket. Skjer dette ved at hennes arbeidskraft blir satt inn i jordbruksproduksjon, eller ved at hun gjennom deltakelse på lønnsarbeidsmarkedet bidrar med nødvendig kapital?

Problemforståing og politikkutforming

Det er viktig å kunne skille mellom hvorvidt lønnsarbeid «ute» er å betegne som

midlertidig, som strategi for vedlikehold av jordbruksdrifta – eller som permanent yrkestilpasning. I begge tilfeller er det vesentlig å få vite hva som er *grunnlaget* for den ene eller andre typen tilpasning.

Kvinnenes tradisjonelle og mest utbredte jordbrukstilpasning er ikke registrert som yrkesarbeid, og kvinnene her har heller ikke lønn eller andre arbeidstakerrettigheter som sådan. Vi kan derfor lett trekke foreløpige slutninger om at der kvinna kan, velger hun seg ut av jordbruket, og ut av jordbrukshusholdet.

«Av-kvinning» av mange bygder er nå erkjent som et særskilt problem i distriktsammenheng, og primærnæringskommunene peker seg ut ved spesielt lav kvinneandel. Denne situasjonen har framtvinget en sterkere fokusering på kvinnenes rolle når det gjelder vedlikehold av distriktsbosettinga.

Kvinnene i jordbruket har «falt mellom to stoler» både i forhold til de mer konkrete tiltak innenfor landbrukspolitikken, og i distriktspolitikken (Fyhn 1985). Fra landbruksmyndighetenes side rettes det i dag større oppmerksomhet mot både kvinnene i landbruket og mot «utkanten» Nord-Norge. Landsdelen er framhevet som satsingsområde for videre utbygging av det tradisjonelle jordbruket. For landsdelen betyr det fortsatt melkeproduksjon, husdyrhold og grovfôrproduksjon. Samtidig skal myndighetene også sette inn sterkere stimulering overfor vekstnæringsbransjene i tilknytning til tradisjonelt landbruk (Grue 1987). For å motvirke ytterligere kvinnefratflytting, er det først og fremst innen disse vekstnæringene at det skal etableres kvinnearbeidsplasser. Slik skal kvinnene bidra til å stabilisere bosettinga.

Arbeidsplasser for kvinner i distriktene blir alltid lansert som arbeidsplasser utenfor jordbruket. For kvinnene i *jordbruket* er det forholdene *innen næringa* og på det

enkelte gårdsbruk (=arbeidsplass) som er av størst direkte betydning.

Det kan være flere forhold og prosesser som danner grunnlaget for den forskyvning av fokus vi registrerer når det gjelder forsøk på problemløsninger overfor kvinner i jordbruket. Blant annet at det trekkes slutninger om *årsak* ut fra umiddelbare observasjoner av *endringer i ytre trekk* ved kvinners tilpasninger til moderne jordbruk. Tolkningene går ut på at kvinner ikke ønsker jordbruksarbeid. Sammenholdt med statistiske registreringer av at kvinner i økende grad går ut i lønnet arbeid utenfor jordbruket, styrkes oppfatningen. Empiriske undersøkelser viser imidlertid at kvinner i jordbruksarbeid faktisk ønsker dette, og i ulike kombinasjonstilpasninger vil de prioritere *jordbruksdelen* (Fyhn 1985). Når mange likevel går ut i lønnet virksomhet, kan det altså ha mange ulike årsaker. Et viktig moment er kvinners ønsker om større økonomisk selvstendighet og opparbeidelse av formelle rettigheter.

Kvinnas rolle på gården vil jeg tolke som en *utviding* av hennes tradisjonelle rolle i familien og husholdet med *omsorgsfunksjoner* som den mest sentrale oppgaven. Omsorg omfatter ikke bare tilsyn og stell av folk og dyr, men også ansvar og omtanke for at «alt» ligger til rette og er i gjenge. Kvinnerollen har – uavhengig av innsats i jordbruksarbeidet – bidratt til den nærmest totale usynliggjøring av kvinna som *jordbruker*.

Dette illustrerer igjen at spørsmål om hvorvidt kvinnenes gårdsarbeid blir regnet og registrert som yrkesutøvelse, ikke bare dreier seg om faktisk påvisbar deltakelse/ikke deltakelse, men om ideologi og forventninger til kvinnerollen. Mannens status som familiens overhode, forsørger og hovedperson impliserer at kvinna fratas muligheten for en tilsvarende og likeverdig status.

Avslutning

Er landbruket ei *mannsnæring*? Moderniseringa av jordbruksproduksjonen har gjort næringa langt mer attraktiv for menn, og den omtales og oppfattes gjerne innen landbruket som ei «tradisjonell mannsnæring». Menn og kvinner har stadig mange, men ulike roller. Karakteristisk for jordbruksarbeid og gårdsdrift er at det omfatter en rekke forskjellige arbeidsoperasjoner, oppgaver og felt. Gården er samtidig hushold og bedrift, bo- og arbeidsplass, og rommer arbeidsoppgaver og ansvarsområder som *både* er «typisk» for kvinner og «typisk» for menn. Hvorvidt jordbruket/landbruket er ei kvinne- eller mannsnæring vil derfor avhenge av fokusering og hvilket perspektiv en anvender. Jordbruket er *mannsdominert* gjennom en *patriarkalsk styringsstruktur*, mens det tidligere har vært klart *kvinnedominert* i *produksjonstilpasningen*.

Menn og kvinner har – som vist – ulike status innenfor næringa, og derav følger forskjell i rettigheter, plikter, arbeidsoppgaver og virkefelt. Forskjell i tilpasning og posisjon, ulik erfaringsbakgrunn, resulterer også i ulikhet i interessefelt og engasjement. Dette gjenspeiles i organisasjonsdeling og politisk utforming og planlegging, ved at det er menn som dominerer beslutningsprosessene.

Mange kvinner uttrykker bekymring når det gjelder den landbrukspolitikken som føres. Dette kommer imidlertid oftest ikke direkte til uttrykk, men mer ved at kvinner ikke deltar i beslutningsføre fora (Fyhn 1985). Andre forskningsarbeider omkring kvinner og politisk deltakelse viser at kvinners deltakelse har betydning for *saksartet*; d.v.s. at kvinner tar opp og prioriterer andre saker og forhold enn menn. Dette har også den effekt at mange kvinner opplever det som vanskelig å gjøre seg gjeldende fordi det de er opptatt av, lett blir oppfattet som «kvinnesaker», og dermed søkes defi-

nert ut som «usaklig» (Harsten/Haavind 1983, Ås 1983). De samme mekanismene gjør seg gjeldende overfor kvinner i jordbrukspolitisk sammenheng.

Kvinner representerer andre holdninger og verdier. Deres alternative verdiorientering gjør det vanskeligere, men samtidig nødvendig at de kommer med i utforminga av landbrukspolitikken. Når kvinner ikke deltar på beslutningsarenaene, har det konsekvenser både for kvinnes egne arbeidsbetingelser, og for selve næringsutviklinga.

Landbruksnæringa står overfor store utfordringer ikke minst når det gjelder forvaltning av natur-ressursene, og herigjennom blir både den regionale fordeling og innretting av selve produksjonen særdeles viktig.

Asbjørg Fyhn

NLVE-stipendiat

Institutt for samfunnsvitenskap

Universitetet i Tromsø

Litteraturliste

- Berggren, B. 1982 «Det tradisjonelle Bygde-Norge og arbeidsdeling mellom kvinner og menn under 1800-tallets kulturskifte»
- Bratrein, H. 1976 *Drivanes kvinnfolk* (red.) Universitetsforlaget
- Brox, O. 1966 *Hva skjer i Nord-Norge?* Pax Oslo
- Brox, O. 1984 *Nord-Norge fra almenning til koloni* Universitetsforlaget
- Brox, O. 1987 «Periferien som «buffer» i blandingsøkonomien» i *Sosiologi i dag* nr. 3-4/1987
- Drivenes, E.A. 1986 *Fiskarbonden og gruveslusk* Universitetsforlaget
- Fyhn, A. 1985 *Makt og kjærlighet i jordbruket – Ei drøfting av betingelsene for kvinnerekruttering til jordbrukets produksjon og organisasjon*. Hovedoppgave i samfunnsplanlegging. Universitetet i Tromsø
- Grue, P.H. 1987 «Framtida for landbruket i Nord-Norge – utvikling eller avvikling». Foredrag Næringspolitisk konferanse Norsk Landbruksakademiker-forbund, Tromsø
- Harsten, I. Haavind, B. 1983 *Kvinner i fagbevegelsen – etterslep og nyskapere?* Hovedoppgave. Universitetet i Tromsø

- Hetland, P. 1984 «Yrkeskombinasjoner – Sysselsetting for Bygde-Norge» Oppland Distrikthøgskole
- Grøne, S. Renhold, H. «Landbokvinder i Danmark fra 1950–1986»
- Leisner, I. 1986 En undersøkelse av kønsarbeidsdelingens utvikling og kvindernes tilknytning til livsformen i landbruget. Roskilde Universitetscenter
- Labugt, I.L. 1981 *Bondekvinnens yrkesaktivitet utenom gardsbruket* NLH – Ås
- Lunde-Dalen I. 1984 «Kvinnens arbeidsmiljø i landbruget» Sluttrapport nr. 548 NLVF
- NOU 1984:21, A og B *Statlig næringsstøtte i distriktene*
- Statistisk Ukehefte «Arbeidskrafta i jordbruket 1985/86» nr. 14 1987
- Strømsheim, G. 1977 «Fra slitere til husmødre? Om kvinner i jordbruket» i Berg, Berge, Kalleberg og Leira (red.): *I kvinners bilde*, Pax, Oslo
- Vogt-Moum, S. 1981 *Kvinnfolkarbeid* «Kvinnens kår og status i Norge 1975-80» Universitetsforlaget
- Aas, B. 1984 «Kvinner i kommunal ledelse» Foredrag, Tromsø Kommune
- Aasbrenn, K. 1982 «En næringsstruktur i endring. Studier basert på koplet folkjetelingsstatistikk 1960–1970», i *Norsk geografisk tidsskrift*, vol. 36, No. 2

Kvinnene i landbruket – mellom valg og tilpasning

I denne artikkelen tar forsker Agnes Bolsø opp problemstillinger i spenningsfeltet mellom de økonomiske utviklingstendensene for norsk landbruk og arbeidet for likestilling mellom kvinner og menn i landbruksnæringa. Med likestilling mener hun *både* bedring av kvinners muligheter og rettigheter innafor næringa og retten til å velge ei yrkestilpasning utafor.

Som i samfunnet ellers har også gifte kvinner innafor landbruket gått ut i lønnsarbeid. Det var i 70-åra sterk økning i tallet på kvinner som tok seg arbeid utafor gården (Teigen, 1984). Dette gjør det nødvendig å nyansere oppfatninga av det tradisjonelle begrepet «bondekvinne».

Begrepet bondekvinne har aldri vært entydig, selv om de fleste har bestemte forestillinger om hva ei bondekvinne er. Historisk har kvinnes vilkår på bruket i stor grad vært bestemt av bruksstørrelsen. Vilkåra for kvinnene på gården og i bygdesamfunnet har vært temmelig forskjellig for husmannskona og kona på storgården. På de større gårdene var det gjerne leid arbeidskraft, og i deler av landet også husmenn (og kvinner!) med arbeidsplikt. På de tradisjonelle kombinasjonsbruka, med mannen på fiske, i skogsarbeid eller arbeid på anlegg/industri, har kona på gården i realiteten vært bonden. At situasjonen for kvinnene er knytta til brukstype, gjelder i

dag også. Det har imidlertid kommet andre viktige faktorer i tillegg.

Nye forutsetninger for kvinnene i landbruket

- Det har i etterkrigstida vært en voldsom vekst i mulighetene for å ta lønna arbeid, både i privat og offentlig sektor. Dette, sammen med rasjonalisering i primærnæringene, har ført til nedlegging av mange bruk. Arbeidskraftbehovet innafor landbruksnæringa er redusert.
- Spesielt 70-åra med stor vekst i offentlig sektor på bygdene, betydde økt omfang av kvinner i lønnsarbeid.
- Vi har i Norge i dag en offentlig politikk for likestilling mellom kjønn. Også innafor ulike deler av landbrukssektoren drives et omfattende arbeid for like rettigheter og muligheter for kvinner og menn.

Konsekvenser for landbrukskvinnenes tilpasning/valg

De tre nye forutsetningene vi har satt opp ovafor, får konsekvenser for hvilke valg/tilpasninger kvinnene i landbruket gjør. Jeg bruker ord-paret «valg/tilpasning» bevisst her. Det kan være vanskelig å avgjøre hva som er valg ut fra egne ønsker og behov, og hva som er tilpasning i forhold til ektefelle, barn og eventuelle kårfolk, arbeidskraftbehovet på gården og binding til plikter. Selv om kvinner har større valgmuligheter i 1988 enn i 1950, kan vi fortsatt spørre om hvor frie de frie valga egentlig er (Haavind, 1985).

Det sies ofte at forskjellen på den moderne og den tradisjonelle kvinna på gård, er at i dag gifter kvinnene seg med en mann, ikke med et arbeid. Selv om dette ikke er et absolutt gyldig utsagn, så ser vi at mange i dag tar hensyn til egne yrkespreferanser.

Dersom vi sier at spørsmålet om lønna arbeid utafor bruket og spørsmålet om deltakelse i gårdsarbeidet er viktige for å si noe om kvinnenes valg/tilpasning, får vi fire hovedgrupper av landbrukskvinner. Det vil her føre for langt å ta ei drøfting av spørsmålet om omfanget av lønna arbeid, og hvor mye av arbeidsinnsatsen du må legge

ned i gårdsarbeidet for å si at du deltar i drifta. Heller ikke omfanget av omsorgsarbeid og husarbeid blir trukket inn i analysen.

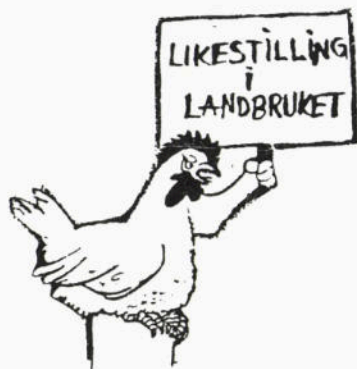
Kvinner på gård. Fire grupper

	Deltar ikke i gårdsarbeid	Deltar i gårdsarbeid
Har arbeid utenom	Yrkeskvinne	Med en fot i hver leir
Har ikke arbeid utenom	Husmor	«Bondens kvinne» Kvinnebonde

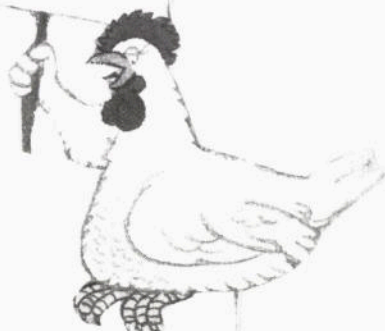
Ei slik inndeling dekker over mange viktige forskjeller innad i gruppene. Hun som her er betegna som yrkeskvinne, kan bevisst ha valgt å ha arbeidsplassen sin utafor gården. Det kan også være slik at hun helst ville hatt arbeidsplassen sin på bruket, men at det der ikke er nok arbeid. En annen mulighet er at tilleggsinntekt er nødvendig.

De som er husmødre kan ha valgt det etter svært ulike vurderinger, og under ulike betingelser. Det gjelder også for dem som både arbeider på bruket og i tillegg har lønna arbeid utafor. Kan hende finner de at veksling mellom gårdsarbeid og anna arbeid er ei god ordning, men kanskje er det ren økonomisk nødvendighet som presser fram ei slik løsning. Det kan være behovet for arbeidskraft, men også opplevde sosio-kulturelle bindinger som gjør at de deltar i arbeidet på gården.

I den fjerde og siste kategorien finner vi de kvinnene som legger ned en vesentlig del av arbeidsinnsatsen sin i gårdsdrifta. Her finner vi kvinner med svært ulik innflytelse over planlegging av drifta og det daglige arbeidet, og ulik oppfatning av egen



BARNEPASS
OGSÅ
EN FARSÅK



yrkesstatus (Vik 1986). Jeg har prøvd å anskueliggjøre dette ved å bruke to benevninger på kvinnene i denne kategorien, «bondens kvinne» og «kvinnebonden». Marit Haugen har brukt disse begrepa i et foredrag om bondekvinners sjølbilde, status og rolle på gården (Haugen, 1988).

Det kan være av interesse å få et bilde av hvor store grupper det her er snakk om. Til det bruker jeg spørreskjemadata fra prosjektet «Forebyggende helsearbeid i landbruket», som nå er i gang ved Bygdeforskning i Trondheim (Bolsø, 1988). Materialet ble samla inn i 1985, og er ikke fullt representativt for den kvinnelige delen av landbruksbefolkninga på landsbasis. Det representerer likevel 9 kommuner i 6 fylker, og skulle derfor gi en god pekepinn på fordelinga i landsmålestokk.

Tabell 1. Fire grupper bondekvinner, etter spørsmål om lønna arbeid utenom gården og deltakelse i gårdsdrifta. Prosent.

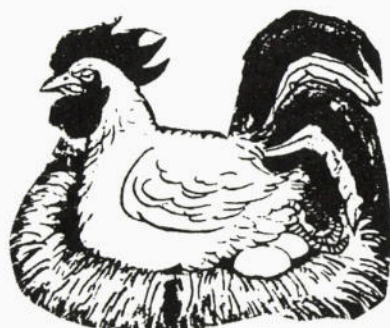
Yrkeskvinne	6%
Husmor	4%
Med en fot i hver leir	30%
Bondens kvinne og kvinnebonden	60%
Sum	100%
N=	610

Vi ser at til sammen 36% i dette materialet har lønna arbeid utenom gården. Vel 20% av de som i 1985 ikke hadde lønna arbeid utenom gården, svarte at de ville tatt det om det var å få.

Prosjektet har oppfølging av de samme personene som fylte ut spørreskjemaet i 1985. I spørreundersøkelsen fra 1987 blir respondentene spurt om de siden 1985 har begynt eller slutta i lønna arbeid utenom gården. 13% av kvinnene og 7% av mennene sier de har begynt i lønna arbeid i perioden 1985-87. 3% av kvinnene og 4% av mennene har slutta i lønna arbeid i samme periode. På 2 år er det blitt 10% flere kvinner i lønnsarbeid utenom gården i disse kommunene.

Foreløpig oppsummering

Kvinner i landbruket har i stor utstrekning lønna arbeid utafor gården. Det er ingenting som tyder på at lønna arbeid for kvinner i landbruket vil bli mindre viktig i åra som kommer. Det er heller grunn til å anta at behovet for eksterne arbeidsplasser for kvinnene på gård vil øke. Det henger bl.a. sammen med kravet til effektivisering av norsk landbruk, noe jeg skal komme tilbake til. Først skal jeg si litt om bakgrunnen for at landbruksmyndighetene nå vier kvinnene i landbruket større oppmerksomhet.



Tegning: Harald Slaatsveen.

Bakgrunnen for økt offentlig oppmerksomhet om kvinner i landbruket

Tendensen til maskulinisering av landbruksarbeidet har vært kjent i flere år (Almås, Vik, Ødegård, 1983). Flere av organisasjonene innafor landbruket, f. eks. Norges Bygdeungdomslag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norges Bondekvinne- lag, har vært opptatt av spørsmål knytta til «Kvinner i landbruket». At det kom ei kvinne på toppen i landbruksdepartementet har forsterka den offentlige oppmerksomheten i vesentlig grad. Å bedre kvinnes vilkår og muligheter har vært ei uttalt og prioritert målsetting for statsråd Gunhild Øyungen. Det alene har neppe vært nok. Viktige forutsetninger for fokuseringen av disse spørsmåla er også:

- Flyttetall viser at jenter flytter i større grad enn gutter. Det gjelder spesielt de unge jentene (SSB, 1983).
- Vi er inne i en periode med tilstramning i offentlig sektor. Med det følger færre muligheter for sysselsetting, spesielt for kvinnene.
- Det stilles spørsmålsteget ved størrelsen på overføringene til landbruket. Det er slik at opprettholdelsen av produksjon og bosetting på mange norske gårdsbruk er avhengig av arbeidsplasser utenom bruket. Det er kamp om offentlige midler, og andre departement enn landbruksdepartementet mener å kunne utnytte midlene mer effektivt for å bedre mulighetene for arbeid for kvinner i distriktene. Dette representerer et press på landbrukssegmentet.

Det er åpenbart at landbruksmyndighetene må og vil gjøre noe for kvinnene. Dette medfører en «squeeze» i forhold til de økonomiske føringer det også må tas hensyn til.

Kvinnene som landbrukspolitisk dilemma

Økonomiske føringer: Med bakgrunn i overproduksjon av de viktigste produktene fra norsk landbruk, og at landbruket skal være med å ta sin del av de økonomiske innstramningene, godtok Norges Bondelag landbruksmyndighetenes krav om skjerpa krav til effektivitet ved siste landbruksoppgjør. Sannsynlige konsekvenser er økt tempo i teknifiseringa av landbruksarbeidet, og tilsvarende mindre behov for menneskelig arbeidskraft. Med utgangspunkt i arbeidsdelinga på de fleste gårdsbruk, er det sannsynlig at innføring av anna/mer/ny teknologi i landbruket oftest vil erstatte den *kvinnelige* delen av arbeidskrafta (Brunvoll, 1982, Siisikonen et al., 1982). Dette kan imidlertid være avhengig av hvilken type teknologi det er snakk om (Kaul, 1988).

Vilje til likestilling: Ny odelslov ble vedtatt i 1974. Den likestiller jenter og gutter. Bare alder skal avgjøre odelsrekkefølgen. Det var stor motstand mot loven innad i næringa. Norges Bondelag uttalte:

«...og vi vil råde til at någjeldende bestemmelser om forholdet mellom mann og kvinne beholdes, slik at menn går foran kvinner...»

I Norges Skogeierforbund var en av samme oppfatning:

«...forslaget er et så sterkt brudd med tradisjon og praksis, at vi ikke kan tilrå det...»

Og Vestfold fylkeslandbruksstyre ba om at en ikke måtte

«...kaste vrak på all den erfaring våre fedre har gjort...»

(Alle sitat hentet fra en brosjyre utgitt av Landbruksdepartementet, «Om Odelsrett og likestilling», Landbruksdepartementet 1987).

Opprinnelig var også Norges Bondekvinnelag mot forslaget til revisjon av odelsloven.

Det er et stort sprang mellom holdningene uttrykt i sitatene over, og holdningene uttrykt i et foredrag statsråd Øyangen holdt i mars 1988. Der tok hun bl.a. til orde for at jentene/kvinnene skal få sin *rettmessige andel* av arbeidsplassene i landbruket (Øyangen, 1988).

Hensynet til kvinnes yrkespreferanser: I det samme foredraget la statsråden vekt på at det i parforhold kan være *to personer med ulike yrkespreferanser*. I det siste ligger erkjenning av at det ikke nytter å stampe mot brodden og si til dagens kvinner: «Bor du på gård, så får du jobb der også».

Både tanken om at kvinnene skal få sin del av arbeidsplassene i landbruket og hensynet til kvinnes eventuelle andre yrkespreferanser, er nedfelt i departementets handlingsprogram for likestilling (Landbruksdepartementet, 1987).

Aspekter ved det landbrukspolitiske dilemma

Det landbrukspolitiske dilemmaet kvinnene representerer har minst tre viktige aspekter:

1) Krav om effektivisering av næringa, fulgt av mer/anna/ny teknologi, har hatt en tendens til å presse kvinnene ut av landbruksarbeid.

2) Oppfyllelse av målsettinga om at kvinnene skal få sin rettmessige del av arbeidsplassene, må nødvendigvis føre til at menn blir pressa ut av næringa, så lenge det ikke er rimelig å forvente økt antall sysselsatte i landbruket.

3) Mange har innvendinger mot at Landbruksdepartementet nå skal engasjere seg i

jobbskappingsarbeid for kvinner som bor på gård. Det er i hovedsak to innvendinger:

- det er feil å bruke midler over landbruksavtalen til generelle distriktspolitiske tiltak
- jobbskappingsarbeid for kvinner i landbruket medfører et ytterligere press i retning av at kvinnene forsvinner fra landbruket.

Fra landbrukspolitisk dilemma til individuell løsning

Landbrukets utbyggingsfond (parallelt til Distriktenes utbyggingsfond) har ei ordning med etablererstipend for kvinner som har idéer til ny næringsvirksomhet. Ved evaluering av stipendordninga, ble alle som hadde mottatt slikt stipend for 1986, intervjuet. Det ble ei spennende reise Norge rundt, og møtet med 47 «stå-på-jenter» i distrikts-Norge er dokumentert i egen rapport (Bolsø, 1987).

Hovedformålet med evalueringsundersøkelsen var å finne ut hvordan ordninga med etablererstipend fungerte, og komme med forslag til endringer for å gjøre den bedre. Samtidig kan intervjumaterialet brukes til å belyse de dilemmaene jeg har vært inne på ovafor.

Ved å begynne arbeidet med etablering av egen næringsvirksomhet, hadde kvinnene også tatt initiativ til å endre sin tidligere arbeidssituasjon. I tillegg til at vi fikk opplysninger om ulike sider ved etableringsprosssen, fikk vi også del i refleksjonene over de valg og tilpasninger de gjorde. Samtalene om alle de avveiningene de måtte ta, lærte oss noe om motsigelsene som ligger i skjæringa mellom landbrukspolitikk, distriktspolitikk og politikk for likestilling; og hvordan dette manifesterer seg som utfordringer for den enkelte

kvinne. Hva gjør du når du egentlig ønsker å arbeide mer på bruket, og produksjonen ikke kan økes pga. kvotene, eller det er behov for tilleggsinntekt, og mannen din er den eneste som behersker alle maskinene på bruket slik at du må gå ut i arbeid? Hva gjør du når du er den egentlige driveren av gården, og landbrukskontoret henvender seg bare til mannen din? Hva gjør du når du helst ikke vil delta i gårdsarbeidet, og det er alt for mye for mannen din til at han klarer det alene, og det er ikke økonomisk mulig med leid hjelp? Hva gjør du når du helst vil bo der du bor og arbeide med det du er utdanna for, og det så ikke finnes høvelig arbeid? Hva gjør du når du helst vil delta i utearbeidet på gården, og mannen din ikke tar sin tørn inne?

Samtalene om disse og et mangfold andre spørsmål, er viktige som bakgrunn for mine refleksjoner over framtidige utviklingstrekk.

Modifisert polarisering

Det er trekk som tyder på at andelen kvinner som bevisst velger *bondeyrket*, vil øke. Dette blir underbygd av tallmateriale som forteller at selv om den totale andelen av kvinnearbeidskrafta i landbruket har gått ned, så har andelen kvinner som legger ned mer enn 1000 timer i året i landbruksarbeid, økt fra 1970 til 1980 (Almås, 1987). I samme tidsrom har også andelen jenter på landbruksskolene økt. Den nye odelsloven vil også kunne dra i samme retning.

Vi har sett at kvinnene som bor på gård, også bevisst velger *andre* yrker, at det har vært en økende tendens, og at dette neppe er en tendens som snur.

Det virker sannsynlig at det vil skje ei polarisering, slik at kvinner som bor på gård enten er bønder av yrke, eller har andre yrker. Når vi i overskrifta for dette avsnittet har skrevet «modifisert polarise-

ring», har dette sin begrunnelse i først og fremst tre forhold:

1) Norsk landbruksproduksjon er basert på små bruksenheter. Av bruk over 5 dekar, var bare 9% større enn 200 dekar i 1986 (SSB, 1987). Det blir benytta lite leid hjelp. Av utførte timeverk i 1982-83, var i underkant av 8% utført av leid hjelp utenom familien (SSB, 1985). Mange bruk vil fortsette å være avhengige av å kunne sette inn de utafor-bruket-yrkesaktive kvinnene til å ta arbeidstopper. Dette gjør at de holder ved like noe av den praktiske tilhørigheten til landbruket.

2) Motiv av typen: interesse for å være med på beslutninger som har med gårdsdrifta å gjøre, ikke tape følelsen av tilhørighet til gårdsarbeidet, ikke tape følelsen av tilhørighet til landbruksmiljøet, vil gjøre at en del utafor-bruket-yrkesaktive kvinner vil delta i gårdsarbeid.

3) Mange kvinner som først og fremst ser på seg selv som bønder, vil komme til å drive bruk som er avhengige av inntekt utafra. På en del av disse bruka vil det være kvinna som går ut i lønna arbeid. Det vil også være enkelte som opprettholder kontakt med det øvrige yrkesliv på grunn av interesse for et fag.

Prosessen i retning polarisering er i gang allerede. Også bondekvinnes egen organisasjon, Norges Bondekvinnelag (NBK), merker brytningene mellom det gamle og det nye. Dette vil komme til å få betydning for hvilke grupper de skal rette seg mot i rekrutteringsarbeidet, og hvilke arbeidsoppgaver de skal prioritere. Skal de mer dreie i retning av en fagorganisasjon for kvinnelige bønder? Skal de prioritere generelle distriktspolitiske oppgaver, og derved svare på utfordringa fra de som ønsker ei yrkestilpasning utafor bruket? Skal de fortsette arbeidet med å holde i hevd den tradisjonelle bonde- og bygdekulturen? Skal de knytte forbindelser til andre deler av kvinnebevegelsen?

NBK har nedsatt et strategiutvalg for å analysere denne type spørsmål. Utvalget har et vanskelig, men svært spennende og utfordrende arbeid.

*Agnes Bolsø
forsker
Bygdeforskning
Universitetet i Trondheim*

Litteratur

- Almås, R. (1987): «Metodetriangulering. Om kombinasjon av kvantitative og kvalitative metoder i kvinneforskning», foredrag på seminar om kvinner i landbruket, Sem, 20-22. mai, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Almås, R., K. Vik, J. Ødegård (1983): *Women in rural Norway. Recent tendencies in the development of the division of labour in agriculture and the participation of rural women in the labour market*, paper nr. 1/83, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Bolsø, A. (1987): «Evaluerer av etablererstipend for kvinner i landbruket», rapport nr. 6/87, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Bolsø, A. (1988): *Lokalt styrt helsearbeid. Midt-rapport fra prosjektet Forebyggende helsearbeid i landbruket*, kommentarutkast, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Brunvoll, E.K. (1982): *Arbeidsdeling i jordbruksfamilien i etterkrigstida – ei undersøkning frå Selbu*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim

- Haavind, H. (1985): «Endringer i forholdet mellom kvinner og menn», *Materialisten* nr. 4/85, s. 33-48, Oslo.
- Haugen, M.S. (1988): «Bondekvinne=bonde eller bondens kvinne?», foredrag holdt på organisasjonskurs i Nordland Bondekvinnelag, 27/1-88, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Kaul, H. (1988): «Makt og maskin» artikkel i boka *I menns bilde – kvinner, teknologi og arbeid*, Merete Lie/Hjørdis Kaul (red.), Tapir forlag, Universitetet i Trondheim.
- Landbruksdepartementet (1987): *Handlingsprogram for likestilling 1986-1990*, Oslo.
- Siisikonen, P., A. Parviainen, T. Köppä (1982): *Women in Agriculture. A Study of Equality and the Position of Women engaged in Agriculture in Finland in 1980*, report no. 27/82, Pellervo Economic Research Institute, Espoo.
- Statistisk Sentralbyrå (1983): *Sosialt Utsyn*, Oslo.
- Statistisk Sentralbyrå (1985): *Jordbruksstatistikk*, Oslo
- Statistisk Sentralbyrå (1987): *Statistisk årbok*, Oslo
- Teigen, H. (1984): «Utvikling og overføringer i 20 enkeltkommunar», vedlegg 9 i *NOU 1984: 21b: Vedlegg til utredning om statlig næringsstøtte i distriktene*, Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.
- Vik, K. (1986): «Æ e' bonde æ! Kvinner i landbruket og medbestemmelse». Rapport nr. 9/86, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Øyangen, G. (1988): «Kvinnenens rolle i det framtidige landbruk», foredrag på kvinnepolitisk seminar i forbindelse med møte i Nordisk minister-råd, Stjørdal, 16-17. mars.



Kvinna tar ansvaret

Bondekvinnens innsats for familie og helse

Kvinnene har tradisjonelt tatt ansvaret for hele familiens helse, både gjennom arbeid med forebygging av sykdom og gjennom den maten de serverer. Forsker Sissel H. Eriksen viser hvordan kvinnene også påtar seg et samfunnsansvar når de deltar i et prosjekt om forebyggende helsearbeid. Utgangspunktet for artikkelen er kvinner i landbruket.

*«Kvardags arbeid av alle slag
glir gjennom hendene mine no,
ting som må skapast på ny kvar dag.»*

skriver Halldis Moren Vesaas i diktet «Kvardags arbeid». Diktet er en hyllest til kvinner. Kvinners ansvarsområde har fra gammelt av vært heimen. De siste årene har vi sett endringer i kvinnes deltakelse i yrkeslivet, men det har ikke ført til tilsvarende mindre arbeid i heimen. Det er fortsatt kvinnene som har ansvaret for helsa til familiemedlemmene. De kommer opp i et dilemma når de skal forene kravene om et godt og om et sunt kosthold.

Kvinnens ansvar for helse i familien

Kvinnens ansvar omfatter husarbeid, matlaging og forebyggende helsearbeid for alle familiemedlemmene. Der foreldregenerasjonen er medlem i husholdninga, noe som

ikke er helt uvanlig i landbruket, gjelder ansvaret også dem.

Det er en selvfølge at en stiller til mat. Og det er en selvfølge at en stiller den så god som mulig og så næringsrik som mulig. Og det har jeg prøvd, i alle fall siden ho mor ble dårlig (hjerneblødning). Ho ble bra. Men ho passer seg for maten – og så trimmer ho.¹

En av husmorens oppgaver er å gi den omsorgen de øvrige krever. Hun har også ansvar for å «diagnostisere» sykdom, å avgjøre om det er nødvendig å søke lege, og å stille den som er syk (Anderssen, 1983). Kvinnene er forpliktet til å være opptatt av spørsmål om sykdom. Det forebyggende helsearbeidet er kvinnes oppgaver, særlig når det gjelder ernæring. Det er kvinnene som har fått undervisning i sykdom og ernæring i skoletiden, på husstell (nå heimkunnskap) eller husmorskole (nå grunnkurs i husholdningsfag) – skolefag eller skoleslag som var beregnet for jenter. Først på 70-tallet ble husstell vanlig for gutter,

mens det fortsatt er flest jenter (90%) som tar husholdningsfag (SSB, 1987).

I tillegg til at kvinnene har kunnskaper om ernæring og sykdom fra skolegangen, følger de med i nyhetene om slike spørsmål i større grad enn hva menn gjør. En intervju-undersøkelse i et nordnorsk kystsamfunn viser at kvinnerollen gir adgang til slike opplysninger gjennom uformelle venninnesamtaler og ukeblader. Det er også kvinnene som hyppigst oppsøker lege (Anderssen, 1983). Tilsvarende er det påvist at det er kvinnene som avgjør hva familien skal spise, og på den måten får de ansvaret for hele familiens helse (Lien, 1987). Kvinnene følger barna til helsestasjonen og får jevnlig rådgivning fra helse-søster om kosthold og helse. Og de blir slik pålagt å ta ansvaret for barnas helse.

Kvinnens ansvar for matlaging

Matlaging har alltid vært kvinnes ansvar i vår kultur. Det er også de som har ansvaret for innkjøp av matvarer i de fleste familiene. Dette arbeidet er et skjult arbeid. Det honoreres ikke ved oppsamling av pensjonspoeng som gir adgang til sosiale rettigheter. I dag er de fleste kvinnene yrkesaktive utenfor heimen, men de har likevel ansvaret for kostholdet i familien. Kostholdsopplysning inngår også i sosialiseringa av ungene.

Landbrukskvinnene har i større grad enn andre kvinner hatt ansvar for både ute- og innesfæren. Innarbeidet deres har ofte vært mer omfattende enn andre kvinners fordi de har hatt flere personer i husholdninga. Men de hadde også en mulighet til å synliggjøre seg selv gjennom slikt arbeid. Etnologen Liv Emma Thorsen viser hvordan anseelsen til husmora ble vurdert ut fra den maten ho serverte. Gårdens rykte som

arbeidsplass for leid hjelp var avhengig av husmoras kunnskaper (Thorsen, 1988). På den andre siden hadde kvinnene på bruk med trange kår et langt større ansvar. Dersom ho kunne få maten til å strekke til, var overlevelsesmulighetene større på gården. Ei flink husmor kunne være avgjørende for gårdens eksistens, og ho ble vurdert av nabolaget ut fra hvordan ho klarte å handtere knappe ressurser. I begge tilfellene ble kvinnes arbeidsinnsats synliggjort ved at den ble vurdert av utenforstående personer.

I dag er det mindre leid hjelp i landbruket, slik at det ikke er så nødvendig lenger å ha god anseelse som husmor for å skaffe gode arbeidsfolk. Det er heller ingen gårder der husmoras dyktighet på kjøkkenet er avgjørende for om gården overlever. Men fremdeles finner vi vurderinger av kvinnes evner i matlaging. Kvinnene blir vurdert etter den gjestebudskosten de lager, om den er god eller dårlig. For eksempel regnes det som raust å bruke smør i bakinga i stedet for margarin. Den bondekjerringa som bruker margarin, og kanskje til og med sparer på den, ho er knipen på maten. Å være sparsom med maten er ikke akseptert på en gård. Det er en anerkjennelse for kvinna dersom nabokona ber etter oppskrifta på den kaka ho får servert:

Jeg er med i syforening, og er det noe nytt, så er det oppskrifta med en gang, da. Ja, det er helst kakeoppskrifter, da.

Kvinnene har alltid vært med i produksjonen på gårdene, kanskje med unntak av en del større gårder der leid hjelp har gjort det unødvendig. *Sjå ikkje etter garden, men etter karen* heter det i et ordtak fra Trøndelag (Aasen, 1881). Det viser at kvinnene valgte (eller burde velge) mannen først og fremst. I dag velger kvinnene i større grad bondeyrket sammen med mannen, eller de velger mann og har sitt eget yrke utafor gården. Det er flere som gifter seg til gård uten å ha interesse for husmoryrket, og det er

ikke så nødvendig at de har denne interessen.

Jeg orker ikke å gå inne og bare lage mat, jeg gjør det enkelt noen ganger, og da blir det ikke – da blir det kanskje ikke som en skulle ha gjort det.

Sjøl om kvinnene er mer interessert i å delta i produksjonen på gården så blir de pålagt de samme oppgavene som deres forgjengere hadde. De fleste følger opp forventningene; brødbaking er f.eks. svært vanlig blant kvinnene i landbruket. I en landsomfattende undersøkelse viser det seg at sammenligna med andre kvinner vurderer kvinner som er sysselsatt i jordbruket brødbaking høyest med hensyn til meningsinnhold i arbeidet (Fürst, 1985).

Det daglige kostholdet er et personlig anliggende. En skal passe seg vel for å fortelle naboene noe om kosthold, hvis naboen også er husmor:

Ja, det hender at vi snakker om det (kostholdet), på foreningen og sånt. Men jeg kan ikke si at vi er sånn belærende, nei.

Og kostholdet er et personlig ansvar:

...du vil ikke blande deg for mye borti hva andre folk spiser.

Matlaginga er husmoras stolthet, og på spørsmål om de synes de får gode ideer fra naboer eller venner om matlaging, er de fleste tvilende. Grunnen kan vi kanskje finne i det som en av mennene sa:

Det der er vel sålles, at de meine de gjer det på rett' måtin alle, og ingen meine de har nå å ler tå nå.

Fortsatt er det kvinnene som lager maten på de fleste gårdene, og det er de som har ansvaret som er forbundet med mat og husarbeid. Bare 10% av mennene deltar i matlaginga, og da er det stort sett bare med middagen.¹

Men han er det motsatte av meg. For han har det ingen ting å si at maten skal være lettvinnt å lage. Han bryr seg ikke om at den skal være sunn heller.

Mennene lager mat når de har lyst til det, og de lager den ut fra sine interesser og ønsker om mat. Kanskje har de sine egne retter når de deltar i husarbeidet.

Kvinnene i landbruket er mer interessert i kosthold enn mennene, og de følger med i radio, TV, aviser, ukeblader ol. på spørsmål som angår ernæring og kosthold. Kvinnenes kunnskaper om kosthold gir seg utslag i hva de spiser sjøl. I en undersøkelse blant nærmere 1900 bønder (kvinner og menn), er det kvinnene som rapporterer det minste fettforbruket. Flere kvinner enn menn bruker ikke smør eller margarin på brødet, og det er flere som drikker melk med lite fettinnhold (Bolsø, 1988). Kvinnene har ofte vært mer opptatt av slanking enn menn, og det kan være årsaken til at kvinnene spiser mindre fett. Mange kvinner føler at det er vanskelig å få mann og barn til å spise sunn mat. Men kvinnene har forandret på kostholdet i større grad enn menn. De sitter på den ene siden av bordet med lettmelkkartongen og prøver å få mannen til å smake på den i stedet for å drikke helmelka si.

Kvinnenes dilemma

Kvinnene er i et dilemma; de har lært om kosthold i løpet av skolegangen, og de kjenner til den nye forskningen om kostholdets betydning for helsa. De nye opplysningene er imidlertid ikke alltid i samsvar med det de lærte på husmorskolen en del år tilbake. De må ta stilling til hva de sjøl vil tro på; det de lærte på skolen eller det de lærer i dag. De kommer også i konflikt med næringsinteressene i landbruket ved spørsmål om melkefett og kjøttfett. Mannens krav om «kraftig kost» eller «god mat» er heller ikke i overensstemmelse med det ho ønsker å servere når ho tenker ernæringsmessig. I tillegg har ofte barna ulike ønsker om mat.

Når det gjelder ungene, så tenker jeg på at det skal være sunt, og jeg synes at han (mannen) må passe seg, for han bruker så mye smør. Jeg sier til han at han kan drikke anna melk, men han vil jo ikke høre da. Faren hans var bare 50 år da han fikk hjerteinfarkt. Så jeg vil nå si at han kan tenke litt på meg.

Kvinna må ofte kjempe for å vinne fram med sunn mat i familien. Samtidig føler ho seg forplikta til å forsvare gårdens produkter overfor andre.

Mennene fokuserer i større grad enn kvinnene på produkter utenfor landbruket når de skal peke på hva som er usunn mat; soyaproteiner, tilsetningsstoffer og kjøpt mat er det som klassifiseres som usunt. Eller de peker på sukker, salt, cola, gatekjøkkenmat og potetgull. Ingen av disse produktene har særlig stor betydning for landbruket som næring. Kvinnene har lettere for å ta med fettstoffer som usunn mat. Når kvinnene skal forklare hva de mener med sunn mat, er det grovt brød som oftest blir nevnt. Som grovt brød defineres brødet de selv baker, og det kan variere fra 1/5 grovt mel til 2/3 grovt mel. Grønnsaker nevner de også ofte blant sunn mat.

Kvinner og menn i et ernæringsprosjekt

Bygdeforskning ved Universitetet i Trondheim er i gang med et prosjekt om forebygging av hjerte- og karsykdommer i landbruket. Spesielt ernæring blir fokusert. I prosjektet har vi observert at kvinner og menn oppsøker prosjektet på ulike premisser. I forbindelse med prosjektet arrangerer vi møter i grendene i 6 forskjellige kommuner i Sør-Trøndelag. Mange menn kommer fordi de er redd for at vi skal kritisere næringa deres. De er opptatt av sine egne produkter, og har gjerne planer om å ta ordet for å kritisere oss. Andre menn kommer for å få anledning til å snakke med langrennsløperen Oddvar Brå (som har

vært med på en del av møtene og holdt innledning om trim), eller de er i det som kalles «den farlige alderen» for å få hjerte- og karsykdommer (etter 40-årsalderen). De er interessert i å høre hva de skal spise for å unngå å bli syke. På mange av møtene har over halvparten av deltakerne vært menn. Ofte har det endt med at de har blitt seriøst interessert i å delta i prosjektet. De kan kanskje også ha en baktanke om at de skal sikre at det ikke bare er kritikere av landbruksprodukter som skal lede prosjektet lokalt. Andre har lært noe som de synes er viktig. Kona til en forteller:

Etter det møtet på skolen kom mannen heim og forlangte smøret fjerna. Han skull' itj eta seg ihjel ta' meierismør, det vart det itj tale om! Det var stopp, ja.

Sjøl om mennene møter opp med andre hensikter enn det å lære noe om sunt kosthold, er det positivt at de kommer. Vi møter mennene, og de kommer med innsigelser mot det vi sier. Slik er det mulig å få oppklart misforståelser, og de lærer noe om hva som er riktig kost. Det er ikke alle menn som er like villige til å høre på hva kona sier at de bør spise.

Kvinnene kommer på møter i ernæringsprosjektet fordi de er interessert i kosthold og helse. De ønsker å lære mer om hvordan de kan lage sunn mat. Kvinnene følger opp ideer om tiltak som gjelder skole og opplysningsarbeid. De er interesserte i å spre opplysningene så langt som mulig, og ser dette som en samfunnsoppgave på linje med arbeidet i Sanitetsforening, Nasjonalforeninga eller lignende humanitære organisasjoner der de jobber med helsespørsmål fra før.

Mennene er mer interessert i personlig opplysning også i prosjektarbeidet. De jobber med ideer om å få målt kolesterolet i blodet, slik at hver enkelt kan ha et sammenligningsgrunnlag for hvor godt de forbedrer seg. Kvinnene er ikke uenige i slike metoder, men de ser på det som et middel til

å nå ut til flere personer med praktisk gjennomføring av kostholdsendringer. Det å arrangere møter der en gir kostholdsopplysning synes mennene er bra, da kan hver gå heim til seg for å gjøre noe med sin egen helse. Kvinnene vil heller diskutere med andre. De vil gjerne ha mindre møter der det å gi hverandre tips om f.eks. hvordan en kan spare på fett i vanlig matlaging. Til å begynne med er de redde for å lære bort noe; virke belærende. Etter som de arbeider i prosjektet, blir det prestisje i å ha gode oppskrifter eller ideer til sunne retter. Tidligere var det bare i forbindelse med diskusjon om slanking at slike råd ble akseptert:

Vi kommer inn på det en gang iblant når vi begynner å snakke om kilo og røyking og sånt...

Dreier det seg om ideer til trimtiltak, er det også her en forskjell i holdninger hos menn og kvinner. Menn er opptatt av felles trening og større arrangementer. Kvinnene er i større grad tilhengere av turer og mindre arrangementer der de kan få med mange personer, gjerne de som ikke er aktive med trim fra før. De understreker det sosiale aspektet med aktivitetene i større grad enn mennene.

Datagrunnlag for artikkelen

I denne artikkelen har jeg brukt intervju-data fra intervju med til sammen 32 landbruksfamilier i 6 kommuner i Sør-Trøndelag. I tillegg er det brukt notater fra 40 forskjellige møter i kommunene der diskusjonene er referert.

Konklusjon

Matvanene er basert på tradisjon, det gir trygghet (Fürrst 1988). Kostholdet i landbruket er sterkere knyttet til tradisjonell kost enn i andre yrkesgrupper (Eriksen, 1987). Bøndene forbinder tradisjonell kost

med «det gode». Når vi i ernæringsprosjektet forventer at bøndene skal bytte ut «det gode» med sunnere matvaner, stiller vi store krav til dem. Det er ikke enkelt å mobilisere folk til å forandre på noe som er så grunnleggende i deres verdisyn.

Kvinnene er forvaltere av «det gode», men de forvalter også «det sunne». Dilemmaet som kvinnene er i, kommer til uttrykk på kjøkkenbordet der de forsøker å gi mennene valget mellom «det gode» og «det sunne». De skal fortsatt sørge for at familien trives. Halldis Moren Vesaas slutter diktet sitt:

Sæl kvar som sår og ikring seg ser gro
helse og trivnad og fred».

Sissel H. Eriksen
forsker
Bygdeforskning
Universitetet i Trondheim

Note:

1. Upublisert intervjumateriale fra 1987 og 1988.

Litteratur

- Anderssen, Jorid: «Sjuk, æ, nei? Snakk me' kjer-
ringa. Helse og sykdom i et nordnorsk kystsam-
funn.» Hovedfagsoppgave i samfunnsvitenskap,
Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i
Tromsø, 1983.
- Bolsø, Agnes: *Kommentarutkast til rapport etter
midt-målinger i prosjektet «Forebyggende helse-
arbeid i landbruket»*. Bygdeforskning, rapport
1988 (under arbeid).
- Eriksen, Sissel H.: *Gamle og nye kostholdsvaner
blant bønder*. Bygdeforskning, Notat nr. 5, 1987
- Fürrst, Elisabeth: «Mat: Arbeid og kultur». *Delrap-
port 4: Vår matkultur: Konflikt mellom det tradi-
sjonelle og det moderne*. Statens Institutt for For-
bruksforskning, melding nr. 92, 1985.
- Fürrst, Elisabeth: «The cultural significance of food.»
Artikkel i Otnes, Per (ed.): *The sociology of con-
sumption*, Solum Forlag/Humanities Press,
Oslo/New Jersey, 1988

Lien, Marianne: *Fra boknafesk til pizza. Sosiokulturelle perspektiver på mat og endring av spisevaner i Båtsfjord, Finnmark*. Mastergradsavhandling i Sosialantropologi, Institutt for Sosialantropologi, Universitetet i Oslo, 1987.

Statistisk Sentralbyrå: *Statistisk Årbok*, 1987

Thorsen, Liv Emma: «Farmer Women and the Cul-

tural Meaning of Food.» Paper to the VIIth World Congress for Rural Sociology, Bologna, Italy, June 26 - July 2, 1988.

Vesaas, Halldis Moren: «Kvardags arbeid» i *Dikt i samling*, Aschehoug, Oslo 1977

Aasen, Ivar: *Norske Ordsprog*, Voss 1881 (3. utgave 1982)

«Jenter i Skogbruket» – Informasjon gir resultater

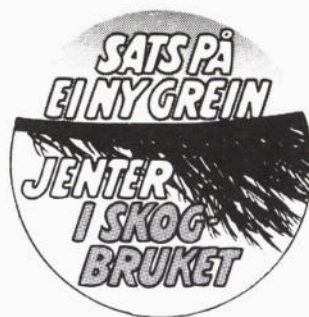
«Jenter i Skogbruket» har som klart mål å øke jenters deltakelse og engasjement på alle plan innenfor skogbruket. – Informasjon er vårt viktigste virkemiddel. Den solide støtten fra det mannlige skogbruket gir håp om at organisasjonen vil lykkes i sine bestrebelser på å overflødiggjøre seg selv på sikt, skriver leder Berit Sanness i denne artikkelen.

Skogbruket utgjør et av hovedsatsingsområdene i landbruket. Samtidig er skogbruket fortsatt en av landets mest mannsdominerte næringer. Dette er sterkt beklagelig med tanke på behovet for at kvinnene finner arbeidsplasser i distriktene.

Skogbruksnæringen trenger kvinnene i kampen om arbeidskraften. Kvinner ser dessuten ofte en sak annerledes enn menn. Dermed kan kvinnene utvide og berike fagområdet og ikke minst skogbruksmiljøet. «Jenter i Skogbruket» (JiS) mener skogbruksnæringen ikke har råd til å unnvære den ressursen kvinnene utgjør. Kvinnene selv må få øynene opp for skogbruket – en fremtidsnæring i Bygde-Norge.

Ny organisasjon inn på arenaen

Høsten 1985 inviterte Landbruksdepartementet til et møte med temaet «Kvinner og skogbruk». Bakgrunnen for invitasjonen



var en henvendelse fra skogskolerektorene, der de påpekte den lave kvinneandelen i utdanning og yrke i skogbruket. Det ble etterlyst en aktiv innsats for å påvirke utviklingen.

Situasjonen var særlig bekymringsfull med tanke på at halvparten av landets skogeiere i fremtiden kan være kvinner, som en følge av Odelsloven av 1984. Uten skoleing og fagkunnskap blant denne nye gruppen skogeiere, kan norsk skogbruk bli akterutseilt på alle områder, både økonomisk, sysselsettingsmessig og faglig.

På møtet i Landbruksdepartementet deltok representanter for landbruksorganisasjonene, ungdomsorganisasjoner, skogskolene og personell fra departementet. Drøftingene resulterte i at det ble nedsatt en arbeidsgruppe som skulle planlegge en informasjonskampanje rettet mot jenter.

Allerede i 1982/1983 hadde kvinnelige skogbruksstudenter ved Norges landbruks-høgskole aktivisert seg og tatt initiativ til å sette kvinner og skogbruk på dagsorden gjennom diskusjonsmøter, tidsskriftartikler o.a. Dette arbeidet ble nå samkjørt med Landbruksdepartementets virksomhet. I tillegg ble kvinnelige skogteknikere trukket inn i arbeidet.

Det første synlige beviset på fellessatsingen fant man under «Velg Nytt»-messen i Oslo i januar 1986. For første gang sto jenter med ulik utdannings- og yrkesbakgrunn på felles stand i regi av departementet og markedsførte skogbrukets sak overfor utdanningssøkende jenter.

Det ble tatt initiativ til en sammenkomst på Kongsvinger. Der møttes 22 kvinnelige forstkandidater, skogteknikere, og elever/studenter. Forslaget om en egen organisasjon for skogskvinner ble fremmet, og «Jenter i Skogbruket» ble stiftet 24. august 1986.

Formål

JiS avviklet sitt første ordinære årsmøte i Silvituturum, de driftstekniske forsøksskogene til Norsk institutt for skogforskning i Hurdal, Akershus 4.-6.09.87. Her deltok ca. 80 skogbruksinteresserte jenter fra hele landet.

Landbruksminister Gunhild Øyangen var tilstede som gjest under årsmøtedagene. En rekke gjester fra institusjoner og organisasjoner i landbruket lyttet til hennes foredrag og bivante at hun fikk tildelt skogbruksjentenes æresbevisning, en neverlur,

som takk for den støtten hun hadde gitt arbeidet for å øke jentenes engasjement innenfor næringen. Årsmøtet fastsatte følgende formålsparagraf:

«Jenter i Skogbruket» er en frittstående, uavhengig organisasjon som har til formål: å motivere og stimulere jenter i alle aldre til deltakelse og engasjement på alle plan innen skogbruket, og vektlegge samhold og samarbeid.



«Skogbruk er en vekstnæring – og denne næringen trenger flere jenter,» sa landbruksminister Gunhild Øyangen under konferansen i Hurdal i 1987.

Foto: Liv Aastad, JiS.

Muligheter gir ansvar

Informasjon, motivasjon, samarbeid og samhold er viktige stikkord for «Jenter i Skogbruket». Skogbruksjentene ønsker å drive yrkesorientering og annet informasjonsarbeid, skape fellesskap og motivere hverandre til skogfaglig dyktiggjøring.

JiS ønsker å sette temaer på dagsorden, komme med idéer og foreslå løsninger, men la oppgavene i størst mulig grad bli gjennomført via etablerte instanser og organisasjoner. JiS ønsker å være pådriver og – hvis nødvendig – gi dårlig samvittighet, men fremfor alt være konstruktive,

positive og se fremover. Vi ønsker å få fortgang i en prosess som allerede er i gang.

Arbeidet har vært preget av en sterk tro på saken. En viss porsjon utålmodighet har nok satt grå hår i hodet på noen og enhver, men skogbruksjentene har fulgt retningslinjene om at muligheter gir ansvar og at det er lettere å be om tilgivelse enn om tillatelse.

JiS ønsker å overflødiggjøre seg selv på litt sikt. Organisasjonen ønsker derfor ikke å bygge opp et omfattende administrasjonsapparat. I steden baserer JiS det meste av virksomheten på ideelt arbeid. I tillegg har JiS møtt romslighet fra mange arbeidsgiveres side. En egen organisasjonskonsulent er nylig knyttet til JiS-sekretariatet.

På tvers av båser og sjikt

Blant de ca. 350 medlemmene i JiS finner man kvinnelige skogsarbeidere, skogeiere, forstkandidater, skogteknikere, skogskoleelever/-studenter, odelsjenter, kvinner ansatt i skogbrukstilknnyttede yrkesgrupper m.fl. Kriteriet er: interesse for skogbruk. Også flere menn samt div. organisasjoner er medlemmer i organisasjonen.

JiS arbeider på tvers av båser og sjikt. På dette punktet ser det ut til at vi skiller oss ut fra våre naboland. Etter mønster fra Norge har danske skogbruksjenter nylig stiftet sin egen forening. Foreløpig begrenser imidlertid foreningen seg til å gjelde forstkandidater og skogteknikere. I Sverige og Finland har man i lengre tid hatt mer uformell organisering av kvinnelige forstkandidater. JiS har hittil konsentrert aktiviteten innenlands, men arbeider nå for at temaet kvinner i skogbruken tas opp på en stor nordisk skogkongress i Sverige i 1990.

For tiden er organisasjonen inne i en fase hvor den prioriterer å gi seg selv ro til «å befeste stillingen». Fylkesutvalg er etablert

i alle fylker. Kontaktnettet til aktuelle samarbeidspartnere i og utenfor landbruket på fylkes- og lokalplanet er under utbygging.

Skogforskningens rolle i etableringsfasen

Siden organisasjonen ble stiftet har JiS hatt en nær tilknytning til Norsk institutt for skogforskning (NISK) på Ås. Dette skyldes først og fremst at en rekke ansatte ved NISK har vært sterkt involvert i organisasjonens arbeid. I tillegg har NISK's ledelse gitt gode utviklingsmuligheter for organisasjonens pionervirksomhet.

Sekretariatet til JiS har hele tiden ligget ved NISK. Organisasjonen har foreløpig kontorplass i skogforskningens lokaler på Ås ut 1989.



Sats på ei ny grein – Jenter i Skogbruken. Hentet fra yrkesorienteringspermen «Skogbruk – noe for deg?», Jenter i Skogbruken.

Stort behov for forskning

Det eksisterer i dag få data om kvinners innsats i skogbruket. Det er f.eks. ikke kjent hvor mange kvinner som er skogeiere eller skogsarbeidere av yrke. Vi vet at i alt 16 kvinner er uteksaminert ved Norges landbrukshøgskole, skogbrukslinjen pr. 1.9.88. Vi har derimot ikke fullstendig oversikt over hvor mange kvinner som har bakgrunn fra andre former for utdanning innenfor skogbruket.

Ifølge Norsk institutt for skogforskning er det et tydelig behov for å registrere antall odelsjenter, kvinnelige skogeiere, skogsarbeidere m.m., kvinneandeler på skogskoler og skogfaglige arrangementer (skogdager, -kvelder, -kurs) og kvinners engasjement i skogeierorganisasjonene. I tillegg er det nødvendig å undersøke hvilke holdninger til dette som gjør seg gjeldende hos kvinnene selv og i samfunnet forøvrig. I forbindelse med kartleggingen av kvinners innsats i næringen og dens organisasjoner har NISK påpekt at man må legge vekt på å følge utviklingen over lengre tid.

Det bør være i samfunnets interesse å vurdere effekten av de ulike tiltak som iverksettes for å øke kvinnes deltakelse og engasjement i skogbruket. Dette gjelder informasjon, ulike medlemsformer i skogeierorganisasjonene, opptaksberegninger innenfor utdanningssystemet osv. I tillegg bør vi klarlegge forhold som kan øke andelen av kvinner også innen praktisk skogsarbeid.

Det er svært viktig at det gjennomføres kvinneforskning innenfor NLVF. JiS hilser derfor NLVFs kvinneforskningsprogram velkommen. Etter hvert bør imidlertid kvinneperspektivet formes naturlig inn i «all» forskning. Miljøer som ikke har tradisjon for kvinneforskning, må oppmuntres til å endre denne situasjonen. JiS mener derfor at NLVFs kvinneforskningsprogram bør se det som en oppgave å lære opp ulike

forskningsmiljøer til å se kvinneperspektivet og oppprioritere problemstillinger av betydning for kvinnene.

Telemark økonomisk-administrative utviklingssenter (TEL-ØK) har nylig fått NLVF-midler for å gjennomføre et forprosjekt om kvinner og skogbruk høsten 1988.

Styrk yrkesorienteringen!

Alt for få foreldre, lærere, rådgivere og andre av elevenes påvirkningskilder er oppdatert m.h.t. hva dagens skogbruk innebærer av yrkesmuligheter. Alt for mange forbinder næringen med muskler, snus og kniv på lomma og tolker ordet skogbruk som et synonym for barking eller motorsag. Mytene lever fortsatt. Denne situasjonen må næringen ta alvorlig. Skogbruket har vært seg selv nok – alt for lenge.

Skogbruksjentene sier ja til det praktiske skogbruket. Flere av organisasjonens medlemmer har sin faste arbeidsplass innenfor denne delen av næringen. Kunnskap om riktig arbeidsteknikk, god planlegging av driften og tilpasset utstyr er nøkkelord for skogbruksjentas trivsel i det praktiske skogbruket i tillegg til de mange opplevelser som er knyttet til det å arbeide ute i skogen.

Vi må stimulere odelsjentene til å skaffe seg kunnskaper om og bli motivert til å delta aktivt i skogbruket. Som skogeier har man ansvaret for å forvalte en naturressurs til beste for seg selv og samfunnet forøvrig. Yrket er svært allsidig og innebærer såvel praktiske som teoretiske utfordringer. Vi betviler at alle odelsjenter er oppmerksomme på dette.

Skogbruksnæringen inkluderer også arbeidsplasser innenfor bl.a. økonomi, EDB, teknikk, administrasjon, veiledning, undervisning og forskning. Hvor mange er klar over at et yrke innenfor skogbruket kan gi rike muligheter til å arbeide med mennesker?

Som kjent trenger unge jenter forbilder for å kunne oppdage mulighetene innenfor de mannsdominerte næringene. Det er derfor en prioritert oppgave for skogbruksjentene å være med og utforme nytt yrkesorienteringsmateriell og selv yrkesorientere så langt kapasiteten rekker. I dette arbeidet har organisasjonen opparbeidet et nært samarbeid med Landbruksdepartementet.

Økende jenteandel på skogskolene

JiS har kunnet konstatere en fordobling av kvinneandelen ved skogskolene, fra 6 til 12 %, i perioden 1986 til 1988. Det er grunn til å tro at den intensive informasjonsinnsatsen som har foregått i det siste, har noe av æren for den gledelige økningen.

Vi har også kunnet registrere at det tas opp en del kvinner ved skogskolene som seinere takker nei til plassen. For å motvirke dette har JiS bedt skolene sende spesielle velkomstbrev til jenter som tas opp ved skolene.

Skogdager med ny vri

Selv om vi mangler eksakte tall kan vi med sikkerhet fastslå at hittil har svært få kvinner funnet veien til skogdager, skogeierlagsmøter m.v. JiS ønsker å benytte sitt og andre kvinneorganisasjoners nettverk til å påvirke denne situasjonen. Nye informasjonskanaler tas i bruk, direktekontakter knyttes. En svak økning av kvinneheltakelsen er registrert i deler av landet i 1988.

Utforming av en ny type skogdag er et tiltak i riktig retning. På grunnlag av positive erfaringer fra enkelte kommuner og idéutveksling mellom representanter for en rekke landbruksorganisasjoner, er det i år utformet forslag til innhold og organisering

SKOGBRUK - NOE FOR DEG ?



Styrket yrkesorientering gir resultater. Hentet fra yrkesorienteringspermen «Skogbruk – noe for deg?», Jenter i Skogbruket.

av såkalte «Familieskogdager». Arbeidet er kommet i stand etter initiativ fra kvinnelige skogeiere i JiS, mens idéene er ført i pennen av representanten for Norges Skogeierforbund. Aktuelle informasjonskanaler, emner og arrangementstidspunkter, som også passer kvinnene, presenteres. Likedan foreslås organisering av tilbud for ulike aldersgrupper, inkludert småbarn. «Familieskogdagene» skal være faglig tilfredsstillende for de voksne og interessevekkende for barna. De skal gjennomføres i stor stil rundt i landet i 1989.

Opplæring viktig

Foreløpig glimrer kvinnene stort sett med sitt fravær blant de tillitsvalgte i skogeierorganisasjonene. De første kvinnene har imidlertid nå tatt sete et stykke opp i organisasjonshierarkiet, og pionerkvinnene begynner så smått å få følge av flere på

grunnplanet. Trenden synes positiv, men det er langt igjen til situasjonen er tilfredsstillende.

JiS ser det som vesentlig at stadig flere kvinner skolerer skogfaglig og får opplæring i møte- og taleteknikk, organisasjonslære og ledelse. Kurstilbudene innenfor skogbruket er mange, men kvinne deltakelsen har hittil vært beskjeden. Man prøver nå å markedsføre kursene på nye måter. Egne kvinnekurs blir også arrangert med stor suksess.

Et nytt innføringskurs for nybakte skogeiere utarbeidet av Norges Skogeierforbund er tatt godt imot. I omarbeidet form kan det også tilbys ansatte uten skogfaglig bakgrunn ved ulike skogbruksinstitusjoner, for at disse gjennom større innsikt kan øke mulighetene og kvaliteten i arbeidssituasjonen. Disse er som oftest kvinner. Et vellykket prøvekurs er nylig gjennomført på NISK.

De små drypps effekt

En undersøkelse utført av forstkandidat Ove Eriksson i 1987 viste at illustrasjonsbruken i kurshefter i skogbruk gikk i kvinnes disfavør. Kun én av 50 illustrasjoner i det undersøkte materialet viste en kvinne i aktivitet, og hun utførte en tradisjonell kvinneoppgave i skogen; hun plantet. Dette forsterker tradisjonelle holdninger og stimulerer ikke til nytenkning.

JiS er opptatt av de små drypps effekt. Vi ønsker at såvel materiellprodusenter som presse bruker illustrasjoner som av og til viser en kvinne i aksjon, andre ganger en mann, uten at billedteksten gjør noe nummer ut av at det er det ene eller det annet kjønn som er forevige.

Det er hyggelig å kunne konstatere at tidsskriftredaktørene ser ut til å ha tatt seg våre ønsker ad notam. Illustrasjonsbruk, artikkelvalg og -vinklinger har dreid i tråd



*Jentene kan finne arbeid innenfor alle deler av skogbruket.
Foto: Tor Gulliksen, NISK.*

med skogbruksjentenes ønsker. Det gleder oss.

Det mannlige skogbruket som medspiller

I 1988 ble «Skogbruksjentenes neverlur» tildelt skogdirektør Oluf Aalde, Landbruksdepartementet og organisasjonskonsulent Øistein Grøvle, Norges Skogeierforbund. De har på hver sin måte gitt betydningsfull støtte til JiS-arbeidet.

I fjor mottok JiS selv en utmerkelse, Eidsvold Værks Skogpris. Prisen henger høyt innenfor skogbruksnæringen og deles ut til personer eller organisasjoner som har gjort en spesiell innsats til fremme av skogbruket i Norge. Å motta prisen var både ærefullt og forpliktende. Prisen har gitt skogbruksjentene ytterligere inspirasjon og tro på arbeidet.

JiS har opplevd en gledelig og viktig støtte fra det mannlige skogbruket i sitt arbeid for å øke kvinnes engasjement innenfor næringen. Skogeierorganisasjonene, Norges Skogeierforbund og Skogbruksforeningen av 1950, har vist stor interesse og gitt betydelig støtte til arbeidet såvel moralsk som praktisk og økonomisk. Organisasjonene tar utfordringene på alvor og er åpne for et godt samarbeid med JiS.

Dette har vært en svært positiv erfaring. Det synes dessuten helt klart at uten Landbruksdepartementets og NISKs støtte hadde ikke JiS rukket å nå så pass langt på så kort tid.

Alle disse erfaringene gir oss håp om at «Jenter i Skogbruket» vil lykkes i sine bestrebelser på å overflødiggjøre seg selv på sikt.

Berit Sanness
leder

«Jenter i Skogbruket»

Norsk institutt for skogforskning, Ås

Litteratur

- Eriksson, O.: *Læremiddelillustrasjoner i skogbruket*. Notat til JiS, 1987.
- Gjedtjernet, A.M.F.: «Har kvinnene en fremtid i skogbruket?» Artikkel i *Nidarskog* nr. 2, 1988.
- Grøvle, Ø. & Nordli, A.: *Bli kjent med skogen din*. Kurshefte fra Norges Skogeierforbund, 1987.
- Handler, M.: «Bli kjent med skogen vår.» Foredragsnotat, 1988.
- JiS og Norges Skogeierforbund: *Familieskogdager*. Idéhefte, 1988.
- JiS: «Konferansen Jenter i Skogbruket.» Rapport, 1987.
- JiS: «Skogbruk – noe for deg?» Yrkesorienteringsperm, 1987.
- JiS: *Årsberetning for «Jenter i Skogbruket»*. 1987 og 1988.
- NISK: «Kvinner i skogbruket.» Søknad til NLVF av 13.04.1988.
- Sanness, B.: «Styrk yrkesorienteringen i skogbruket – tenk fremover.» Artikkel i *Norsk Skogbruk* nr. 10, 1987.

Handelskvinner i vikingtiden

Det er vel kjent at kvinnene hadde en nokså selvstendig posisjon i vikingtiden – som husfrue med makt og myndighet innastokks. Handelsvirksomheten har man regnet med at mennene rådde over – det var en rent utastokks virksomhet. Men de arkeologiske funnene tyder så absolutt på at kvinnene var med også der, selv om det vel var innastokks. De fikk til og med veie sølv, som var vikingtidens verdimetall... Arkeologen Anne Stalsberg utvider her vårt bilde av vikingtidens kvinner.

Vikingtiden – hoiende menn i bjørnepels-serker og med horn på hjelmen stormer i land fra langskipene mens menn, kvinner, barn og geistlige rømmer unna eller søker tilflukt i kirkene: «Herre fri oss fra normannernes raseri!». Men dette er bare en liten del av vikingtiden. I Skandinavia foregikk en storstilet nyrydding av gårder, eller folk rett og slett drev jordbruk, fangst og fiske som før, og det ble drevet handel. Vikingtiden fremtrer i populære fremstillinger som en mandig, «macho» tid, men likevel er det en av de få perioder som fremtrer som en tid da kvinnene også kunne ha en selvstendig posisjon, beskyttet av sin (ikke mannens!) ætt. Det er husfruen som fremstår som den sterke, frie, myndige matronen. Fra skrevne kilder kjenner vi

navnene på en del kvinner blant samfunns-toppene.

I arbeidslivet regner vi med at det var skille mellom mannsarbeid og kvinnearbeid. Dette er sikkert riktig, men våre oppfatninger er i mangt projeksjoner fra vår egen tid. Skillene mellom mannssfærer og kvinnesfærer kan ha vært andre enn dem vi møter i historiebøkene, populære såvel som vitenskapelige. I denne artikkelen skal jeg diskutere en antatt manns-sfære, nemlig handelen. Handel ble i vikingtiden drevet av handelsmenn, kjøpmenn, i alle de bøkene jeg kjenner hvor emnet er berørt. Men så finnes der en gruppe arkeologiske funn som ikke bare berettiger oss til å spørre «var de alle menn?» i handelsvirk-

somheten, men også til å svare *nei*. Vi skal se nærmere på disse funnene.

Man må godta det man ser

Kjennetegnet på handel er importvarer. Kjennetegnet på en handelsmann er vekt og vektlodder i gravene.¹ Det er små balansevekter, som regel sammenleggbare, av tynn bronse, gjerne med en oppbevaringseske av bronseblikk. Loddene er små, av bronse eller av jern overtrukket med bronse (vanskelig å forfalske!). Noen kan være laget i Vest-Europa, men noen er iallfall laget i det arabiske kalifatet (på en vekt funnet ved øvre Volga er det arabiske ordet for *skatt, toll, innrisset*.²) Vekter er også funnet i nordiske graver fra 900- og tidligere del av 1000-tallet.

Slike småvekter ble brukt til å veie noe smått og verdifullt, og det var i vikingtiden *sølv*. Riktignok var vikingtiden en sølvrik tid, men ikke så meget allemannseie at hvermann trengte spesialvekt. Sølvvet tjente som verdimetall, og både sølvmynter og sølvsmykker ble kappet til riktig vekt. Økonomien var ikke monetær.

Som allerede nevnt, en vekt i en grav oppfattes av arkeologer som tegn på at den døde var handelsmann. Det er et grunnleggende prinsipp i arkeologien at funnene i en grav er relatert til den døde, er hans/hennes eiendom. På det grunnlag kan vi snakke om smedgraver, kvinnegraver osv. En grav er nemlig ikke bare en måte å kvitte seg med et lik på, eller å utstyre den døde for det hinsidige, men det var slektens måte å vise de levende at den var i stand til å gi sine avdøde en skikkelig gravferd. Hva som ble lagt i en grav, var bestemt av regler – man la ikke kostbart, importert veieutstyr i en grav uten videre.

Man kan selvfølgelig oppfatte mannsting i kvinnegraver som unntak – som avskjedsgave fra mannen, som tegn på spesiell status, at mannen var borte slik at kona passet handelen da hun døde, eller at mann og kvinne var lagt i samme grav (det var ikke uvanlig). Det finnes virkelig unntak, der mannsting i en kvinnegrav og omvendt forekommer, og det er langt fra alle gjensander som var klart kjønnsdefinerte. Men når det gjelder funn av veieutstyr i nordiske kvinnegraver i vikingtiden, så er de for hyppige til å være unntak, og de forklaringene jeg har nevnt, virker mer som bortforklaringer enn gjennomtenkte forklaringer.

Jeg har beregnet hyppigheten av veieutstyr i kvinnegraver³ i Birka, det viktige handelssentret utenfor Stockholm, i graver med skandinaviske funn i Russland⁴, og for vekter (ikke lodder) i Norge. I Birka er det funnet veieutstyr i 132 graver: 32% i kvinnegraver, 28% i menns, 3% i pargraver, 37% i ikke kjønnsbestemte.⁵ I Russland: 37 graver: 22% i kvinners graver, 48% i menns, 30% i pargraver. I Norge: 63 vekter, hvorav 47⁶ i graver som lar seg kjønnsbestemme: 17% i kvinnegraver, 81% i mannsgreaver, 2% er en pargrav. Selv om alle gravene der den dodes kjønn er ukjent regnes som mannsgreaver, er det såpass stor andel kvinnegraver med vekter at de ikke kan bortforklares.

Arkeologer har lenge sett at det har vært veieutstyr i kvinnegraver, men ingen har, etter det jeg vet, virkelig tatt dette faktum alvorlig og drøftet muligheten for at kvinnene virkelig ble begravet med *sitt eget* veieutstyr, at hun var handelskvinne. På grunn av hyppigheten synes jeg dette er mer interessant enn å drøfte om hun tilfeldigvis har dødd mens hun passet handelen mens mannen var på handelstokt. Det gjelder å se det man ser.

Hvorfor vi ikke tror det vi ser

Spørsmålet er altså *hvorfor* arkeologer ikke har sett det de så. Hovedgrunnen er selvsagt at handelskvinner i vikingtiden ikke passer med vårt bilde av vikingtiden. Her er det all grunn til å spørre om det skyldes forholdene i vikingtiden, kildematerialet, eller våre briller. Vi skal se på det i tur og orden, men først kort nevne et punkt som nok ikke er helt uskyldig: *vårt* språk. Vi sier og skriver *handelsmann*, *kjøpmann* og språkbruken er så innarbeidet at en dansk kvinnelig kvinnehistoriker skrev «kvindelige købmænd». ⁷ Språket er vårt middel til å beskrive idéer, og vi må ikke se bort fra at slik språkbruk kan hemme vår forestillings- evne, vår evne til å se nye nyanser i stoffet.

Når språket mangler ord for begreper, må vi finne oss i nydannelser: handelskvinne.

Vikingtiden som samtid

Det aller første vi må undersøke er om vikingtidens samfunn var slik at det kunne romme handelskvinner.

Det har vært hevdet at den universelle faktor som grunnleggende begrenser kvinnens yrkesvalg osv., er fødsel og barnepass. Dette er ikke holdbart fordi unger kunne passes av ammer, tjenere, eldre søsken, eller andre slektninger. Dermed står vi tilbake med fødselen, men den var tross alt forholdsvis kortvarig.



Tegning: Geir Helgen, fylkeskonservator i Buskerud.

Selv om handelskvinnene *har* passet barn, var de ikke nødvendigvis forhindret fra å passe handelen på gården eller i bygården. Bolig og økonomibygninger var samlet, og moren måtte ikke langt fra åren og ungene for å betjene en kunde. Hun arbeidet stadig innastokks, som middelalderlovene uttrykte det.

Den alvorligste restriksjonen må således ha vært de sosiale sanksjonene: Hvilke posisjoner kunne en kvinne ha i vikingtiden, hva passet det seg at hun gjorde? Her er det interessant å sammenligne med en annen kvinneposisjon, der hun hadde et selvstendig og betydelig ansvar i sin økonomiske enhet, nemlig husfruen på en gård.

Husfruen arbeidet også innastokks, hadde barn, og hadde ansvaret for å lage mat, klær, spinne vevegarn, fore dyra osv. Ifølge skandinaviske middelalderlover hadde hun legal rett til å ha gårdens nøkler, og hadde følgelig ansvaret for det som var bak lås og slå. Det betyr at hun ikke bare skulle *lage* maten, men også husholdere den (og føret).

Man skal være forsiktig med å overføre informasjon om middelalderen tilbake til vikingtiden, men husfruens rett til gårdens nøkler er faktisk støttet i det arkeologiske materialet fra vikingtiden. I Norge er det 3,7 ganger vanligere å finne nøkler og skrindeler i kvinnegraver enn i mannsgraver.⁸

Det å skulle husholdere mat og fôr er ingen liten oppgave i land der det gror i to måneder, vinteren varer borti ti, og vilt og fisk ikke alltid lar seg skaffe i en håndvending. Det betyr at husfruen hadde ansvaret for en betydelig oppgave i den økonomiske enheten, selv om det var i hjemmesfæren. I den offentlige sfæren var enheten representert av mannen, en arbeidsdeling som like gjerne kan være praktisk grunnet som sosialt eller ideologisk. Husfruen var ikke helt avskåret fra den offentlige sfære (verden utenfor gården), for iallfall på Island

kunne husfruen ta betalende spisegjester uten å spørre husbonden.⁹

Den posisjon en slik husfrue hadde, kan sammenlignes med den posisjon handelskvinnene hadde i handelsenheten. Begge arbeidet innastokks, begge styrte med betydelige deler av midlene, idet den ene husholderte maten, den andre veide til og med sølv.

Ikke tidsbegrensede posisjoner

Bergensarkeologen Liv Helga Dommasnes¹⁰ har diskutert om kvinner tok over mannsposisjoner mens mennene var borte på vikingtokt eller i handelsferd. Hun fant bekreftelse på at deres status steg i bygder der store deler av mennene var i viking. Dommasnes' studie kan imidlertid ikke uten videre overføres på funn av veieutstyr i kvinnegaver. Dommasnes bryter ikke med prinsippet at gravinventaret tilhører den døde – hun undersøkte om gravmaterialet samlet tyder på at kvinnes gravrikdom, les posisjon, steg mens mennene var borte. Veieutstyret ville kunne trekkes inn i denne større sammenhengen, men dette forholdet må undersøkes nærmere.

Slik som materialet foreligger, tyder det heller på at kvinnene kunne ha en plass i handelsvirksomheten. Veieutstyret skriver seg ikke utelukkende fra de svært velutstyrte graver. Som allerede nevnt, er veieutstyr i kvinnegraver for hyppig til bare å reflektere kvinner som døde mens mannen var borte. Jeg har dessuten vondt for å tro at hun fikk med seg mannens kostbare verkøyt som hun bare disponerte en kort tid.



Sammenleggbare vekt fra vikingtiden. Loddene var tønneformet og laget av bronse, eller av jern overtrukket med bronse. (Vanskelig å forfalske!) Foto: Per Fredriksen. Vitenskapsmuseet.

De eldste skrevne kildene

Siden vi er i det 10. århundre, er det grunn til å spørre hvorfor samtidige eller nesten samtidige skrevne kilder ikke nevner handelskvinner (iallfall kjenner jeg intet tilfelle). Vi kunne vente dette siden skrivekyndigheten nærmet seg Nord-Europa både med kristendommen og islam. Det er iallfall to grunner til at de tidligste forfatterne ville ha vansker med å se handelskvinnen: Den første er at handelskvinnen arbeidet i hjemmesfæren og derfor var mindre synlige i den offentlige sfære, dvs. den sfære som gjerne gjenspeiles i kildene. Den andre er at både kristne og muslimske menn hadde Den nære orientens syn på kvinnens plass. Det var et annet syn enn de hedenske nordboer hadde. Når det gjelder

muslimene i Øst-Europa kan det være enda ett moment. Det er ingen skandinaviske kvinnefunn i Bulgaria ved Volga-kneet, og det var der araberne og nordboerne møttes på sølvmarkedene. Det kan muligens ikke ha vært salgsfremmende for skandinavernes å ta med seg sine handelskvinner til et muslimsk marked.

Det er større grunn til å mistenke de tidlige menn for å være hemmet av sine briller, da vi ikke må lenger ned enn til 1200-tallet for å finne den første omtale av kvinner som medlemmer i kjøpmannslaug i Danmark.⁷ Det er i det hele tatt ikke sjelden at kvinner nevnes i småhandelen i middelalderen, og som medlem av laug om enn ikke fullverdige medlemmer. Men det faktum at kvinnene drev handel i middelalderen tyder på

en skjult tradisjon som kan gå tilbake til vikingtid.

For en arkeolog er det iallfall naturlig å påpeke at det er ikke mer grunn til å feste lit til de skrevne kildenes taushet, enn til de arkeologiske funnernes klare tale.

Tradisjonens skjæker

Denne tittelen har jeg lånt fra den amerikanske antropologen Alice B. Kehoes artikkel «Shackles of tradition».¹¹ Hun viser der hvordan de mannlige antropologer i sin beskrivelse av prairieindianske kvinner var bundet/blindet av sin europeiske, viktorianske 1800-tallsbakgrunn. Det er ikke bare primærmaterialet som er kilde for vår kunnskap, men også tolkninger gjort av andre forskere. Selvsagt er vi preget av vårt tenkesett som er betinget av vår samtid.

1800-tallet er interessant også når vi skal finne ut hvorfor arkeologer ikke har trodd på de arkeologiske funnene, og dermed ikke akseptert at kvinner spilte en ansvarlig rolle i handelen i vikingtiden. Siden ingen har diskutert dette seriøst, er det av interesse å søke tilbake til røttene for våre arkeologiske oppfatninger av hva som var mannlig og kvinnelig. Arkeologien som vitenskapelig, systematisk forskningsgren går tilbake til forrige århundre, og dens *founding fathers* vokste opp og levde i viktoriatiden. Det er egentlig ikke fair overfor England å bruke denne merkelappen, siden det var et europeisk, kapitalistisk, borgerlig, 1800-talls-fenomen. Det viktige i vår sammenheng er kvinnens posisjoner og de herskende forestillinger om kvinnene i forrige århundre.

Siden alle er preget av sin bakgrunn, er det viktig å ha en idé om dette samfunnet. Aristoteles' tanker om kvinner var fortsatt gangbare: umodne, imperfekte/uferdige

skapninger. De var veike, tålte lite, og samleie måtte foregå varsomt. Det var ikke bare det at kvinner ikke ble tillatt inn i høyere utdanning, men deres hoder ble ansett å være for veike til å ta inn over seg utdanning og uavhengig ansvar. Det borgerlige ideal var de tandre hustruer som skjøttet sitt hus, og mannen – som seg hør og bør – var i stand til å underholde sin familie. Ett resultat av den industrielle revolusjon var at hjem og arbeidsplass ble drastisk skilt for mange familier, slik at kona ikke lenger var en fullverdig del av den økonomiske enheten. Proletariatet hadde ikke råd til å ha en gruppe mennesker nærmest på stas, så deres kvinner var mer robuste. Men det var de borgerlige familier som kunne ha råd til å sende sine sønner til universitetene for å bli arkeologer.

Det var disse arkeologene, fremragende arkeologer, som la grunnlaget for mange av våre grunnleggende forestillinger om mannlig/kvinnelig. Det er forståelig og uklanderlig at deres tenkning var påvirket av tidens begreper om kvinner. Man kan ikke vente seg at de ville tenke seg handelskvinner når det ikke er uttrykkelig nevnt i skrevne kilder. På grunn av de vitenskapelige reglene for henvisninger til andre forskere på punkter vi selv ikke har undersøkt, bevares mange av tradisjonens skjæker. Tradisjonen med å betrakte handelsmennene som menn og dermed gi spesielle forklaringer eller ingen forklaring på veieutstyr i kvinnegraver, er en slik skåk.

Egentlig ikke noe nytt

Denne artikkelen inneholder ikke noe revolusjonerende, kontroversielt eller provoserende. Det er vel og vakkert i tråd med den

kunnskap man lenge har hatt om vikingtid-kvinnene, som forholdsvis frie og selvstendige kvinner, myndige husfruer, og som religionsforskeren Gro Steinslands forskning viser: de hadde en helt annen betydelig posisjon i hedensk, nordisk religion enn i kristendommen.¹² Husfruen styrte innastokks for sin del av økonomien, mens mannen styrte utastokks og var mer mobil. I en handelsenhet, handelsfamilie, kunne man organisere seg slik at kona passet handelen på gården og sørget dermed for at enheten var til stede til enhver tid. Mannen kunne friere reise. For skandinaverne i Russland har dette vært viktig: De var ved markedet når pelsen var god og det kom forsyninger med slaver, i stedet for at de bare fikk med de varene som var der under anløp.

Likevel, noe nytt står det her, for arkeologene har ikke for alvor applisert sin kunnskap og viten om kvinnes posisjon på akkurat funngruppenes vekter og lodd til å veie sølv.

Helt til slutt vil jeg peke på en følge av å godta at det var handelskvinner i vikingtiden. Husfruens posisjon på en gård har sikkert vært en arv fra den tid da alle arbeidshender trengtes. Det gav respekt. Men kvinnene hadde tydeligvis slik status at de ikke bare beholdt sin posisjon fra gården, men også *ekspanderte*, eller i det minste beholdt den posisjon *også* i den økende handelen. Handel hadde det vært før også, men i mindre omgang. I vikingtiden strakte handelsferdene seg mye lenger, og krevde en annen organisasjon, og kvinnene var altså med.

Anne Stalsberg
amanuensis

Vitenskapsmuséet, Arkeologisk avdeling
Universitetet i Trondheim

Noter

1. Man kan ikke utelukke at kapitalsterke personer som ikke egentlig var handelsfolk hadde behov for å kontrollere vekten på sølv.
2. M.V. Fehner, S.A. Janina: «Vesy s arabskoj nadpis'ju iz Timereva», i: *Voprosy drevnej i srednevekovoj arheologii Vostokoj Evropy*. Moskva 1978.
3. Den døde har ikke alltid både vekt og lodder. Det kan skyldes at hele settet ikke er bevarrt, ikke funnet under uprofesjonelle utgravninger, eller ikke lagt komplett ned. Metodisk er deler like godt tegn på den dodes virksomhet.
4. Jeg har ikke gått gjennom samtlige funn med vekter og lodder i Russland, bare dem med skandinaviske funn. Forholdstallet gir godt nok grunnlag for å reise spørsmålet.
Beregningsgrunnlaget for Birka er Holger Arbman, Birka. «Die Gräber» I. Text. Uppsala 1943. Tabellene. For Norge: Erik Jondell: «Vikingatida balansvågar i Norge.» C1 uppsats i arkeologie. Uppsala 1974 (kjønnsbestemmelsene er mine). For Russland: Anne Stalsberg: «Viking Age Scandinavian finds in Rus'» Manuskript.
5. En del av kvinnegravene er pikegraver, men det er lite trolig at man ville gi en pike utstyr for en geskjeft hun ikke ville komme til å utføre som voksen. Ingen har stilt spørsmål om våpen i miniatyrtugave tilhørte en gutt.
6. Funnforholdene for vektene er slike at man bare kan bruke 47 graver.
7. Eva Trein Nielsen: «Kvindearbejds art, vilkår og mulighed i Danmark ca. 1300-1650» i: *Kvinder i middelalderen*. Symposieforedrag. Københavns universitet 1982. Utg. av Den danske historiske forening, København 1983. Side 5.
8. Beregnet på grunnlag av opplysninger fra Jan Petersen: *Vikingetidens redskaper*. Oslo 1951. Side 482.
9. Hallgerdur Gísladóttir: *Kvinner og matstell på Island i middelalderen*, i: «Kvinnearbeid i Norden fra vikingtiden til reformasjonen.» Foredrag fra et kvinnehistorisk seminar i Bergen 1983. Bergen 1985. Side 46
10. Liv Helga Dommasnes: «Late Iron Age in Western Norway. Female Roles and Ranks as Deduced from an Analysis of Burial Customs», i *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 15, no. 1-2. Oslo-Bergen-Tromsø 1983.
11. Alice B. Kehoe: «Shackles of Tradition», i: *The Hidden Half*, Washington 1983.
12. Gro Steinsland: «Kvinner og kult i vikingetid», i: *Kvinnearbeid i Norden fra vikingtiden til reformasjonen*. Foredrag på et nordisk kvinnehistorisk seminar i Bergen 1983. Bergen 1985.

Kvinner i primærnæringene – en oversikt over aktuelle prosjekter

Norges landbruksvitenskapelige forskningsråds (NLVF) forskningsprogram *Kvinner i landbruket* (1987-92) har som formål: Å skape større kunnskap om og innsikt i kvinners situasjon i landbruket og gi grunnlag for vurdering av hvordan ulike virkemidler skal tilpasses nye utfordringer og endringer i kjønnsrollemønstre og samfunnsstruktur. Det er lagt opp til at livssituasjon og levekår for kvinner i landbruket – særlig i næringsvake deler av landet – skal ha en sentral plass i programmet.

Prosjekter 1988:

Den nye odelsloven og holdninger til den. Institusjon: Nord-Trøndelag distriktshøgskole. Kontaktperson: Knut Ingar Westeren.

Likestilling og endringsprosesser i landbruket. Institusjon: Nord-Trøndelagsforskning, Steinkjer. Kontaktperson: Berit Verstad.

Nord-Norsk jordbruk – fortsatt et kvinnejordbruk. Institusjon: Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø. Kontaktperson: Asbjørg Fyhn.

Landbrukskvinnens rolle i lokalt utviklingsprosjekt. Institusjon: Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim. Kontaktperson: Sissel H. Erikson/Reidar Almås.

Kvinner i skogbruket. (Forprosjekt). Institusjon: Telemark økonomisk/administrative utviklings-senter. TELØK, Bø. Kontaktperson: Torjus Bolkesjø.

Kvinnebonden og odelsjenta. Institusjon: Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim. Kontaktperson: Reidar Almås.

NLVFs forskningsprogram *Arbeidsmiljøforskning* (1982-91) har som formål: Å fremme forskning og utvikling på området helse og arbeidsmiljø i landbruket med tanke på å

- redusere ulykker med alvorlige skader og døden til følge
- redusere yrkesbetingede sykdommer
- redusere yrkesbetingede overbelastninger, plager og ubehag
- skape trivsel og trygghet i landbruksarbeidet.

Prosjekt 1988:

Landbrukskvinnens yrkesvalg. Institusjon: Institutt for landbruksøkonomi, Norges landbrukshøgskole, Ås. Kontaktperson: Inger Lise Labugt.

Norges Fiskeriforskningsråds arbeidsmiljøprogram *Kvinner i fiskeridistriktene* har som formål:

- Fokuserer på eksisterende arbeidsplasser i fiskerinæringa
- Vurdere nye muligheter for lokale arbeidsplasser i fiskerinæringa, herunder både industri, flåte og havbruk. Programmet skal spesielt se på karriere- og avansementsmuligheter for kvinner innenfor fiskerinæringa, og på muligheten for at kvinner kan gå inn i et teknisk og økonomisk serviceapparat for næringa
- Vurdere eldre og yngre kvinners arbeidssituasjon og arbeidsmuligheter
- Vurdere regionale forskjeller

Prosjekter 1988:

Datateknologi som omformingskraft i fiskerisamfunn. Institusjon: Senter for samfunnsforskning, Trondheim. Kontaktperson: Oddmund Otterstad.

Syssettingsmuligheter for unge kvinner i fiskeriene. Institusjon: Nordlandsforskning. Kontaktperson: Ragnfrid Kogstad.

Kriterier for karrierevalg blant ungdom i fiskeridistrikter. Opplæring som rekruttering til fiskeriene. Institusjon: Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø. Kontaktperson: Dagrunn Grønbech.

Kvinner, identitet og fiskeriutvikling. Institusjon: Finnmark distriktshøgskole, Alta. Kontaktperson: Siri Gerrard.

GRATIS
i
1 måned

INNSYN OG OVERSYN



Treng du ei avis som gir deg meir enn
overskrifter? Prøv Dag og Tid — kritisk og
uavhengig vekeavis med vekt på:

- Dokumentar- og bakgrunnsstoff
- Humor og gravalvor
- Bøker, musikk og teater
- Politikk og debatt

Ting avisa for eit år eller eit halvår og du får avisa
gratis i ein måned i tillegg.

Abonnementet gjeld til det blir oppsagt.

Til Dag og Tid,
Karl Johansgt. 13,
0154 Oslo 1
Eller ring tlf.:
02-11 14 55

JA eg/vi tingar Dag og Tid

- ☐ 1/1 år for kr. 355,- + 1 måned gratis
☐ 1/2 år for kr. 185,- + 1 måned gratis

Namn:

Adr.:



FOR FØRSTE GANG I NORGE:

Viktig bok om kvinner med funksjonshemming

Personlige skildringer, dikt,
noveller og debatt gjør denne
boken til en levende beretning
om og av en stor gruppe
kvinner som ikke tidligere har
gjort seg gjeldende i samfunns-
debatten.

Ordinær pris:
147 kroner.
Ved bestilling hos
oss: 110 kroner.
Ytterligere rabatt ved
bestilling av 5 eks. eller
mer: 96 kroner pr. bok.

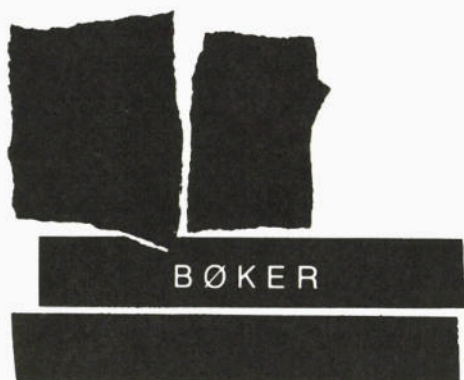
JEG BESTILLER ____ EKS.

NAVN:

ADRESSE:

Kupongen sendes til: FFO,
Boks 5826 Hegdehaugen, 0308 Oslo 3.

**25%
RABATT
VED
BESTILLING AV 5 EKS.**



Når forskning blir en reise i kvinners virkelighet

Ved Trine Anstorp

Johanna Esseveld har skrevet en avhandling, utgitt i bokform, med tittelen «Beyond Silence. – Middle-aged Women in the 1970's». Tenker du at forskningsrapporter og doktoravhandlinger har en tendens til å være tunge i innholdet og ganske tørre i formen? Da er denne *svært* annerledes. «Beyond Silence» presenterer et forskningsarbeid på en sånn måte at jeg nesten ikke kan legge boka fra meg før alle de nærmere 300 sidene er gjennomlest. Forskningsrapporten til Johanna Esseveld er spennende lesning, og et arbeid av en slik vitenskapelig grundighet og kvalitet at den etter det jeg kan forstå utvilsomt vil føye seg inn i rekken av senere års sentrale bidrag til kvinneforskningen.

Kvinner som aktive subjekter & endringsagenter i eget liv

Denne boka handler om så mye. Først og fremst handler den om en gruppe kvinners tanker, vurderinger, erfaringer og refleksjoner rundt den prosessen som er deres eget liv. Dette er imidlertid så fjernt fra noen beskrivelse av en gruppe tilfeldig valgte forsknings«objekter» som det vel er mulig å komme. Fra første til siste side er boka preget av forfatterens intensjoner om å ville skape et møte mellom aktive, handlende subjekter – en levende dialog mellom forskeren og hennes informanter. Dette

kunne lett ha blitt bare en ambisiøs målsetting. Johanna Esseveld formidler imidlertid et engasjement, en ydmykhet og en nærhet i forhold til sine kvinnelige informanter som jeg vil påstå en heller sjelden opplever innen mer tradisjonelle forskningsmiljøer. I denne boka blir «objektene» virkelig subjekter: – tenkende og handlende personer som driver aktiv omforming av egen virkelighet og egne livsbetingelser. Johanna Esseveld kaller dette *sosial reproduksjon*, og fremhever hvordan denne type virksomhet kan bygges opp og forsterkes ved samhandling og fellesskap kvinner imellom.

Forfatteren skriver også etter samme mal som hun driver forskning. På samme måte som hun forholder seg til kvinnene i selve forskningsprosessen, slik gir hun seg også selv tid og rom og nok fleksibilitet til å kunne presentere et svært omfattende forskningsmateriale på en sånn måte mellom to permer at leseren får innsikt og oversikt over sider i kvinners liv som vanligvis forblir uvirkelige – i den forstand at de tidligere ikke har vært navngitt.

Språket som verktøy for handling – og mulighet til endring

«That which has no name, that for which we have no words or concepts, is rendered mute and invisible... But in this silence and invisibility is to be found the reality of women, of our lives, our experience, our vision – and the potential for new understandings and constructions of ourselves and our world.» Med dette sitatet (Barbara DuBois, 1983) understreker Johanna Esseveld kanskje det aller viktigste målet hun har satt for sitt arbeid: Å kunne gi stemme og språk til den delen av vår kulturs historie som det nesten utelukkende har vært tiett om – kvinnes.

For nærmere 13 år siden startet Esseveld sitt forskningsarbeid. Hun valgte ut en gruppe på 32 amerikanske kvinner mellom 40 og 54 år, der alle var eller hadde vært gift, alle hadde vært hjemmeværende husmødre, og alle hadde minst ett barn som allerede var flyttet hjemmefra da undersøkelsen startet opp. Kvinnene hadde arbeiderklasse- og middelklassebakgrunn – de fleste var fra middelklassen. Kvinnene hadde vokst opp på forskjellige steder i hele USA, men bodde nå i to forskjellige byer – en universitetsby og en typisk industriby. I løpet av en treårsperiode, fra 1976 til 1979, ble kvinnene fulgt opp med forskjellige former for intervjuer. Esseveld ønsket gjennom en slik systematisk kontakt å få tak i denne spesielle generasjonen amerikanske kvinners egen beskrivelse av kontinuitet og endringer i livet – særlig i forhold til eget selv bilde og synet på sosiale relasjoner.

Johanna Esseveld har funnet en tett og fin form på beskrivelsene av kvinnes historie. Her er mye å lære for oss andre som strever med å kunne lytte til og beskrive det nesten usynlige, tause og tabubelagte, for å komme bak kvinners liv og historie uten å gjøre henne til et objekt igjen. Udramatisk, men samtidig levende, forteller kvinnene om mangfold og fleksibilitet i forhold til viktige personer og viktige avgjørelser i livet. Først og fremst beskriver disse 40-50-årige kvinnene den smale linjen de har måttet manøvrere på for at ikke dagliglivet skulle bli alt for tydelig motsetningsfylt og vanskelig. Å tørre å begynne å se på egen livssituasjon og de begrensninger som gjerne lå i denne, førte for flere av kvinnene til problemer med angst, depresjon og lav selvfølelse. Mange hadde et høyt alkoholforbruk. For mange av kvinnene i undersøkelsen betydde imidlertid en sånn type krise at de kanskje for første gang opplevde å ha et utgangspunkt for aktivt å kunne begynne å *endre* på fastlåste og umulige livsbetingelser, i stedet for å konsentrere

seg mest om å forsøke å *justere seg selv* i forhold til disse. Det er vel ikke urimelig å tenke seg at kvinnes deltakelse i selve forskningsprosessen også fremmet denne utviklingen.

En sosial forskning FOR kvinner, i motsetning til én OM kvinner

Johanna Essevold bruker metoden med å stille spørsmål – også til temaer vi tror vi vet svarene på – tar inn informasjonen, og lar kvinnene selv delta i forskningsprosessen med tilbakemeldinger, kommentarer og justeringer. En sånn tilnærming kan for mange virke omstendelig, og til og med uvitenskapelig, men den gir utvilsomt en fin mulighet til å foreta redefineringer og ta inn ny forståelse underveis i prosessen.

Denne åpne tilnærmingen til feltet medfører også en reell mulighet til å kunne finne nye svar og nye spor på områder som er særlig belastet med *myter*. Kvinner og overgangsalder er et slikt typisk mytebefengt tema. Gjennom sin metode kan Johanna Essevold presentere nye og interessante svar. Det bør ikke overraske noen at mange av hennes resultater står i sterk kontrast til hva man tidligere har ansett som «sannheter» om situasjonen til kvinner i denne aldersgruppen. Dette er sosialpsykologisk forskning FOR kvinner.

Forskning for forandring

I denne boka blir tradisjonelle vitenskapelige mål på begreper som «objektivitet»,

«nøytralitet» og «forskerrollen» sterkt imøtegått. Forfatteren stiller spørsmålet: «Hvordan er det i det hele tatt mulig å få beskrivelsen av en *prosess* til å passe inn i et forskningsprogram?» Dette er et dilemma jeg vet mange kjenner seg igjen i. Johanna Essevold hevder at krav til forskning/vitenskapelighet bare kan diskuteres i forhold til beskrivelsen av en foranderlig virkelighet. Med hele sitt imponerende arbeid demonstrerer hun nettopp dette: Hvordan aktiv stillingstagen til en kjønns-spesifikk teori og en metode med å plassere kvinnens egne refleksjoner i sentrum, kan bringe fram helt ny og viktig kunnskap på et felt som tidligere nærmest har ligget brakk. «The ideal for (such) a science is that it should enhance the self-emancipation of women, I believe that social scientists can contribute to this process by analysing and exposing the social and societal relations that constrain and limit individual experience» (s. 46).

Her er en forsker som tar stilling, og som samtidig *problematiserer* valg av forskerrollen og vitenskapelig ståsted. For det er vel ingen som tenker at et slikt prosjekt er enkelt?

(P.S. Skulpturen som er avbildet på bokas forside er spesielt vakker. Den er laget av Maja van Hall og heter «Coming Free».)

Boka kan bestilles via Johanna Essevold, Sosiologisk institutt, Lund Universitet, Box 114, S-221 00 Lund, Sverige

Johanna Essevold:
Beyond Silence. – Middle-aged Women in the 1970's.
Grahns Boktrykkeri, Lund 1988

Musikk – et smykke på kvinnelighetens krone

Ved Marit Lie

To nye bøker om norsk og svensk musikk-historie kom ut i desember 1987. Den norske er skrevet av Cecilie Dahm som er programsekretær i NRK. Den andre er en akademisk avhandling for svensk doktoreksamen i emnet musikkvitenskap, skrevet av Eva Öhrström. Bøkene har således ulike målgrupper, men i høyeste grad samme målsetning; å utdype vår kunnskap om kvinnelige komponister og musikere. Det er 1800-tallet som er den historiske arena for begge to, og bøkene gir et visst grunnlag for sammenligning av kvinnekår og kunstnerliv i to land som har vært nær beslektet.

Å forstå kultur som et integrert system av livsformer har alltid vært antropologiens utgangspunkt. Men i de senere år har historiske disipliner overtatt teorier fra dette faget. Studier av hverdagslivet (life-modes) og begrep som mentalitetshistorie har dukket opp for å flytte fokus fra den begivenhetsorienterte historien til utforskning av samfunnets «mentale strukturer»; forestillinger, myter, tradisjonsdannelser etc. Nye historiske rom dukker fram, som avdekker kunnskap om andre sosiale grupper enn dem som tidligere har stått i begivenhetens sentrum. I musikkfaget kan det for eksempel dreie seg om kvinnelige komponister.

«Borgerliga kvinnors musicerande»

er en studie i de vilkår og forestillinger som rådde for tre generasjoner kvinner i svensk musikkliv fra 1800-1880.

Gjennom rekonstruksjon av de musikalske miljøer som forvaltet det kunstmusikalske kulturliv, gir Öhrström direkte innsyn i hvilke samværsformer som gjaldt i disse miljøene, hvilken musikksmak som rådde, og hvordan de kunstneriske ambisjoner uttrykte seg for den enkelte utøver.

Det musikk-kulturelle møtested er salongene. Her begynte den musikalske sosialiseringprosessen, her ble grunnlaget for all kulturell dannelse lagt.

Det er tre hovedgrupper salonger vi møter: Aristokratiets salong på begynnelsen av 1800-tallet, de nykapitalistiske byborgernes salonger rundt midten av århundret, og til slutt storborgerskapets salong og kunstnerspirer mot slutten av århundret. Disse ble helt avløst av det offentlige konsertliv slik vi kjenner det i dag. Med utgangspunkt i Habermas' teorier om den borgerlige offentlighet, viser Öhrström hvordan svensk musikkliv har

utviklet seg gjennom ulike offentlighetsformer. Begrepet salong innebar flere former for musikalsk samvær som vekslet i henhold til samfunnsklasse, tid, sted og graden av interesse for musikk.

Tyngdepunktet i avhandlingen ligger på rekonstruksjonen av de musikalske miljøene, men gjennom et variert utvalg av eksempler viser hun hvordan også musikken gestalter den kulturelle tidsånd, og den ideelle livsform konseptualiseres således både i væremåte og estetisk gjennom kunstuttrykkene.

Hvilke kvinner er det vi møter?

I hoff-frøknens salong satt aristokratiets «mamseller» som underholdt for «gräddan af Stockholms societe». Musikalske kvinner som var «vacker, mycket behaglig, musikalisk, spelade väl och smakfullt, och sjöng dertil». De måtte gjerne fordype seg i kunsten, men levebrød skulle den ikke være. Når aristokratiet deltok på inngangsbetalte konserter, var det kun for å kaste en fyrstelig glans over begivenhetene.

Det hørte også med til musikkutfoldelsen å komponere små melodiske vennskapsportretter og hyldningsdikt. Musikkstykker var underholdning på den ene siden, men de forsterket også andre sosiale relasjoner utover de rent selskapelige. Mange av stykkene ble publisert av personer uten ambisjoner om å tilhøre komponister som profesjonell stand, de må snarere sees som en grenseløs estetisering av en samfunnsklasses stilling og makt.

Musikk fortsatte å være «ett vackert smykke på kvinnlighetens krona» i det fremadstormende industriborgerskap. I henhold til god takt og tone skulle man vie sin fritid til kulturelle sysler. De nyrike kjøpmenn og industriherrer holdt forretningslivet strengt adskilt fra det sosiale og familiære, men kulturlivet hadde stor betydning fordi det ble et synlig mål på

sosial og økonomisk status. Ifølge liberalis- mens ideologi er familien samfunnets grunnvoll, hvor kvinner og menn har forskjellige oppgaver og plikter. Kvinnens livsoppgave skulle være å «verka förädlade» på familielivet.

Storborgerskapets ideal var kontinentets kunstnersalonger. De ville videreføre aristokratiets levesett og selvskapsvaner. De ønsket å bli det kulturelt drivende samfunnssjiktet. I deres salonger vandret profesjonelle kunstnere ut og inn, og man var gjerne en eller annen kunstners velgjørere. Tidsmessig går vi mot slutten av århundret, og i miljøet treffer vi endelig kvinner som tør ha andre ambisjoner enn å spille «vackert och snällt». «Jag vill ej skrifa något som smeker och kittlar hörselsorganen,» sa Elfrida Andree. Hun er kanskje den mest spennende av Sveriges 1800-talls kvinnelige komponister, både musikalsk og som kvinnelig kunstner.

Gjennom Elfrida Andrees skjebne får vi innsyn i alle de hindringer, både institusjonelt og medmenneskelig, som lå i veien for en kvinne med profesjonelle ambisjoner som forsøkte å etablere seg i den offentlige kunstarena.

De sosiale omveltningene som det svenske samfunnet gjennomlevde på 1800-tallet endret ikke nevneverdig på rollemønsteret i kulturlivet. «Bildene av den ickereflekterande, i känslorna förankrade kvinna vid klaveret» ble dominerende.

Den gruppen som gjennom hele århundret befinner seg i randen av de sosio-økonomiske miljøene er musikkklarerne/guvernante, sangerne og pianistene. Utøvere som gjorde musikkaktiviteten til levebrød, og for hvem kunst var noe mer enn et sosialt ornament. Men mellom dem som tok kunsten på alvor og «selskaps-estetikerne», var det et avhengighetsforhold: Kunstnerne av arbeidsgivere, oppførelsespraksis og publikum, adelen og borgerskapet av et kvalitetsbarometer for

sin egen kreative utfoldelse. De som kom dårligst ut var kvinnene. Både i forhold til samfunnets generelle holdninger i tiden til kvinner som forsørget seg selv, men i like stor grad til det faktum at yrkesfunksjonen sprengte selve kvinnelighetens rammer. Denne var så uløselig knyttet til den estetiske refleksjonen, og måtte på ingen måte besudles av jordelivets treldom. Nyelsen tjente i alle fall to hensikter. Fordi det kvinnelige uttrykk er en allegori for den romantiske lengselsvisjonen, ble den estetiske opplevelsen som kom så pasjonert til uttrykk, en dobbeltbunnet lidenskap og dermed en trussel mot moralen!

Eva Öhrström gir oss en levende framstilling av svensk 1800-talls musikkliv sett fra et kvinneperspektiv. Boken må bli et fint tilskudd til Sveriges musikkhistorie, både fordi den avdekker et nytt og omfangsrikt kildemateriale rekonstruert i troverdige miljøbeskrivelser, men også gjennom interpretasjonen av de mange musikk-eksemplene. Öhrström får dermed fram det kompliserte vekselspill mellom estetisk erfaring og kulturell organisasjon.

Svakheten med boka må være de metodiske drøftelsene. Spesielt når forfatteren presiserer at avhandlingen er et forsøk på en alternativ måte å skrive musikkhistorie på, bør hun redegjøre mer utførlig for det historisk-antropologiske metodevalgs forhold til den etablerte musikkvitenskapelige forskningstradisjon.

Öhrström anfører kritiske bemerkninger til det hun kaller det feministiske perspektiv på kvinnehistorie, og påpeker bl.a. at det ikke framgår klart at kvinner har levd under forskjellige sosiale forhold og har hatt ulike mål med sine kunnskaper. I lys av dette savner jeg en drøfting av Habermas' offentlighetsteori. Nyere vitenskapsteoretiske diskusjoner innen kvinneforskningen har tatt kontekstbegrepet opp til ny vurdering og funnet at offentlighetsmodellen, slik den forstås hos Habermas, passer langt

bedre med den mannlige livssammenheng og sosialisering enn med den kvinnelige.⁴

Kvinner komponerer

av Cecilie Dahm er 9 portretter av norske kvinnelige komponister i tiden 1840-1930. Ifølge forfatteren er boka sprunget ut av arbeidet med en programserie i radio som ble sendt for noen år siden. Den har derfor kåseriets fortettede form og språklige klarhet, fortalt med stor innlevelse og engasjement.

Men arbeidet legger for dagen et nytt historisk kildemateriale som gjør boka til et verdifullt bidrag til den norske musikkulturens historie. Dessuten er dette den første samlende beskrivelse av kvinnelige komponister i norsk musikkliv.

Ønskemålet med de 9 portrettene er å få tak i personene bak navnene. Dahm ønsker å se hvilke sosiale og økonomiske forhold de levde under, og i hvilken grad disse har virket styrende inn på den kreative utfoldelsen, både institusjonelt og kunstnerisk. De bio-bibliografiske oversiktene som Dahm viser til, illustrerer at det er langt flere kvinner som har komponert enn det som gjenspeiles i våre musikkhistoriske oppslagsverk.

Forfatteren har ikke redegjort nærmere for utvelgelsen av de 9 kvinnene, men utvalget synes likevel å være representativt. Komposisjon var aldri et rendyrket interesseområde for dem, men det falt gjerne sammen med andre former for musikalsk utøvelse; som piano, sang eller pedagogisk virksomhet. De 9 kvinnene representerer hver på sin måte de ulike kombinasjonene, og de gir derved et helhetlig bilde av kvinnen som skapende kunstner i 1800-tallets norske musikkliv.

Det synes som om tilfanget av biografiske data på de forskjellige portrettene varierer sterkt. Forfatteren baserer derfor noe av

framstillingen på egne slutninger og innlevelse, mindre på kilder. Vanskeligst synes det å ha vært å finne fram til de eldste historiske kildene. Dette kan skyldes at norsk musikkliv i første halvdel av 1800-tallet ikke var et offentlig anliggende, men knyttet til fornøyelse, fritid eller andre livsfunksjoner. Noen form for kunstmusikalsk miljø kan man ikke snakke om før slutten av 1700-tallet. Langt inn i det 19. århundret forble kunstnermusikk en forlystelse for embetsstanden, forretningsfolk og politikere. Opplysninger om musikalsk utøvelse fra overgangen fra 1700- til 1800-tallet er derfor høyst varierende etter i hvilken grad de ulike familiene har tatt vare på kildene, f.eks. i form av slektsbøker og memoarlitteratur.

Felles for de kvinnelige komponistene på 1800-tallet er at de alle produserte sanger og karakterstykker for piano. Dette har sammenheng med kunstens generelle amatørmessige situasjon i Norge, men også med de sterke meningsbrytningene i tiden om musikkens oppdragende betydning. Da man etter hvert kunne argumentere for at musikk ville forbedre kirkesangen og det religiøse liv generelt, så man med stor velvilje på det betonedede ord som skulle sette sjelen i en stemning som åpner for alt som er godt, edelt og skjønt.⁵ Vi finner denne pietistiske dyd igjen hos mange norske 1800-talls-komponister, og hos kvinner især. «Den ægte Dannelse, der intet borttager af det Quindelige, men hæver og forbedler det, vil hos Pigen vise sig i en forhøiet Beskedenhed, Fordringsløshed og jomfruelig Tilbageholdenhed.»

Musikk var i første rekke tenkt for en engere krets av familie eller nære venner, med klare oppdragende overtoner til gagn for hjemmet, og dermed nasjonen.

For selv et talent som Agathe Backer Grøndahl er det oppdragende aspektet i hennes valg av tekster påfallende. Kunst er en gave, «et herlig Smykke hvormed De kan lyse op rundt om Dem», men samtidig en forpliktelse. For kvinnen måtte den tilpasses de naturlige livsoppgavene som mor og vertinne.

Det er først generasjonen etter Backer Grøndahl som virkelig forsøker å satse som komponist. Men disse kvinnene og deres medsøstre langt innover i vårt århundre, får i sannhet erfare at «den musikalske Arkitonik er og bliver dem en meget besværlig Kunst, som de bør overlade til Mænd».

Cecilie Dahm:

Kvinner komponerer.

Solum forlag, 1987

Eva Öhrström:

Borgerliga kvinnors musicerande i 1800-talets Sverige.

Skrifter från Musikvetenskapliga institutionen, Göteborg, nr. 15, 1987

Kilder

1. Treitler, Leo: «On Historical Criticism», *The Musical Quarterly*, vol. LIII, no. 2, 1967 (s. 188)
2. Dahlhaus, Carl: *Grundlagen der Musikgeschichte*, Köln 1977, eng. overs. *Foundations of Music History*, Cambridge 1983 (s. 8).
3. Treitler, Leo: «Structural and Critical Analysis», *Musicology in the 1980's*. Red.: Holoman og Palisca, New York 1982
4. Nielsen, Harriet Bjerrum: Nye kønsstereotyper – en faldgrube for kvindeforskningen? Notater i videnskapsteori. Tømtetekonferansen 1985.
Lundgren, Eva: Fins det en særskilt feminin epistemologi? *op. cit.*
(Tilsvarende diskusjoner innen kvinneforskning og vitenskapsteori har vært ført av flere, bl.a. Sandra Harding for å nevne en.)
5. Sandvik, O.M.: *Norsk koralhistorie*, Oslo 1930.

AIDS. En håndbok for kvinner

Ved Marit Skogstad og Marit Engh

I kjølvannet av AIDS-epidemien er det utkommet en rekke bøker i Norge. «AIDS. En håndbok for kvinner» eller «Women and the AIDS crises» er en av disse bøkene. Dette er den eneste boken i handelen som tar for seg AIDS-epidemien i et kvinneperspektiv. Boken er skrevet av den engelske sosial-psykologen Diane Richardson.

I løpet av kort tid er den trykt i flere opplag i England, og den foreligger nå på norsk, oversatt av Agnete Strøm.

Faktadelen

AIDS er et område hvor det stadig skjer forandringer. Ny kunnskap og nye sannheter presenteres til stadighet. Boken er skrevet i juli-87 og har allerede en del opplysninger som burde oppdateres. For eksempel står det i boken at det tar et par måneder fra smittetidspunkt til kroppen har produsert antistoffer mot HIV, som igjen kan slå ut på antistoff-testen. I dag finnes tester som er så følsomme at de sannsynligvis slår ut allerede 2 uker etter smittetidspunktet.

Forfatteren hevder at spesielle faktorer spiller inn ved utvikling av AIDS, slik som alkohol og stoffbruk, dårlig kosthold, høyt stressnivå osv. Kunnskap i dag tilsier at slike faktorer er høyst usikre når det gjelder utvikling av AIDS-sykdommen.

Diane Richardson drister seg til å

beskrive symptomene på AIDS. Dette samsvarer ikke helt med de kriterier man legger til grunn for AIDS-diagnosen. Noen og enhver kan føle seg AIDS-syke ved å lese gjennom Richardsons symptomliste.

Kapittel 2 som omhandler AIDS hos kvinnen er bra og gir god informasjon om høyrisikogrupper. Kapittelet gir også gode råd til kvinnen om hvordan hun skal ta vare på seg selv slik at hun ikke blir smittet.

Forfatteren skriver at kvinner er ansvarsfulle når det gjelder å ikke påføre andre smitte, og viser bl.a. til at kvinner som prostituerer seg bruker kondom hyppig. Det er ingen fordømmelse av kvinner som prostituerer seg på tross av at prostituerte blir hengt ut i massemedia og i AIDS-informasjonen. Forfatteren peker på at kvinner over hele verden er utpekt som smittespredere, og at et slikt syn ser bort fra det faktum at prostitusjon er oppfyllelsen av et krav fra menn og deres seksualitet. Det er viktig, slik forfatteren gjør, å vinkle dette problemet inn på menns adferd.

Diane Richardson skriver også om svangenskap og HIV-smitte. Hun sier at HIV-positive kvinner som blir gravide synes å være mer utsatt for å utvikle AIDS. Dette er, med den kunnskap vi har i dag, svært usikkert.

Diane Richardson har skrevet lite om heteroseksuell smitte. I dag er kvinner faktisk mest utsatt for heteroseksuell smitte i

vår del av verden, og er den gruppen av smittede som øker mest. Dette krever ny innsats både på det forebyggende plan og en bevisstgjøring hos kvinner om at de kan bli smittet heteroseksuelt. Dette burde vært med i boken.

Psyko-sosiale aspekter på HIV-epidemien

Siste del av boken omhandler smittede kvinners særegne situasjon og forøvrig kvinners rolle i epidemi-bekjempelsen. Forfatteren bruker et eksempel med den HIV-smittede Margareth. Som flere av oss som arbeider med HIV-smittede har opplevd, er Margareth, som andre kvinner, spesielt ansvarsbevisst. Samvittigheten hennes ville ikke tillate henne å ha sex med andre enn mannen hun er gift med av redsel for å smitte noen. Hun er dessuten engstelig for å bli gravid, fordi hun da kunne overføre smitten til barnet. Margareth bruker både p-piller og kondom for å forhindre graviditet.

I kvinnerollen ligger det at kvinner tar ansvar. Dette gjelder ikke bare HIV-smittede kvinner, men også kvinner som omsorgspersoner for HIV-smittede/AIDS-syke. Kvinner som har med AIDS-syke å gjøre, er redde for ikke å strekke til. De ofrer seg for å ta vare på syke familiemedlemmer eller pasienter. Forfatteren foreslår at kvinner som har omsorg for personer med AIDS bør være med i støttegrupper. Det er viktig å understreke at kvinner som arbeider med HIV-smittede og AIDS-syke trenger skoling og kunnskap om sykdommen, men at også psyko-sosial støtte er viktig. Å arbeide med stoffmisbrukere krever kanskje en spesiell type skoling. Dette har forfatteren skrevet lite om. Når det gjelder helsearbeidere, trenger de kunnskap om stoffmisbrukergruppa slik at fordom-

mer og myter om denne gruppa blir brutt ned.

Diane Richardson skriver at det er viktig at personer med AIDS pleies i sitt nærmiljø, men at dette ikke må skje på kvinners bekostning.

Når det gjelder kvinner og HIV-testen, påpeker forfatteren at det er viktig at kvinnen selv avgjør om hun vil ta testen. Testen bør være et supplement til rådgivning og informasjon også for kvinner.

Stoffmisbrukere og HIV

Lite er skrevet om stoffmisbrukergruppen. Det er viktig å peke på helsetilstanden til stoffmisbrukerne. Både fysisk og psykisk kommer stoffmisbrukere dårligere ut enn befolkningen forøvrig. De er dermed dårligere rustet til å takle en HIV-positiv status. Richardson har fokusert lite på stoffmisbruker-gråsone-kvinnene. Dette er kvinner som av og til bruker stoff eller har sex, evt. barn, med stoffmisbrukende menn. Vår erfaring er at mannlige misbrukere velger seg partnere utenfor sitt eget miljø, mens kvinnelige misbrukere ofte velger seg partnere i miljøet eller blir gående alene.

Boken inneholder en appell til misbrukere om å slutte med stoff uten at dette blir moralisering. Spesielt understrekes det at det er viktig å slutte med stoff i forbindelse med HIV-smitte.

Lesbiske og AIDS

Forfatteren påpeker at AIDS angår lesbiske på flere måter: som helsearbeidere, som frivillige deltakere i diverse AIDS-tiltak, dessuten at lesbiske rammes spesielt fordi homsevenner utvikler AIDS og at samfunnets syn på homofili i kjølvannet av AIDS-epidemien også rammer lesbiske.

Diane Richardson peker, som riktig er, på at lesbiske er den gruppe som har lavest AIDS-risiko i den seksuelt aktive del av befolkningen.

Lesbiske har aldri som gruppe vært utsatt for epidemier som Hepatitt B og kjønns-sykdommer som gonoré og syfilis. Sammenlignet med andre sykdommer som smitter ved kjønnslig omgang, er HIV den tilstanden som er minst smittsom. Det blir derfor feil av forfatteren å avsette så mye spalteplass til råd om sikker sex mellom kvinner.

Også aktuell i Norge?

Oversettelsen er meget god og gjengir innholdet nøyaktig og presist. Vi fant imidlertid en feil. I den norske utgaven står det at «sykdommen ble oppdaget samtidig av en fransk og en amerikansk forskergruppe».

Det korrekte er at virus ble oppdaget samtidig.

AIDS. En håndbok for kvinner er den eneste boken om kvinner og AIDS i Norge. Ser vi bort fra at boken stort sett omtaler engelske forhold, er det likevel mange opplysninger som kan være nyttige også i Norge. Kvinner som arbeider med AIDS-problematikken vil ha god bruk for boken. Likeledes vil boken kunne gi god informasjon til kvinner generelt, og spesielt til kvinner med risiko for HIV-smitte. Menn kan selvfølgelig også ha utbytte av å lese boken.

Forøvrig planlegger forfatteren å gi ut en ny engelsk utgave med oppdatering og revisjon. Det er usikkert om denne utgaven blir trykt på norsk.

Diane Richardson:

AIDS. En håndbok for kvinner.

Nasjonalforeningen for folkehelsen, 1987

Simone de Beauvoir og Alva Myrdal – to biografier

Ved Margaretha Fahlgren

Ett par interessante biografier over två centrala kvinnor har nyligen utkommit på norska. Den ena skildrar Simone de Beauvoirs liv och är två författare, Claude Francis och Fernande Gontier. I den andra berättar Sissela Bok om sin mor Alva Myrdals liv fram till 1955 då hon reste till Indien som svensk ambassadör.

Fastän på många sätt olika finns det ändå flera paralleller mellan de liv som skildras i biografierna. Alva Myrdal, som själv aldrig skrev någon livsskildring, läste Simone de Beauvoirs barndomsminnen och konstaterade därpå i ett brev till dottern att det inte längre kändes nödvändigt att skriva egna memoarer. Efter att ha läst flera av Simone de Beauvoirs böcker kom Alva Myrdal emellertid fram till att det fanns avsevärda olikheter i deras liv. Hon tyckte att Simone de Beauvoir hade haft en tryggare barndom och inte på samma sätt som Alva Myrdal fått kämpa sig till studier. Simone de Beauvoir hade valt Sartre och ett fritt, barnlöst förhållande medan Alva Myrdal hade valt äktenskap och familj. Som framgår av biografin hade Alva Myrdal i utgångspunkten samma förhoppning om intellektuell samhörighet som Simone de Beauvoir förverkligade i sitt förhållande till Sartre. Men det äktenskapliga livet gav inte den gemenskap som hon hoppats på.

Barn, karriär och äktenskap blev en komplicerad struktur. Som Sissela Bok konstaterar började inte Alva Myrdals egentliga yrkeskarriär och fria liv förrän hon var fyrtiosju år gammal och flyttade från familjen för att ta en FN-tjänst i New York.

Bägge biografierna skildrar kvinnor som sökt förverkliga sig själv både intellektuellt och emotionellt. Ingen av dem valde, eller tvingades att välja, som så många kvinnopionjärer före dem, att avstå från kärleken utan de ville uppnå ett helhetlig liv. Lyckades de? Simone de Beauvoirs biografier hävdar att förhållandet til Jean-Paul Sartre var unikt och att paret bildade en oupplöslig enhet. Biografin börjar också med en beskrivning av Sartres död och det livslånga förhållande som därmed bröts. Ett förhållande som, enligt biografikerna, skapade sin egen kärleksmoral och övervann alla hinder. Inte ens Sartres död kunde i grunden bryta förhållandet: då inledde Simone de Beauvoir en bok om Sartres tio sista år och utgav deras brevväxling genom femtio år. På så vis återskapade hon deras historia och riktade sig mot en framtid som inte ens döden kan omintetgöra.

Förhållandet mellan Simone de Beauvoir och Jean-Paul Sartre bildar således upptakten til biografin, som därefter skildrar hennes liv från barndomen och framåt. Rela-

tionen till Sartre är dock inte utgångspunkten för biografikerna utan den stora samling brev som Simone de Beauvoir skrev till sin amerikanske älskare, Nelson Algren, mellan åren 1947 och 1960. Dokumenteringen av denna kärlekshistoria gav underlag för biografien, men den kommer emellertid i skymundan för förhållandet till Sartre. Kärleksaffären med Nelson Algren kunde aldrig hota den unika gemenskapen med Sartre. Man kan säga att biografien bekräftar den bild av sitt liv som Simone de Beauvoir själv givit, men den lägger till en viktig aspekt genom att visa att hon – liksom Sartre – levde ut sin sexualitet med andra.

Liksom Simone de Beauvoir mötte Alva Myrdal den mest betydelsesfulle mannen i sitt liv, Gunnar Myrdal, då han var en ung student. Hon hade aldrig tidigare träffat en så intellektuellt stimulerande person. För den kunskapstörstande Alva Myrdal framstod han som en uppenbarelse och hon hade enorma förhoppningar inför framtiden, då de två skulle förenas i kärlek och arbetsgemenskap. Men verkligheten blev en annan. Sissela Bok redovisar i biografien de konflikter Alva Myrdal ställdes inför när hon ville förena äktenskap, arbete och moderskap, en kombination som för henne blev omöjlig. Hon slets mellan mannens krav på henne i en arbetsgemenskap där han alltid kom i första-rummet och önskan om att skapa ett harmoniskt familjeliv. Sissela Bok sätter in sin mors liv i ett kvinnoperspektiv. Båda biografierna visar också hur avgörande kvinnoaspekten blir för de liv som skildras. De visar hur samhällets förtryck av kvinnor försvårar valet av en självständig väg, men de avslöjar också konflikten för dessa kvinnor som ville vara både könsvarelser och intellektuellt skapande individer. För betydelsesfulla män i vårt samhälle har detta egentligen aldrig inneburit någon konflikt. Det är t.ex. påfallande att Simone de Beauvoirs kärleksförhållanden blev offentligt kända långt senare än

Sartres sexuella vanor. Hon levde ut en kärleksmoral som i långt högre grad var accepterad för en man.

I biografierna skildras således de konflikter som mötte Simone de Beauvoir och Alva Myrdal som kvinnor och hur de försökte att lösa dessa. Här finns en avgörande skillnad i biografiernas förhållningssätt till sitt objekt. Biografien över Simone de Beauvoir blir i stort sett en demonstration av hur ideal, principer och livspraxis låter sig förenas. Biografikerna är fyllda av vördnad och beundran för den kvinna vars liv de skildrar. En relevant fråga här är ju också hur man ska se på biografien som sådan. Det är viktigt att inte glömma bort att vi i biografien möter ett rekonstruerat liv: det är en verklig persons liv, men sådant som det ter sig för biografikern/a i en bestämd historisk situation då biografien skrivs. I Beauvoir-biografien finns en tydlig vilja hos författarna att göra en sympatisk läsning av de dokument som ligger till grund för biografien. De pekar också på att de samarbetat med Simone de Beauvoir under tio år. Samtidigt konstaterar de att boken inte är en «auktoriserad» biografi. Men som läsare upplever man författarnas lojalitet mot sitt föremål, en lojalitet som kanske ibland slätar över konflikter och motsättningar i det liv som skildras. Det framkommer i biografien att Beauvoirs prioritering av förhållandet till Sartre drabbade andra personer som kom att stå i en känslomässig relation till Beauvoir eller Sartre eller dem bägge. Men detta påverkar inte den harmoniska helhetsbild som ges.

Motsättningarna och problemen blir kanske mer uppenbara i Sissela Boks biografi därför att författaren stått i en nära relation till bokens objekt. Sissela Bok har upplevt, på gott och ont, hur det är att vara dotter till ett kraftcentrum som Alva Myrdal. Hon har, så att säga, själv drabbats av konflikterna i moderns liv. Här kan ju nämnas att Sissela Boks framställning föregåtts

av brodern, Jan Myrdals, skildring av sin barndom som uppenbart är skriven från den drabbades perspektiv och där det inte görs några försök att förstå moderns sätt att handla. Denna förståelse finns i Sissela Boks biografi, där det också framkommer att Alva Myrdal inte fungerade som mor i traditionell bemärkelse. Hon hade aldrig tid att ge barnen den dagliga omsorgen och barnsköterskor trädde in som morssubstitut. Men Sissela Bok pekar på att modern gav dem en intellektuell stimulans och att de beundrade henne och accepterade att hon var annorlunda än de flesta kamraters mödrar. Det är emellertid följdriktigt att relationen, som Sissela Bok skriver, först kunde utvecklas när hon nått vuxen ålder och kunde möta sin mor kvinna till kvinna. Då fungerade modern som en äldre och mer livserfaren väninna. Den avgörande skillnaden mellan Alva Myrdal och Simone de Beauvoirs liv är att den senare valde att avstå från barn och därmed från en del av livet. Men de Beauvoir skapade i relationen till den trettiofem år yngre kvinnan, Sylvie Lebon, som hon småningom adopterade, ett förhållande som liknar det den vuxna Sissela Bok hade till sin mor. Beauvoir förnekade emellertid att Sylvie Lebon var en »surrogatdotter» och menade att de mor-dotter förhållanden som hon såg omkring sig saknade den kärlek och ömhet som fanns i hennes relation till den yngre kvinnan.

Jag har dröjd ganska länge vid biografier-nas framställning av det personliga livet eftersom jag menar att den skapar en ny förståelse av de liv som skildras. Böckerna ger en ökad insikt i hur det patriarkaliska samhällets förtryck visar sig i alla sfärer och att även det mest personliga är en del i en större samhällelig struktur.

Biografierna tecknar emellertid också en ingående bild av Simone de Beauvoirs och Alva Myrdals enorma arbetsinsatser och deras kapacitet som nydanare på olika områden. Det är förvisso kvinnor med en exceptionell intellektuell utrustning som skildras, kvinnor som av egen kraft skapade sig en självständig position men som också integrerade sina erfarenheter som kvinnor i sin verksamhet. Men inte heller de kunde undvika konflikter som kan sägas vara gemensamma för kvinnor i vårt patriarkaliska samhälle. Därför är också biografierna viktig läsning för kvinnor idag: här finns förebilden men också den splitt-ring och motsättning som tycks vara oundgänglig i kvinnors liv.

Sissela Bok:

Alva Myrdal. Min mor
Gyldendal, 1988

Claude Francis, Fernande Gontier:

Simone de Beauvoir
Gyldendal, 1988

Norsk kvindelitteraturhistorie

Ved *Susanne Knudsen*

Det er mægtige kræfter, der driver det nye, norske kvindelitteraturhistoriske værk, *Norsk Kvindelitteraturhistorie*, bd. 1. Op igennem tre århundrede følges nye former, nye æstetikker, nye temaer og nye etikker. Udformninger ses i samspil med budskaber. Da viser tekster sig også mere drilske end som så, og litteraturkritikeren bliver en mere opmærksom og mistænksom læser. Præsentationer og vurderinger af forholdsvis ukendte tekster af kvindeforfattere som Valborg Platou, Karen Marie Bætzmann, Alvilde Prydz og utallige andre viser, at der er mange værdifulde tekster, som det stadig er værd at stifte bekendskab med.

Andre tekster og forfatterskaber er kendte. De belyses på nye måder. Naturalisme, Amalie Skram og desillusionsromaner har der været skrevet en del om af kvinde- og mandsforskere, men vel mest af Irene Engelstad. Igen i denne bog skaber hun nye synsvinkler på den tids tekster og deres modtagelser. Vægten er i *Norsk Kvindelitteraturhistorie*, bd. 1 lagt på genrers udviklinger og genrers opdukken. Der findes også forfatterskabsportrætter. Et forfatterskab indgår dog også altid i flere sammenhænge. (Anna) Magdalene Thoresen dukker op under afsnittene «Den norske romanen vokser fram», «Salmar og lyrikk», «Dramatikk på scenen», «Fortel-

linger, skisser og noveller», «Dannelses- og utviklingsromanen», og i et forfatterskabsportræt. Hulda Garborg gengives som essayforfatter, dramatiker og romanforfatter. I sandhed nogle alsidige kvinder. Et forfatter- og tidsskriftsregister gør det muligt at finde tilbage til de forskellige sammenhænge.

Nye perspektiver, nyvurderinger og fordybelser i teksters temaer og skrivemåder samt «selvfølgelig» fokuseringen på kvindelitteratur gør, at denne udgivelse bliver nyskabende i norsk litteraturhistorie. Men redaktørene tager nu mundene lovlig fulde, når de i forordet skriver, at de her præsenterer «den første sammenhengende framstillingen av skjønnlitteratur skrevet og utgitt av kvinner i Norge». De glemmer og usynliggør *Vår bestemmelse er å giftes* (1978), *Fra gamle dage* (1983) og *Kvinnens spor i skrift* (1986) af Elisabeth Aasen. Skønt disse bøger fremstår som antologier og supplementter til undervisningen, er de pionerværker.

Pioner i norsk kvindelitteraturforskning må vel også Åse Hiort Lervik siges at være med sin undervisning, sin tid som redaktør av tidsskriftet *Edda* og i udgivelsen av udvalgte litteraturanmeldelser fra 1880-1980 i *Gjennom kvinneøyne* (1980-82). Elisabeth Aasens og Åse Hiort

Lerviks indsatser i opbygningen af de årligt tilbagevendende konferencer om kvindelitteratur i regi af NAVF er vel også et par bemærkninger værd.

Endelig går *Norsk kvindelitteraturhistorie*, bd. 1 «kun» tilbage til midten av 1600-tallet. Begrundelsen er, at den første offentlige publicering af tekster med kvinder som forfattere først findes med barokken. Hvad med adelskvinden, som nævnes senere i bogen? Hvad med middelalderens norrøne litteratur? Folkeviserne? Stod der kvinder bag nogle af disse, som Elisabeth Aasen spørger om i en af sine udgivelser. *Norsk kvinnelitteraturhistorie*, bd. 1 må imidlertid siges at være det mest omfattende og fordybende, der hidtil er udkommet om kvindelitteratur i tiden 1600-1900. Det er første bind af ialt tre bind. Bind 2 skal omhandle tiden 1900-1940, bind 3 tiden 1940-1985.

Genrer i udvikling

Det første bind af norsk kvindelitteraturhistorie kan læses i et stræk. Læseren kan imidlertid også tage fat på et eller flere udvalgte afsnit, da tekst og forfatter i hvert afsnit tidsfæstes. Bogen starter med et indblik i bogmarkedets vækst, i udviklingen af nye ideer om naturen og i ændrede religiøse toner. Sådanne historiske forhold åbner for de første kvinders indtræden i skriftkulturen, skriver Torill Steinfeld. Den første og mest kendte forfatter bliver Dorothe Engelbretsdatter. Inger Vederhus viser, at jeget i dette forfatterskab er kvindeligt. Fra begyndelsen af 1800-tallet udgav flere kvinder digtsamlinger. Omend ofte kun en enkelt samling pr. digterinde. Religiøs lyrik var der meget af. Hertil kom lejlighedsdigte og personlige digte. Steinar Gimnes har skrevet afsnittene om kvinders lyrik i 1800-tallet. Efter min mening gør

han det af og til lidt for abstrakt og for karakterbogsagtig.

Om dramatik skriver Kari Gaarder Losnedahl i et afsnit om teater i tilknytning til det fremvoksende borgerskabs selskabsliv. Det var private og lukkede foretagender, hvor kvinder fik lov til at optræde som skuespillere og af og til som forfattere. Med etableringer af norske teatre, der satte norske stykker op, kom kvinder fra 1870'erne frem i offentlighedens lys som forfattere af teaterstykker. Kari Gaarder Losnedahl synliggør disse stykker og skriver om deres modtagelser i samtiden. Hun lægger vægt på opførelsene og på de tekniske sider ved stykkerne. Hun kan synes noget traditionel i sine vurderinger af, at kvinder mangler «dramatisk nerve». Nyere synspunkter på en specifik kvindelig katastese (skildrer af tilstand frem for konflikt, cirkulær frem for lineær form) kunde have været diskuteret. Men læseren gives mulighed for at arbejde videre ud fra disse afsnit. Mary Kay Norseng skriver om stykker af kvinder omkring århundredskiftet. Hun behandler dramaerne som skriftlige udgivelser.

Så voksede romanerne frem. I første omgang blev det ved én roman pr. forfatter. Vi befinder os omkring 1850. Jorunn Hareide præsenterer romaner ved at give indblik i, hvordan kvindeforfatterne forsøgte at skrive om familieliv og erotiske drifter på trods og alligevel uden at støde bedsteborgerskabet, som de tilhørte. Fra 1870 og fremover etablerede kvinder sig for alvor som romanforfattere. Irene Iversen viser, hvordan mange kvinder skrev mellem romantiske og realistiske former. Også Irene Engelstad og Astrid Lorenz belyser, at kvinder som romanforfattere skiftede -ismer og æstetikker. Kvindeforfattere afprøvede i deres fremstillinger forandringer i tiden, i tidens kvindesituationer. Selvstændige kvindeskikkelser blev konfronteret med afhængige kvinder, magtfulde mænd med svage mænd. Kokketten – hvad

er hun for en størrelse? Er hun udtryk for kvinders ambivalenser overfor tidens kulturradikale krav om fri kærlighed? Hvorfor er der så mange døde kvinder i norske kvinders romaner? Er interessen for «det hæslige» noget specielt kvindeligt eller er det en litterær norm i kølvandet på naturalisme? Ja, sådanne og mange andre spørgsmål tages op i analyser og fortolkninger af tekster, der er udgivet af Adolphine Marie Colban, Marna Aars, Dikken Zwiilmeyer, Amalie Skram, Hulda Garborg, Nanna Thrane, Ragnhild Jølsen og mange mange flere.

Og så er der alle de andre genrer

Erindringer med kultur-, social- og personalhistoriske perspektiver skriver Elisabeth Aasen om i et afsnit med forkærlighed for «gamle damer», dvs. kvinder som fortalte om livet i 1800-tallets borgerskab. Et fond af viden viser Astrid de Vibe at have. Hun gennemgår underholdningslitteraturens udvikling i relation til bogmarkedets og publikums udbredelse fra 1840 til 1900. At begrebet «underholdningslitteratur» kan forstås på flere måder belyser hun, og hun sætter det ind i et historisk udviklingsperspektiv, som måske en dag kan befri forskningen fra det nedvurderende begreb «triviallitteratur». Kortprosaformer gennemgås. Bøger for børn fra slutningen af 1800-tallet er præget af moral, også kvindeforfatternes børnebøger. Gunvor Risa giver i et par afsnit indblik i, at bøger for børn efterhånden bliver en kvindeopgave. Flere definitioner af essays fremstilles ud fra kvinders brug af denne genre. Temaer som kvindesag, kvinders stillinger, afholds- og fredssager, moral og prostitution samt debatter om, hvorvidt der findes noget specifikt kvindeligt, tages op i et godt skrevet

afsnit af Eva Pedersen. Spændende læsning er også Irene Iversens beskrivelse af «Et moderne gennembrud», set ud fra litteraturkritikkens synsvinkler. Litteraturkritik i form af anmeldelser og debatter i aviser, tidsskrifter m.m. tages her op som en genre. Her belyses, hvor stor indflydelse litterære smagsdommere har på, hvad og hvordan der skrives. I dette afsnit bringes også – som i øvrigt andre steder i denne bog – indblikke med relevans for danske og svenske læsere. Et moderne gennembrud fik andre udtryksmåder i Norge end i Danmark, blandt andet på grund af forskellige religiøse holdninger. Den forstod de fremfusende danskere ikke. Og hvem skulle nu tro, at erotik kunne fremsættes mere eksplicit på de norske end på de danske teatre?

Forfatterskabsportrætter

Ud over disse samlede afsnit om genrer og genrer i udvikling fremhæves forfatterskaber. Nogle forfatterskaber er med i tidligere litteraturhistorier, andre kommer nok med herefter. Dorothe Engelbretsdatter, Camilla Collett og Amalie Skram er kendte navne. Med Arild Linnebergs energisk skrevne hyldest til Anna Magdalena Thoresen som «forfatter» gætter jeg på, at hun nu er inde i varmen. Måske kommer Hanna Winsnes og Alvide Prydz det også?

I enkeltafsnittene trækkes særlig gode og betydningsfulde kvindeforfattere frem. Dog er kvalitetskriterierne yderst forskellige og afhænger af kvindeforskernes synsvinkler. Jeg her det ikke helt godt med disse fokuseringer på de særligt store kvindeforfattere. På en eller anden måde gives fortidens litteraturhistorikere ret i deres udvælgelser. Var f.eks. Amalie Skrams skuespil «Agnete» mere betydningsfuld og succesfuld i datiden end «Rationelt Fjøsstel» af Hulda Garborg? Hvorfor denne hierarkisering? Bygger den på, at Amalie Skram er

blevet en accepteret forfatter i datiden med sine historiske romaner og i løbet af det 20. århundrede med sine kvinderomaner?

Jeg kan se det nyttige i disse forfatter-skabsportrætter, i og med at de giver anledning til fordybelser i teksterne, til analyser og fortolkninger og til nyvurderinger. Men de findes også i genreafsnitterne, hvor flere tekster og forfatterskaber gennemgås.

Denne på en og samme gang ophævelse af og indsættelse af forfatterskabers betydninger kan hænge sammen med norske litteraturforskningsmiljøer: for at få de etablerede til at læse og til at indse, at kvinders litteratur er læseværdig, så... Dobbeltheden kan også ses på baggrund af de mange litteraturforskningsmetoder, som kommer til udtryk i denne bog.

Mange metoder

Social- og kulturhistoriske perspektiver giver Torill Steinfeld og Astrid de Vibe i deres afsnit. Litteratursociologien har ikke været forgæves, når de begge ser litteraturen i lyset af, hvad der ellers sker i samfundet. Lidt bastant formuleret vil jeg sige, at Irene Engelstad skriver ud fra en litterær psykoanalyse. Irene Iversen er tekstanalytiker med semiotisk inspirasjon. Noget lignende kan vel siges om Mary Kay Norseng. Receptionsæstetik og -historik findes også i Irene Iversens fremstillinger. Tekst- og forfatterskabspræsentationer giver Jorunn Hareide, Gunvor Risa og Steinar Gimnes.

Uden egentlige metodiske konsekvenser forekommer afsnittene af Kari Gaarder Losnedal og Eva Pedersen at være. De fungerer som oplysninger.

En «sprikjande» bog kan være vigtig

Det norske ord «sprikjande» i betydningen, at tingene ikke hænger sammen, og at redaktørene i dette tilfælde ikke er sig brudene bevidst, er der ikke tale om. Ud over sprikende kan ordet også betyde struttende. *Norsk kvinnelitteraturhistorie, bd. 1* strutter af viden, af energiske skriveindsatser fra bidragsyderne og af godt redaktionsarbejde. Selv om flere forfattere og tekster tages op flere gange, er der ikke tale om gentagelser. Synsvinklerne er altid forskudte og nye.

Sjældent har jeg læst en bog med så stor glæde, når stoffet var mig så nogenlunde kendt. Men også nye læsere, tror jeg, vil glæde sig. Hvor er der meget at hente – og først og fremmest, hvor gleder jeg mig til at kontakte nye tekster og at nylæse andre. Ind imellem de skrevne ord kan læseren hvile sig ved Anne Wichstrøms udvalg af illustrationer.

Irene Engelstad m.fl. (red.):
Norsk kvinnelitteraturhistorie, bd. 1
Pax forlag, 1988

Vårt vanskelige kvinneliv

Ved Marianne Lien

Sykdom oppstår ikke av seg selv. De aller fleste helseplager kvinner sliter med avspeiler vår levemåte, eller kanskje enda mer de betingelser vi lever innenfor. Dette går fram av de to første bøkene i serien «Kvinner liv og helse», fra NKS-forlaget.

Helse og sykdom og *Vaner og livsførsel* peker på en rekke samfunnsmessige og kulturelle forhold som er med å svekke helsa vår. Sykdomsårsaker plasseres i våre omgivelser, ikke i oss selv. Røyking, alkohol og usunne spisevaner omtales som samfunnsproblemer hver enkelt av oss er mer eller mindre offer for. Forfatterne blir derfor sjelden ubehagelig moraliserende, og gir liten næring til vår dårlige samvittighet.

Men dermed gir de heller ikke særlig mye håp. Og det er synd, for er det noe forfatterne vil, så er det nettopp å *opplyse* og *bevisstgjøre* kvinner om de sammenhenger de lever innenfor, for dermed å gi muligheter til et bedre liv. Men opplysning og bevisstgjøring går ikke nødvendigvis hånd i hånd. Denne tvetydige målsetningen er kanskje grunnen til at bokprosjektet virker noe uforløst.

For å ta opplysningen først: som populærvitenskapelig informasjon fungerer bøkene godt. De er lærerike og interessante, og formidler på en innbydende måte kunnskapsstatus når det gjelder en del av kvinners helseplager, kvinners møte med helsevesenet, omsorgens sosiale organisasjon, forebyggende helsearbeid mm. (*Helse og sykdom*), og hvordan samfunns-

messige og kulturelle forhold er med å prege kvinners livsstil og helse (*Vaner og livsførsel*).

En rekke sentrale undersøkelser fra ulike fagdisipliner blir referert, og er med å gi bøkene tverrfaglig tyngde. Framstillingen underbygges både med oversiktlige tabeller, og med beskrivende cases av typen «Berit, 45 år». Samlet gir slik informasjon et meget godt innblikk i omfang og årsaks-sammenhenger, enten det gjelder røyking, slanking, alkoholmisbruk eller psykosomatiske lidelser.

Dessuten er bøkene spennende å bla i. Her er illustrasjoner på hver eneste side, fengende og ofte utradisjonelle bilder som frister til videre lesing. Kopier av avisartikler og tegneserier virker også som blikkfang. Et par setninger i uthevet trykk ved siden av hver illustrasjon gir en lynoppsummering av hva avsnittet dreier seg om. Dette er bøker som kan leses på mange forskjellige måter. På venteværelset hos tannlegen, som debattgrunnlag i studiegrupper, som bakgrunnsinformasjon for egne artikler eller innlegg, eller i sofakroken hjemme. Bøkenes potensielle målgruppe synes dermed å være stor og variert.

Men når det gjelder målsettingen om bevisstgjøring, er bokprosjektet ikke fullt så vellykket. Her blir vi fortalt hvordan vi har det. Enten du er tynn eller tykk, gammel eller ung, deprimert eller fornøyd med livet – bokas virkelighet er «vår» virkelighet. Vi-formen, som antagelig er brukt for

å vekke gjenkjennelse, blir etter noen siders lesning svært påtrengende.

For hvem er egentlig «vi» som er nødt til å bli fortalt hvordan vi har det? Og hvem er de (forfatterne) som er i stand til å fortelle oss det? Enten vi spiser for mye, stresser for mye, bekymrer oss for utseendet eller lager mat til familien; forfatterne er med oss og vet hvordan det føles (inntil det blir snakk om hjemmenværende husmødre, som plutselig blir «de» i likhet med røykere og alkoholmisbrukere). Tonen antyder en paternalistisk holdning; vi formelig leies gjennom hverdagen og fortelles i overbevisende vendinger om hvordan livet vårt er. Noen kjenner igjen noe. Andre kjenner igjen noe annet.

Det virkelighetsbilde vi får presentert bærer preg av både faglig innsikt og personlig livserfaring. Men det er og blir *forfatternes* virkelighetsbilde. Bøkene kan virke som et langt og omstendelig argument for en rekke meninger om kvinners livsførsel og levekår.

Noen spørsmålstegn her og der oppfordrer tilsynelatende leseren til å tenke selv. Men bare tilsynelatende. For hva svarer man på spørsmål som «Skal vi ureflektert være med å bygge et samfunn hvor det bare er plass for de mest vellykkede?» eller «Er det ikke på tide at vi (...) ikke ubevisst godtar at helse og skjønnhet er det samme?» Så sant bevisstgjøring er noe mer enn å overta forfatterens synspunkter, er dette ikke bevisstgjøring. Men det er god retorikk.

Kvinnerollen er, som forfatterne tydelig påpeker, kulturelt definert. Dermed er den også gjenstand for adskillig kulturell variasjon. Å være husmor i Finnmark er ikke det samme som å være husmor på Tveita, – presset om å være slank og vakker er ikke det samme for en 30-åring som for en 18-åring, og kan variere svært mye fra et tenåringsmiljø til et annet. I forsøket på å skrive om og for *alle* kvinner, går forfatterne glipp av slik verdifull variasjon. Og

begår samtidig enkelte slepphendte karakteristikk.

Omsorgsarbeid beskrives som en tredemølle uten avansementsmuligheter og karriereutsikter, uten vinner eller laurbærkrans. Det er muligens gangbart blant akademikere på Østlandet. Men blant husmødre på Finnmarkskysten, der en karriere som yrkesaktiv for mange er ensbetydende med å filetere fisk på fabrikken, kan husmorrollen romme adskillig større muligheter for anerkjennelse og prestisje i lokalsamfunnet.

Fraværet av litteraturhenvisninger i teksten gjør bøkene lettteste. Samtidig er det mange påstander man kunne ønske noe bedre underbygget. Iblant er det også vanskelig å skille forfatterens meninger fra vitenskapelige konklusjoner. «Å være medmenneske virker positivt på helsa vår,» hevdes det. Men hva er det å være medmenneske? Og hvordan kan man skille det å være medmenneske fra den typen omsorgsarbeid som ifølge forfatterne sliter ut mange kvinner? «Hvorfor er de aller fleste av framtreddende kvinner i politikken og kvinner i ledende stillinger i næringsliv og offentligheten, så vakre?» spørres det et annet sted. Jeg visste ikke at de var det.

Etter å ha lest bøkene får jeg inntrykk av at vi kvinner er en skrøpelig gjeng. Passivt godtar vi samfunnets skjønnhetsidealer, familiens krav, reklamens påvirkning, og mennenes ønsker. Nærmest viljeløst blir vi ofre for meningsløse ytterligheter: for mye stress – for mye tid, helseskadelig omsorg – helseskadelig ensomhet, heseblesende jogging – tekkelig passivitet. Men er vi ikke selv med å skape normene? Har vi ikke dermed også muligheten til å bryte med fastlagte mønstre? Hvor blir det av den aktive kvinnen? Hvor blir det av hun som sier «nei, dette vil jeg ikke være med på» eller «sånn, og ikke slik vil jeg leve livet mitt»?

La gå, som forfatterne påpeker, at vaner er mer et spørsmål om livssituasjon og

identitet enn om frie valg. La gå at mye er «gitt» for de aller fleste kvinner. Ta bare ikke fra oss forståelsen av oss selv som skapende aktører i våre egne liv.

Grete Botten og Ida Hydle:

Kvinnens liv og helse. Vaner og livsførsel.

Kvinnens liv og helse. Helse og sykdom.

NKS-forlaget, 1988

Kvinders magtmobilisering i de nordiske velfærdsstater

Ved Birte Siim

Helga Hernes' nye bog er spændende og kontroversiel både fra et feministisk og fra et statsvidenskabeligt perspektiv. Bogens hovedtese er, at der i de nordiske demokratier i dag eksisterer en statsform, som gør det muligt at omdanne dem til kvindevenlige (philogentic) samfund med kvindevenlige stater. Denne udvikling vil ikke ske automatisk. Den hviler på kvinders magtmobilisering og på muligheden af at skabe alliancer mellem kvinder uden for og inden for det politiske system.

Mod en kvindevenlig stat?

Bogen er en samling af en række essays, der er skrevet over en periode på tre år. De analyserer forskellige aspekter af den politiske udvikling, som i løbet af de sidste 20-25 år radikalt har forandret kvinders forhold til den politiske magt i Skandinavien: Kvinder er blevet integreret i den offentlige politiksfære og har fået del i den politiske magt. Artiklerne undersøger nogle årsager til denne udvikling, studerer dens betydning for kvinder og diskuterer fremtidige udviklingsmuligheder for de nordiske velfærdsstater. I indledningen tematiseres de væsentligste problemstillinger og i et afsluttende essay opsamles den viden vi har

om de skandinaviske kvinders medborgerskab og forfatterens konklusioner uddybes.

I et samlet perspektiv repræsenterer artiklerne en imponerende tværfaglig bredde. To artikler beskæftiger sig med historiske udviklingslinier: Overgangen fra privat til offentlig afhængighed (kap. 2) og offentliggørelse af reproduktionen (kap. 3). En artikel beskriver udviklingen i kvinders repræsentation i de folkevalgte forsamlinger, det korporative system og de faglige organisationer i de fem nordiske lande (kap. 4). I de to sidste kapitler behandles nogle aktuelle kønspolitiske spørgsmål: Chronopolitik: fordelingen af tid og arbejde (kap. 5) og omsorgsarbejds fremtid (kap. 6).

Bogens hovedtese, at de nordiske velfærdsstater i et magtmobiliseringsperspektiv har været en fordel for kvinder, og at der i de nordiske velfærdsstaters politiske kultur og historie ligger potentialer for en udvikling i en kvindevenlig retning, er kontroversiel i forhold til både den dominerende statsvidenskabelige og den feministiske strømning. Hovedretningen inden for den politologiske forskning er i dag meget kritisk over for de skandinaviske velfærdsstater og mener lidt firkantet, at der er for meget stat, for meget deltagelse og for lidt marked og for lidt styring. Hovedretningen

inden for den feministiske forskning er også meget kritisk over for staten og den politiske magt. Den feministiske teori har fremhævet anti-hierarkiske, anti-statslige løsninger som ofte bygger på fællesskaber i det civile samfund. Helga Hernes udfordrer bevidst denne feministiske hovedstrømning og kritiserer de feministiske teorier for at se bort fra macro-politiske magtspørgsmål. Som alternativ vil hun udvikle en ny feministisk teori om magten, som integrerer forskellige former for magt: legitim brug af institutionel magt, fravær af magt, misbrug af magt og ikke-anvendt magt.

Den offentlige omsorgskultur og kvinders magtmobilisering

Bogens hovedtese, at de nordiske velfærdsstater har udviklet en ny statsform som giver muligheder for at udvikle kvindevenlige samfund, bygger på en historisk forståelse af de nordiske samfunds særtræk, som har udviklet en politisk kultur med «a passion for equality». Men den bygger samtidig på en fortolkning af de nordiske staters politiske historie gennem de siste 20-25 år, hvor den tidligere adskillelse mellem den offentlige og den private sfære – det vil sige mellem det økonomiske og politiske liv og mellem politik og familieliv – har ændret sig til det Helga Hernes betegner som en «public-private mix». Fra en feministisk synsvinkel er et af de væsentligste resultater af denne udvikling, at værdier som omsorg for børn og gamle er blevet et offentligt anliggende. Et andet væsentligt resultat er at kvindernes magtmobilisering har betydet, at køn er blevet en central politisk faktor i den offentlige politik.

Der sker i løbet af 70'erne en ændring fra

en *kvindepolitik* (women's policy) som bl.a. gennem socialpolitikken har til formål at omfordele goder til fordel for kvinder og børn og som retter sig mod kvinder som mødre og lønarbejdere, til en *kønsligheds-politik* (gender equality policy), som bl.a. gennem en kvoteringspolitik har til formål at omfordele magt og indflydelse til kvinder som medborgere. Helga Hernes' pointe er, at denne udvikling ikke er sket af sig selv, men er et udtryk for en omfattende magtmobilisering af kvinder uden for det politiske system og til dels gennem alliancer med kvinder i den politiske og administrative elite. Der er en væsentlig forskel mellem det hun kalder statsfeminisme, dvs. feminisme fra oven, og politisk magtmobilisering af kvinder fra neden. Det betyder, at der ikke er nogen lige vej til fremskridt for kvinder, men statsfeminismen repræsenterer en alliance mellem kvinder og staten, som kan gøre det muligt for kvinder at blive fuldgældige medborgere.

Idealer, virkelighed og fremtidsperspektiver i Norden

Helga Hernes' analyser bygger overvejende på norske og svenske forhold, og underprioriterer følgelig forskellene mellem de nordiske lande. Fremtidige studier må undersøge betydningen for kvinder af de væsentlige forskelle imellem de nordiske og skandinaviske lande. Fra en dansk synsvinkel har kombinationen af en borgerlig-liberal regering siden 1981, samt en høj arbejdsløshed siden 1973 haft betydning både for kvinders økonomiske situation, for kvinders magtmobilisering og for kønslighedspolitikken. Udviklingen i Danmark har polariseret kvinder økonomisk og politisk, samtidig med at kønslighedspolitikken er blevet fortsat og på nogle områder er blevet

intensiveret under den borgerlige regering.

Metodisk er det spændende ved Helga Hernes' indfaldsvinkel, at hun forbinder analyser af de materielle fordelingsproblemer med analyser af kvinders magtmobilisering og af fordeling af magt og indflydelse mellem køn. Kvinder har i dag i Norge fået ca. 30% af posterne i både det parlamentariske og det korporative system og samtidig er kvinder i dag mobiliseret i kvindebevægelse og i sociale bevægelser. Denne magtmobilisering af kvinder er udtryk for en ny situation. For at vurdere perspektiverne i situationen er der behov for flere kvalitative analyser af forskelle i kvinders magtmobilisering i sociale bevægelser, politiske partier og det korporative system. Ligesom det er vigtigt at analysere, hvordan kvinder bruger den indflydelse de har fået i det korporative system og parlamentariske system. I hvor høj grad er der alliancer mellem kvinder på tværs af parti-grænser, og i hvor høj grad bruger kvinder i det korporative system magten til at forbedre de marginaliserede og upriviligerede kvinders økonomiske situation.

Helga Hernes har med sin bog rejst en

række fundamentale spørgsmål om køn som en central analytisk og politisk kategori, som berører såvel kvineforskningen som kvinderne i de nordiske lande. Bogen argumenterer overbevisende for statsfeminismens muligheder i de nordiske velfærdsstater og inspirerer til nye analyser af kvinders magtmobilisering. Hvad angår fremtiden bliver det helt afgørende spørgsmål, hvad kvinder vil bruge den nyvundne magt til. Under hvilke økonomiske og politiske betingelser kan kvinder fastholde alliancen med staten? Kan kvinder med forskellig politiske overbevisninger og inden for forskellige politiske partier danne alliancer omkring kvindespørgsmål? Kan der udvikles alliancer mellem kvinder i den politiske og professionell elite og kvinder uden for denne elite? Disse spørgsmål kan ikke besvares af kvineforskere, men må stilles til kvinder i Norden.

Helga Hernes:

Welfare State and Women Power. Essays in State Feminism.

Universitetsforlaget, 1987



LITTERATUR-

KOMMENTARER

Var de alle menn?

I november 1979 ble det holdt en konferanse for arkeologer på Utstein Kloster utenfor Stavanger. Konferansen hadde tittelen *Var de alle menn?*, og tok først og fremst opp problemet med å identifisere/komme nærmere det enkelte menneske i førhistorisk sammenheng, å finne frem til individualister og å se nærmere på kjønnsrollene i samfunnet på denne tiden. Dette var det første møtet i sitt slag i skandinavisk arkeologi. Deltagerne var norske arkeologer.

Det ble bestemt at konferanserapporten skulle utgis på engelsk, for derved å gi norske forskere anledning til å komme i kontakt med forskere som arbeider innen den samme arkeologiske «gråsonen» i andre land.

Pga. uforutsette hindringer tok det bortimot 6 år å skaffe nødvendige midler til publisering. I årenes løp har notatene fra konferansen sirkulert til en stadig økende interessegruppe, og det er uvanlig å se upubliserte manuskripter så ofte sitert. Selv om noen av artiklene som presenteres i denne rapporten derfor er «gammelt» nytt, eller med andre ord forskningshistorie, er de ikke på noen måte foreldet.

Jenny-Rita Næss (red.):
Were they all men?

An examination of sex roles in prehistoric society

Arkeologisk museum i Stavanger, 1987

ACCA

Aktuell kvinnelitteratur og kultur

I Sverige har et nytt tidsskrift, som ønsker å ta for seg kvinners leseinteresse og lesebehov, bl.a. ved å synliggjøre feministisk litteratur og ungpikenebøker, sett dagens lys.

Dette skjer på ACCA Förlag, og foranledningen er den Internasjonale Kvinnebokmessen i Oslo i 1986. Her var Sverige representert med tre forskjellige forlag, men i to av de store svenske dagsavisene kunne man etter bokmessen lese at «Ingen fra Sverige var der». Dette er bare et av mange eksempler på hvordan kvinners nyskapende litteratur usynliggjøres i *manns*-mediene. Og fortsatt er de fleste boklesende mennesker kvinner.

Redaksjonen i det nye tidsskriftet ønsker å sette søkelyset på kvinners liv, deres tanker, idéer, teorier og visjoner. Det er jo fortsatt slik at det er menns tenkemåte som er det «normale». Menn har til alle tider bestemt hva som er logikk, og de anser denne logikk for å være «sannheten».

Men nå skal de kvinnelige sannheter frem! Her skal presenteres bøker som gir innsikt, håp og inspirasjon til kvinner, m.a.o. et språkrør for god og nyskapende kvinnelitteratur.

Redaksjonen har innledet samarbeid med kvinnelige forfattere og skribenter i Norden, med samekvinner og med forskere som skriver om kvinners liv og historie. De får også materiell fra et internasjonalt feministisk nyhetsbyrå og fra ca. tretti utenlandske tidsskrifter.

I ACCA nr. 2 møter vi bl.a. Herbjørg Wassmo i et lengre intervju om hennes tre bøker om Tora. Her kommer hun inn på hvor viktig kvinnevennskapet er i hennes forfatterskap. Vi får også en kort presentasjon av Isabel Allendes nye bok *Eva Luna*, og mye, mye mer fra kvinnelitteraturens verden.



ACCA – Aktuell Kvinnolitteratur och Kultur

Nr. 1 og 2, Årgang 1-1988
Box 5, S-17800 Ekerö

Veier til det nye hverdagslivet

Forskergruppen for «Det nye hverdagslivet» presenterte i boken *Det nye hverdagslivet* som kom i 1984, en rekke artikler som nærmet seg temaet fra ulike synsvinkler.

I denne nye publikasjonen ønsker forskerne å vise hva «Det nye hverdagslivet» konkret kan innebære. Deres felles drivkraft underveis har vært en sterk opplevelse av svakheter ved den måten hverdagslivet er organisert på i dagens samfunn.

Forskergruppens erfaring er at dette er tema som engasjerer kvinner sterkt – et felles interesseområde på tross av ulikheter i sosial og materiell situasjon. Videre har de erfart at menn som deler ansvar for barn og omsorgsfunksjoner ellers, begynner å interessere seg for de forhold som her tas opp.

Publikasjonen er først og fremst skrevet for kvinner og menn som opplever nødvendigheten av endringer i hverdagslivets orga-

nisering. Forfatterens håp er at stoffet kan bidra til konkretisering av mulige forandringer i menneskers hverdagsliv, og at de som påvirker og former samfunnsplanleggingen blir motivert for nytenkning.

Veier til det nye hverdagslivet

Forskergruppen for det nye hverdagslivet
Nordisk Ministerråd, Komittén för
jämfällldhetsfrågor

Oslo, København, Stockholm, Helsinki
1987

Om kvinnerepresentasjon i politikk og fagbevegelse

I Sammendragsserie nr. 2/1988 fra Institutt for samfunnsforskning presenteres to ISF-rapporter av Hege Skjeie:

«Rapport fra (d)en siste skanse: Kvinne-representasjon i fagbevegelsen», og «The Feminization of Power: Norway's Political Experiment (1986-)».

I den første rapporten fremholder hun at mens «arbeiderbevegelsens forlengede arm» – Arbeiderpartiet – har åpnet døren på vidt gap for kvinner med politiske ambisjoner, er hovedinntrykket av samarbeidspartnerne i LO det motsatte. I Folkets Hus er sikkerhetslenken fortsatt godt festet. Rekrutteringspolitikken i Landsorganisasjonen har da også gitt opphav til betegnelser som «Mannsorgansasjonen i Norge» forteller hun videre. Hege Skjeie tar i rapporten spesielt for seg diskusjonen om kvoter av kvinner til verv i Landsorganisasjonen og trekker sammenligninger med forutgående prosesser i Arbeiderpartiet.

Den andre rapporten, «The Feminization of Power: Norway's Political Experiment (1986-)» er den første rapporteringen fra prosjektet «Effekten av kjønn – om kvinnerepresentasjonens betydning for politiske

prioriteringer» som startet opp ved Institutt for samfunnsforskning i 1987.

Utgangspunktet for prosjektet er norske kvinners – internasjonalt sett – unike politiske representasjon. Etter valget i 1985 utgjør kvinnene ca. 35 prosent av representantene til Stortinget (54 av 157 representanter). I den nåværende arbeiderpartiregjeringen er 7 av 17 statsråder, med statsminister Gro Harlem Brundtland i spissen, kvinner. I prosent gir dette Norge en udis-kutabel verdensrekord – en regjering med 45 prosent kvinner.

Kvinnerns politiske deltakelse er i Norge nå så høy at den også vekker internasjonal oppmerksomhet. Og for første gang er det mulig å gjennomføre en omfattende studie av kvinnerepresentasjonens faktiske betydning i beslutningssammenhenger – rett og slett fordi selve kvinnerepresentasjonens størrelse nå angir en reell mulighet for felles opptreden, og en faktisk anledning til eventuelt å fremme særlige kvinneinteresser – det være seg innenfor eller på tvers av de politiske organisasjonene.

Hege Skjeie: *Rapport fra (d)en siste skanse: Kvinnerepresentasjon i fagbevegelsen*. ISF-rapport 1988-7 (48 s.)

Hege Skjeie: *The Feminization of Power: Norway's Political Experiment (1986-)*. ISF-rapport 1988-8 (70 s.)

3000 kvinner synliggjøres

Vem är Hon er Sveriges første biografiske oppslagsbok med bare kvinner. Den inneholder mer enn 3000 biografier over kvinner innen en rekke yrkesfelt og virksomheter, bl.a. næringsliv, kommunal og statlig forvaltning, politikk og idrett, samt selvstendig næringsdrivende. Biografiene omfatter persondata, utdannelse og yrke,

oversikt over viktige oppdrag og betydningsfulle skriftlige arbeider, samt vitenskapelig og kunstnerisk virksomhet.

De kvinner som inngår i boken er nålevende svenske kvinner, noen yrkesaktive, noen pensjonister som har satt viktige spor etter seg i svensk samfunnsliv, og som kan tjene som forbilder for andre kvinner. Opplysningene er oppdatert til februar 1988.

Vem är Hon inneholder, foruten biografiene, også et yrkesregister og en oversikt over organisasjoner, foreninger og tidsskrifter. Dette gjør boken velegnet til å finne ressurspersoner som revisorer, journalister, fotballdommere, advokater osv.

Redaksjonen for *Vem är Hon* har gjort et pionerarbeid, og boken er blitt et uvurderlig oppslagsverk. Det som imidlertid overrasket oss, var at det ikke fantes bilder i boken. Allikevel synes vi dette er av mindre betydning. Mer avgjørende for bruken av verket, spesielt for brukere som ikke har svensk som morsmål, er at forkortningsordlisten ikke er fullstendig. Det førte i hvert fall til at vi ikke helt klarte å tyde alle biografiene. Men dette er detaljer som sikkert blir rettet i senere utgaver. Boken fortjener å bli brukt, både av kvinner og menn, og ikke bare i Sverige, men i hele Norden.

Et tilsvarende verk er under utarbeidelse av Cappelen forlag i Norge, og vi ser frem til lanseringen av dette på selve Kvinnedagen 8. mars 1989.

Vem är Hon.

Kvinnor i Sverige. Biografisk oppslagsbok.

Norstedts förlag, Stockholm, mars 1988.



I menns bilde

Denne boken avdekker teknologiens antatte kjønnsnøytralitet. Boken kritiserer vanlige forestillinger om teknologiens betydning i kvinners arbeidsliv.

En bevilgning fra regjeringens langtidsprogram for likestilling 1982-85 gjorde det mulig for seks forskere ved Institutt for industriell miljøforskning ved SINTEF, NTH å forske på virkninger av teknologi for kvinners stilling i arbeidslivet.

Ut fra forskning om teknisk utdanning, elektronisk hjemmearbeid, kontor-, industri- og husarbeid, viser forfatterne at teknologi utformes og anvendes innenfor

rammene av herskende arbeidsdeling mellom kvinner og menn. Teknologiens antatte grensesprengende og frigjørende kraft får derfor liten effekt. Tvert imot viser boken hvordan kvinners underordnede og underprivilegerte stilling ofte befestes ved hjelp av teknologiske forandringer.

Boken er skrevet av en gruppe samfunnsforskere som gjennom mange år har sin bakgrunn i antropologi, samfunnspedagogikk, sosiologi og ingeniørfag.

Merete Lie m.fl.:

I menns bilde

Kvinner – teknologi – arbeid

Tapir forlag, Trondheim, juli 1988.



KVINNEFORSKNING I NORDEN 1988

Katalog over samtlige kvinneforskningsmiljøer i Norden.

Fås gratis ved henvendelse til Sekretariatet.



MØTER.SEMINARER

KONFERANSER

Politikk og hukommelse på Nordisk Forum

Hvilke problemer innen kvinneforskningen tvinger fram et brudd med de vitenskapelige tradisjonene og hvordan kan og bør vi utvikle nye strategier for kunnskapsproduksjon? Dette var gjennomgangstema for et to dager langt seminar om feministisk teori og metateori under Nordisk Forum i Oslo i august. Senter for kvinneforskning, UiO, hadde ansvar for opplegg av seminaret. Elisabeth Gulbrandsen var faglig koordinator ved senteret da forberedelsene startet. Sammen med senterets forskningsleder, Karin Widerberg, hadde hun også ansvaret for gjennomføringen.

Den første åpne invitasjonen som ble sendt til kvinneforskningssmiljøene i Norden, var forfattet på tampen av to ukers intense erfaringsoverføringer. Karin hadde begynt som forskningsleder og vi brukte dagene til å snakke gjennom senterets første år og definere utfordringer. Nordisk Forum ga mulighet til å komme videre med en av

dem. Vi valgte å konsentrere oss om metoden – i vid forstand – og sendte følgende spørsmål ut i Norden:

Innebærer de etablerte vitenskapelige tradisjonene at vi produserer kunnskap som snarere viderefører enn bryter ned kvinneundertrykkelsen? Hvor farget er kvinneforskningens begreper og perspektiver av

de vitenskapelige tradisjonene, er de kanskje ikke så «nye»? Kan vi produsere en annen og frigjørende kunnskap? I så fall hvordan? Ligger det i kombinasjonen av og konfliktene mellom virksomhetene som forsker og som kvinne, en åpning til nye måter å produsere kunnskap på? Kan våre problemer, vår uro og misnøye som kvinnelige forskere og kvinneforskere utgjøre en grobunn for utvikling av nye strategier?

Konkret metateori

Det var altså ikke så mye den innholdsmessige utviklingen av feministiske teorier vi ville drøfte, som det var betingelsene for å produsere dem. Vi la opp til en metateoretisk diskusjon, men samtidig ønsket vi å være konkrete. Vi trakk derfor ut to kjerne-spørsmål, om subjektivitet og transformering, og presiserte på følgende måte:

Subjektivitet: Hva gjør vi med våre egne følelser, inntrykk, vårt eget syn på den virkelighet (de personer, den tekst, de bilder mm) vi studerer? Hva gjør vi med de følelser, inntrykk og virkelighetsbilder de/det vi studerer uttrykker? Hva gjør vi med det som hender mellom «partene» under selve forskningsprosessen?

Transformering: Hvilken subjektivitet gjør vi vitenskap av og hvordan? Og hvilken subjektivitet gjør vi ikke vitenskap av og hvorfor? Hvilke transformeringsstrategier anvender vi og hvilke skulle vi kunne anvende?

I tillegg til erfaringer fra Senter for kvinneforskning, ga boken *Female Sexualization* viktige impulser til arbeidet med seminaret. Her ble vi presentert for en måte å produsere kunnskap på som vi opplevde som ny og annerledes. Metoden er arbeidet fram av en gruppe feminister knyttet til tidskriftet *Das Argument* i Hamburg, og i løpet av sommeren hadde Karin også sikret deltagelse herfra. Seminarets andre dag ble derfor satt av til presentasjon av «Erinner-

ungsarbeit» (hukommelsesarbeid) som metode for kunnskapsproduksjon. Første dag drøftet vi nordiske problemer og løsningsforslag. Hver innleder hadde 15 minutter til disposisjon. Her følger – i stikkordsform – referat fra åtte av ni innledningene.

Et forprosjekt

Karin Widerberg viste at erfaringer alltid spiller med i forskningen og at det er fruktbart å problematisere dem. Dette gjøres ikke i den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen, mener hun. Hun illustrerte dette ved å spørre hvilke erfaringer vi aksepterer som legitim bakgrunn for et prosjekt. Her er det forskjell på andres og egne erfaringer idet de andres alltid er legitime. Når det gjelder de egne vil nok arbeidslivserfaringer bli godtatt, men hva med de kjønnslige erfaringer? Hva om du vil forske på voldtekt, og selv har vært utsatt for det? Et annet viktig og like ureflektert område i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning, er språket. Naivitet kan her gjøre oss til myteprodusenter, hevdet hun.

Inspirert av *Female Sexualization* har hun forholdt seg til de nevnte utfordringene for samfunnsvitenskapene ved lage et forprosjekt på seg selv. Hun valgte tre sentrale temaer fra et pågående forskningsprosjekt og arbeidet for å gjøre egne erfaringer knyttet til de aktuelle temaene eksplisitte. Hun grep fatt i episoder hun husket, skrev dem ned og utarbeidet dem over tid. Hensikten var å finne ut hva hun husket, hvordan hun husket, hvilke begreper som ble problematiske og hvilke følelser som ble aktualisert hos henne selv. Hun understreket at kvinneforskere er en utsatt gruppe og derfor bør ha samme rett til anonymitet som forskningssubjektene. Samtidig som hun hevdet forprosjektets fruktbarhet for forskningsprosessen og pekte på at det også ligger en

moralsk forpliktelse i på denne måten å bli klar over hva det er vi krever av de vi forsker på.

Naturvitenskap og teknikk

Wenche Lauritzen, sosiolog fra Københavns universitet, tok sitt utgangspunkt i naturvitenskapen som hun karakteriserte som «den store sannhetssiger og arkitekt for våre liv og verdinormer», og i teknikken, som hun så som redskapet til å oppfylle «de makt- og konkurransebestrebelse som ligger bak vår sivilisasjons utvikling». Hun refererte nye tall fra København universitet som viser at kvinneandelen innen disse fagområdene har sunket fra 1982 til 1985. Det er positivistiske arbeidsmetoder som er rådende innen disse feltene, og dette er metoder som framstår som fremmede i forhold til kvinners subjektivitet, hevdet Wenche Lauritzen. Methodenormene i vitenskapen ser ut til å være definert i opposisjon til kvinneligheten. Hun mente at dersom vi ville ha andre dimensjoner som samvittighet og omsorg inn i forskningen, må vi satse på den kvinnelige subjektiviteten som preges av «ikke-adskillelse» fra forskningsobjektet. Hun avsluttet med en appell om å arbeide for at kvinners måter, evner og kunnskaper blir like meget verdt som mennenes, og en appell til naturvitenskapene om å ta de feminine verdier inn i seg.

Kvinneforskning og strategier

Aino Saarinen, samfunnsviter ved universitetet i Tampere, hevdet at kvinners situasjon i akademiet nå er i ferd med å forandre seg. Fasen vi legger bak oss er preget av ambivalens og «både-og-strategier». Hun lånte et begrep fra Sandra Harding og karakteriserte kvinneforskeren i denne fasen som »a contradiction in terms». Tegn

på forandring ser Aino Saarinen i kvinneforskningens avsløring av relasjonen mellom vitenskap og mannlighet samt i påvisningen av kjønns-asymmetrien som ligger dypt inne i det ontologiske og epistemologiske feltet. I innlegget argumenterte hun for et empirisk historisk prosjekt om kvinneforskernes strategier for å finne ut hva som har framkalt endringer. Det er også utviklet marginaliserende og ghettoiserende strategier i denne fasen, og det er viktig å bli klar over hvordan kvinneforskerne selv har medvirket til underordning på det kognitive nivået, ved f.eks. å velge temaer eller problemer som ikke er provoserende. Aino Saarinen avsluttet sitt innlegg med å hevde at selvrefleksjonen i forhold til strategi er en forutsetning for å komme videre med utviklingen av innholdet, feministisk kunnskap.

Rollekonflikt

Irene Levin, forsker ved Institutt for sosialt arbeid ved universitetet i Trondheim, tok utgangspunkt i et forskningsprosjekt hun står midt oppe i. Hun beskrev hvordan hun etter å ha intervjuet to familiemedlemmer, satt med informasjon som kunne bedre forholdet mellom dem, men som taushetsplikten hindret henne i å utnytte. Bakgrunnen hun har som familietерапевт gjorde det vanskelig å godta dette, men også som kvinne opplevde hun i denne situasjonen forskertradisjonen og taushetsplikten som en tvangstrøye. Denne konflikten dramatiserte hun ved hjelp av de tre rollene: både forskeren, kvinnen og terapeuten fikk si sin mening. I tillegg diskuterte hun konflikten med kolleger og fant på denne måten en løsning hun kunne leve med, både som forsker og kvinne.

Identifikasjon I

Rannveig Dahle, samfunnsforsker ved universitetet i Trondheim, etterlyste hjelp til å sette ord på det vi møter underveis i forskningsprosessen. Bak etterlysningen lå det hun i dag vil karakterisere som en identifikasjonskrise, men som hun ikke klarte å løse i den aktuelle utforskningsprosessen. Det viste seg også at det ble umulig å skrive ut den delen av prosjektet hvor krisen var blitt aktualisert. Hun hadde både kjønn og tidligere yrke felles med sine «objekter», og samtidig som hun ønsket å være solidarisk, hadde hun selv forlatt dette yrket fordi det opplevdes som undertrykkende. Forskningsprosessen ble blokkert fordi hennes egen ambivalens, utålmodighet og usikkerhet ikke kunne behandles som en del av prosessen. Den etablerte metodelitteraturen ga ingen mulighet til det, den ga ingen begreper å takle lammelsen med. Det tok år før hun kunne begynne å snakke om dette, og se lammelsen i sammenheng med at hun selv hadde internalisert kvinneforskningens idealer om nærhet framfor distanse i en situasjon hvor nærheten ble overveldende.

Identifikasjon II

Ebba Witt-Brattström er litteraturforsker ved Stockholms universitet. Også hun er opptatt av identifikasjon. Den er en viktig drivkraft for litteraturforskeren, men var-somhet er nødvendig. Identifikasjonen aktualiserer mor-datter forholdet, og dette er ubearbeidet også hos forskere, hevdet EWB. En måte å behandle dette profesjonelt på har hun funnet i psykoanalysen, særlig framhevet hun det fruktbare i Lacans begrep om «motoverføring»: det skjer også noe med den som analyserer. Selv hadde hun arbeidet med et forfatterskap i 12-13 år, og det var først da hun i psykoanalysen fant en modell for forholdet mellom forskersub-

jektet og objektet – det kvinnelige forfatterskapet – at avhandlingen kunne skrives ut og avsluttes.

Om å skrive seg selv

Wenche Larsen arbeider med sin hovedoppgave ved Institutt for nordisk språk og litteratur ved Universitetet i Oslo, og hun definerte oppgaven vi står overfor som å finne mot til å skrive oss selv og bruke oss selv i kunnskapsproduksjonen. Vi skal uttrykke det fortrenge og det latterliggjorte, vi skal lytte innover og bak det manifeste, lete etter det som ikke sies og være særlig oppmerksomme på hvem som sier hva og på hvem som ikke har tillatelse til å tale. Inspirasjon til å forfølge denne oppgaven og stole på seg selv, henter hun fra «écriture féminine» og særlig fra Hélène Cixous. Det er viktig å følge lysten, «jouissance», i kunnskapsproduksjonen. Den kunnskapen som er et resultat av å følge lysten er nærmere livet, lysten vil hjelpe oss å tenke virkeligheten på ny, den vil føre oss til nye posisjoner. Vi kan oppheve grensene mellom oss selv og verden ved å våge å ta skrittet inn i vårt eget vitenskapelige eller kunstneriske arbeid, hevdet Wenche Larsen. Og dette representerer en overskridelse i forhold til vår etablerte individentserte og fallosentriske kultur.

Finnes det et psyke?

Birgitta Holm, litteraturforsker i Uppsala, er også opptatt av hva vi kan finne dersom vi våger å satse på subjektiviteten. Men vi må også stille spørsmålet om det virkelig finnes et psyke, eller om alt f.eks. er «diskurser» som taler gjennom oss. Samtidig hevdet hun at virkelig forandring handler om å delta i overskridelsen av individualismen. Birgitta Holm var blitt inspirert til å arbeide videre med denne komplekse utfordringen gjennom et nytt møte med Doris Lessings

Martha Quest-skikkelse. Martha Quest søker seg først gjennom den ytre verden, deretter stenger hun seg inne og går nedover i seg selv. Doris Lessing minner oss på denne måten om at vi kanskje må gjennom «alt», og at vi også finner «alt» i oss selv, heller ikke vold og aggressivitet finnes bare der ute – hos menn. Også Lessings siste bok, *The Fifth Child*, satte Birgitta Holm inn i denne sammenhengen.

Frigga Haug

Vår tyske gjest den andre seminardagen, Frigga Haug, er tilknyttet Hochschule für Wirtschaft und Politik i Hamburg og universitetet i Vest-Berlin. Hennes egen «historie» kan illustrere hvilke kontekster behovet for en annen måte å produsere kunnskap på er vokst ut av. Gjennom engasjementet i det tyske studentopprøret på slutten av 60-tallet, ble hun en av grunnleggerne av Sozialistischer Frauenbund. Her ble opposisjonen og aksjonene mot det mannsdominerte opprøret holdt sammen med en sosialistisk visjon. En annen viktig interesse var arbeidet med utviklingen av marxistisk teori knyttet til kretsen rundt *Das Argument*. Også dette engasjementet preges av brudd og kontinuitet. I 1982 og ikke uten kamp, ble det opprettet en autonom kvinneveredaksjon. Denne redaksjonen har nå ansvaret for 2 av 6 utgivelser, samtidig som det er overlapping ved at de også deltar i det «ordinære» redaksjonsarbeidet. Opprettelsen av den autonome kvinnere-daksjonen skapte kontinuitet og ble en viktig betingelse for utviklingen av hukommelsesarbeidet, metoden Frigga Haug var invitert for å presentere.

Liv og lære

Begrunnelsen for arbeidet med metoden er velkjent også for nordiske kvinneforskere.

Det er uro, misnøye og frustrasjon med teoretiske tradisjoner hvor kvinner enten ikke er synlige, kun opptrer i statistroller eller sees utelukkende som offer. Strevet for å utvikle teori som på mer adekvat måte griper kvinners virkelighet, er like kjent. I sin forelesning på Nordisk Forum la Frigga Haug vekt på et tilleggsmoment: et akutt opplevd behov for forandring. Hun formulerte det som »problemer med ønsker og følelser». De ønsket seg ting de som sosialistiske feminister ikke ville ønske seg, og behovet for å finne mekanismene i den egne sosialiseringen meldte seg. Dette viste seg som et umulig prosjekt. Ved hjelp av etablerte sosialiseringsteorier var det ikke mulig å finne ut hvordan individer arbeider seg inn i, arbeider med og mot de større samfunnsmessige relasjonene. Det tyske begrepet for denne prosessen er »vergesellschaftung», og begrepet kan ikke oversettes uten at vi «mister» en viktig premiss, sa Frigga Haug. Dette fordi det tyske begrepet impliserer større grad av egenaktivitet enn tilsvarende begreper på andre språk.

Et manglende ledd

At de samfunnsmessige relasjonene reproduseres på individnivå, er en premiss de har med fra Marx. Men hjelpemidler til å forstå hvordan dette skjer, til å gripe sammenhengene mellom makro- og mikro-nivå, fant de ikke i den marxistiske teoritradisjonen. Det var bare ikke mulig å utlede hverdagslivets problemer fra kapitalens lover. De hverdagslige erfaringene ble avvist fra klassekamp-synspunkt som «subjektive», «banale» og «trivielle», mens de avgjørende samfunnsspørsmål ble ubegripelige og dermed kjedelige sett fra mikroplanet. Mistanken om at de hadde funnet et generelt trekk ved all etablert samfunnsvitenskapelig teoribygging, ble etter hvert sterk. Behovet for en ny form for teori ble

definert, og det skulle være en «eingreifende» teori, sa Frigga Haug, den skulle sette dem i stand til å handle og forandre, også på mikronivå.

Arbeidet for en ny teori førte til brudd med etablerte vitenskapelige normer. Ikke bare insisterer de på å ta det antatt banale og trivielle på alvor, de krever t.o.m. å ta utgangspunkt i og arbeide med sine egne erfaringer. Det tradisjonelle subjekt-objekt-forholdet er dermed opphevet. Forandrende forskning («eingreifende teori») forutsetter at subjekt og objekt er en og samme person.

Hukommelse og politikk

En av Frigga Haugs spissformuleringer var at »hukommelsen vår driver politikk med oss, og vi bestemte oss for å drive politikk med hukommelsen». Vi konstruerer vår identitet ved hjelp av hukommelsen, og det å skape forandringer her representerer muligheter for nykonstruksjoner. Hun understreket at de ikke lette i hukommelsen etter noe rent og ubesudlet som ny kunnskap kunne produseres på basis av. Vi konstruerer oss selv, men materialet vi bruker er gjennomsyret av dominans, patriarkatet er overalt. Det gjelder å komme gjennom og under denne kulturen, ødelegge den og samtidig skape noe nytt. Hukommelsen er objekt såvel som instrument i denne prosessen. Og dermed kan forskerens oppgave ligne på det å skulle dra seg selv etter håret. I denne sammenhengen er det viktig å understreke det kollektive i arbeidsmetoden. Den har røttene i kvinnebevegelsens bevisstgjøringsgrupper, men er videreutviklet på avgjørende måter. De arbeider f.eks. også med hva etablerte vitenskape-

lige teorier sier om de temaene de studerer, samtidig som de legger vekt på å få fatt i de halvfordøyde teoriene, de gjengse menningene, dvs. alt som vi mer eller mindre ureflektert tolker våre opplevelser på bakgrunn av.

Språket

Utfordringene i dette arbeidet har vært og er fremdeles mange. Frigga Haug understreket at de ser ethvert problem som en mulighet til å komme videre, og hun eksemplifiserte dette ved å gå grundigere inn på språket som et viktig problem- og arbeidsområde. Noe av det første som ble klart var at de ikke – tross alle myter – hadde adekvate ord å sette på sine følelser. Det var ordene som snakket oss, sa Frigga Haug. Fortellingene krydde av klisjeer, halvfordøyde teorier og ureflekterte hverdagsformodninger. De oppdaget at det lå et viktig middel i det å skrive ting ned. Det å ta fra den profesjonelle forfatter monopolet på det skrevne ordet, og gjøre det til et ledd i forandringsprosessen, er blitt en del av metoden. Enkelte scener fra hukommelsen som oppleves som særlig avgjørende i forhold til det temaet de arbeider med, skrives ned og utarbeides i stadig større detalj. Det å huske stadig «mindre» og mer «uvesentlige» detaljer er viktig for nettopp å komme gjennom og under etablerte og gjengse formodninger. Den kollektive bearbeidingen av fortellingene er et middel til å oppnå dette. Reaksjonene i gruppa brukes for å bringe fram det fortrente, det glemte. De jakter på det som ikke har ord, det tause, det fraværende, og det som skjules av klisjeer. Språk er et av de viktigste redskapene i en frigjøringsprosess. Vi kan vinne større innsikt i motsigelsene vi lever, selv om de selvsagt ikke kan løses i språket.

Oppsummering

For oppsummeringsformål har jeg plukket elementer fra min egen (E.G.s) innledning, den niende.

Hvordan arbeidet for forandring blir et viktig spørsmål for kvinneforskningen ettersom 90-åra nærmer seg. Endrede betingelser betyr også endrede muligheter, og jeg tenker her spesielt på forholdet mellom kvinnebevegelsen og kvinneforskningen. Kvinnebevegelsen har gått inn i andre mer institusjonaliserte former. Den er ikke lenger en sterk, pulserende og eksplisitt opposisjonell bevegelse som presser på for forandring fra utsiden av de kunnskapsproduserende institusjonene. I denne situasjonen må vi som kunnskapsprodusenter stille spørsmålet om det er måter å arbeide på fra innsiden som kan sette forandringsprosesser i gang.

Vi har lenge visst at det skal mer til for å skape forandring enn rene bevissthetsrevolusjoner, også i vitenskapen. Vi henger sammen med vitenskapen som problem på en måte vi ikke kan tenke oss ut av. I godt og vel 30 år har vi hørt positivismekritikken fortelle at forskning ikke skjer uavhengig av interesser, at vitenskapelig aktivitet er samfunnsmessig aktivitet og at kunnskapsproduktet følgelig er preget av de politiske, sosiale, økonomiske og ideologiske sammenhenger det produseres i. Likevel er det ytterst sjelden å se at konsekvensene av dette synet på vitenskap blir trukket i den forstand at forskeren eksplisitt reflekterer

over sitt utgangspunkt og sin egen rolle i forskningen. I min egen fagbakgrunn (idéhistorie) formulerer den moderne hermeneutikken dette som et krav om å «med-reflektere subjektiviteten».

Kanskje krever oppfyllelsen av dette kravet en annen måte å produsere kunnskap på, en måte som setter subjektiviteten i spill. Hukommelsesarbeidet kan sees som et viktig skritt videre i den positivismekritiske tradisjonen hvor også den feministiske vitenskapskritikken vi har arbeidet med på Senter for kvinneforskning i Oslo, befinner seg. I hukommelsesarbeidet er selvrefleksjon innebygget i forskningsprosessen, den kommer verken før selve prosessen, som i hermeneutikken, eller etterpå, der Hegel plasserte Minervas ugle. Dermed representerer denne metoden et skritt som ikke bare gjør dekonstruksjon, men også rekonstruksjon og forandring mulig.

Neste skritt for oss er å lære hukommelsesarbeid. Frigga Haug og en av hennes medarbeidere, Kornelia Hauser, kommer tilbake for å holde kurs neste vår eller sommer. Dette vil bli annonsert ved en senere anledning.

Elisabeth Gulbrandsen
Erlingsgt. 10
0196 Oslo 1

(Fra høsten 1988 dr.gradsstudent i idéhistorie,
Göteborgs Universitet)

Litteratur:

Haug, Frigga (red), *Female Sexualization. A Collective Work of Memory*. London 1987.



Conference on Women's Position and Demographic Change in the Course of Development

Konferansen ble organisert i fellesskap av The International Union for the Scientific Study of Population (IUSSP), Norsk Demografisk Forening, Nordisk Demografisk Forening og The International Commission of Historical Demography. Den foregikk i Asker 5.-18.6.88.

Konferansen ble finansiert ved midler stilt til rådighet av Departementet for utviklingshjelp, UNFPA, Ford Foundation, Rockefeller Foundation, NAVF og NORAS.

145 personer deltok i konferansen. Av disse kom 94 fra i-land og 51 fra u-land. 36 land var representert.

Formålet med konferansen var å ta opp i sin fulle bredde spørsmålet om kjønnsroller og demografisk endring. Kvinners situasjon er gravis blitt viet mer oppmerksomhet innenfor ulike forskningsfelt. Innenfor faget demografi har kvinner alltid blitt viet stor oppmerksomhet. Kjønn er en helt grunnleggende demografisk variabel som demografiske analyser vanligvis ivaretar. På grunn av dette i og for seg meget gunstige utgangspunktet har det imidlertid beklageligvis tatt forholdsvis lengre tid enn på mange andre fagområder å få kjønnsrolleproblematikken opp på dagsorden i forskningssammenheng.

Konferansen i Asker er et første skritt i retning av å vie kvinner som selvstendige, demografiske aktører den oppmerksomhet de har krav på. Det var stor interesse for å delta, og det ble nødvendig å utvide deltagerantallet fra det opprinnelig planlagte maksimum på 100. Det var livlige diskusjoner på faglig høyt nivå, og generell tilfreds-

het blant deltagerne. En redigert konferanserapport vil bli publisert på Oxford University Press. Det arbeides også for å opprette en stående komité for «Gender and Demographic Change» innenfor IUSSP; foreløpig foreligger det en paper-samling.

Rapport fra skoleringskurs i møte- og taleteknikk

Kurset ble avholdt på studentsenteret i Bergen 23.-24. april 1988. Arrangørene var Kvinnefronten og Norsk Studentunion i Bergen. Deltakere var jenter i ulike studentpolitiske tillitsverv. Jeg vil gjerne få benytte anledningen til å takke NAVF for økonomisk støtte til prosjektet.

Kurset var intensivt og energikrevende. Opplegget vekslet mellom foredrag av forskjellig art. Temaene var: *Kvinnepolitikk – hva er det?, ymse typer hersketeknikker, sjølvvillit – har kvinner mindre av dette og i tilfelle hvorfor, praktiske tips i møte- og taleteknikk m.m.* Innimellom foredragene var det praktiske øvelser. Vi skulle holde korte innlegg med og uten talerstol. Det var utstrakt bruk av video med påfølgende evaluering av form og innhold.

Jeg ønsker å knytte noen kommentarer til kurset som helhet, og hvilken gruppe jenter det er mest hensiktsmessig for. Deltakerne var jenter med ganske ulik erfaringsbakgrunn. Noen hadde nettop begynt i et fagutvalg og hadde ingen tidligere erfaring. Andre hadde vært aktive både studentpolitisk og på andre måter i flere år. Mitt inntrykk var at de fleste fikk tilfredsstillende igjen for å delta.

Sitter du på møter og verker fordi det er så mye du skulle ha sagt hvis du bare turde, eller sitter du med et inntrykk av at du sjelden får frem det du egentlig mente å si i større forsamlinger, da anbefales kurset varmt.

Det var en del usikkerhet mht. at kvinnefronten skulle holde kurset. Man var bekymret for politiske skjevheter i formidling av stoffet. Dette viste seg å være feilslåtte spådommer, og menn fikk heller ikke skylden for alt som er tungt og trist her i verden.

Størst uenighet (hvis jeg kan kalle det det) blant deltakerne var det om kursets uttalte linje om kun å gi positiv kritikk. Personlig synes jeg dette var riktig fordi en selv er sin største kritiker. Vi ble fortalt i generelle vendinger hva som ikke var bra, typiske feil o.l., slik at da vi så og hørte oss selv på video ble den negative kritikken tydelig nok for en selv. Dette kan selvfølgelig dis-

kuteres, men selv synes jeg negativ kritikk hører hjemme på en type oppfølgingskurs eller «trinn 2-kurs».

Jeg finner det vanskelig å skulle gi en «objektiv» kritikk av kurset. Dels fordi jeg på forhånd hadde arbeidet mye med å få det i stand, men mest fordi det ble en helt subjektiv opplevelse. Denne type kurs blir personlig på godt og vondt.

Det viktigste som ble formidlet gjennom kurset var at evnen til å beherske tale- og møteteknikk er noe som kan læres. Å snakke i forsamlinger, å formidle dine argumenter med «stil», kort sagt å bli en god taler er ikke noe de få har fått i fødsels-gave. Med viljen til å arbeide med seg selv, og ikke minst med troen på at det nytter, vil jenter kunne hevde seg på egne premisser innenfor universitetet og i samfunnet ellers. Dette kan slike typer kurs bidra med.

Charlotte Winsnes





KOMMER

Conference on Gender and Class: International Developments in Theory and Research

International Colloquium
University of Antwerp, Belgium
September 18-20, 1989

The question of the relation of gender and class has proved a thorny issue in both empirical and theoretical social science. Significantly, the implications of female labor market participation for the class structure and for politics differ dramatically across societies. An important task is drawing together the empirical results of research from different nations with an eye to the development of a more adequate general theory to explain the position of women in the class structure. Scholars engaged with problems of women and class are urged to submit abstracts for this international colloquium. We hope to provide a showcase for recent research as well as a forum to address future issues.

The following thematic groups are currently planned:

- *Theoretical developments: class and gender*
- *Women, Class and the Family*
- *Gender and Work in the Class Structure*

- *Women and the International Division of Labor*
- *Women in the Class Structure: Political Implications*
- *Comparative Studies of Gender and Class*

Abstracts (3 copies) are welcome until 1 APRIL 1989. To submit an abstract or for further information, please contact:

Prof. Alison E. Woodward
Department of Political and Social Science
University of Antwerp
Universiteitsplein 1
B-2610 Wilrijk, BELGIUM
3-233-9393

Feminist Reconstruction of Early Christian History: Methodological and Hermeneutical Questions

Nordisk forskerkonferanse
Granavolden gjestgiveri, Gran på Hadeland
9-11. november 1988

Konferansen arrangeres i forbindelse med NAVF-prosjektet «Religiøse endringer og kristne gruppedannelser i 1. århundre». Det vil bli en tverrfaglig forskerkonferanse, med foredragsholdere fra flere ulike fagfelt.

Påmeldingsfristen er satt til 20. september, men det er mulig det vil være plass til flere deltakere etter denne dato.

Påmeldingsskjema og program fås ved henvendelse til: Inger Marie Lindboe, Institutt for bibelvitenskap, Pb. 1023 Blindern, 0315 OSLO 3, tlf. 02-45 68 64.

Kvinneforskningsseminar: vitenskapshistorie og -teori

Fyn, 25.-27. januar 1989

Hvad er det for forståelsesprincipper, som fremføres indenfor kvindeforskningen? Kan humanister, samfundsforskere, naturvidenskabsforskere, teologer, medicinere osv. indenfor kvindeforskning tale om at have et fælles udgangspunkt og en fælles

videnskabsteoretisk og filosofisk forståelsesramme? Eller er der væsensforskelle, som kan danne grobund for en frugtbar dialog?

Aktive kvindeforskere indbydes til seminar med danske og udenlandske gæsteforelæsere og med forskellige work-shops.

Påmeldingsfristen løp ut 1. oktober.

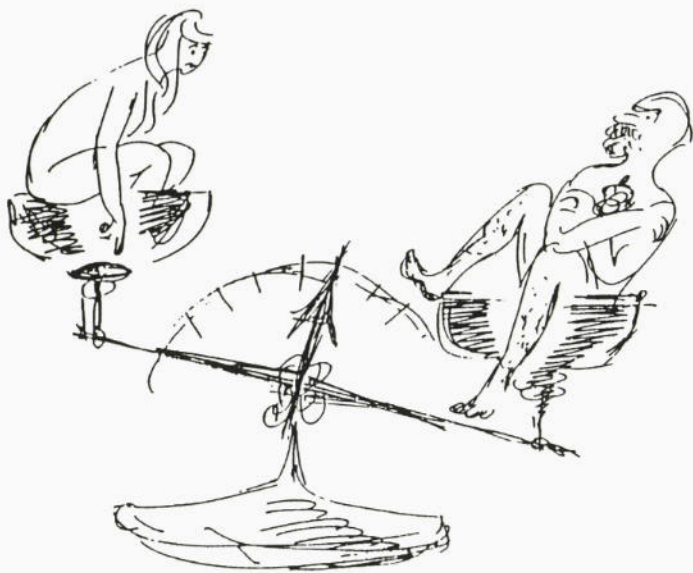
Oplysninger kan fås hos Birte Gudiksen, Center for Kvindeforskning, KUA, Njalsgade 106, 2300 København S., tlf. 01-54 22 11 (tirsdager).

Elisabeth Fürst Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?

Jo høyere vi beveger oss i det akademiske stillingshierarki, jo færre blir kvinnene. Hva skyldes dette? Er ikke kvinner interessert i faste vitenskapelige stillinger? Er disse stillingene vanskeligere å oppnå for kvinner enn for menn? Skyldes dette i så fall en forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn?

Disse spørsmålene blir besvart ved hjelp av en kombinert kvantitativ og kvalitativ undersøkelse av ansettelses ved universiteter og distriktshøgskoler. En sammenlikning mellom kvinnelige og mannlige søkeres sjanser for å lykkes i *ansettelsesprosessen*, viser at kvinnene til forskjell fra mennene møter *barrierer* underveis i prosessen. En kvalitativ analyse og de sakkyndiges skriftlige vurderinger av søkerne antyder at kvinnelige søkere er utsatt for *forbigåelser*. Dette har å gjøre med ansettelsesprosedyrenes uformelle sider – og at kjønn blir *tolkningsramme* ved kompetansebedømmelser.

Boka koster kr 85,- og fås kjøpt ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.



Tegning: Sverre Kalmar

Nytt fra likestillingsutvalgene

Universitetet i Oslo

Kultur- og vitenskapsdepartementets handlingsplan for likestilling mellom kjønnene ble oversendt Universitetet i januar 1988. Departementet ber om at Universitetet utarbeider en lokal handlingsplan for likestilling. LU har ikke fått noen henvendelse fra Universitetets administrasjon i anledning dette. En slik henvendelse etterlyses av LU.

Felles handlingsplan for å bedre kvinners stilling ved universiteter og høyskoler er sendt fra Det norske universitetsråd til medlemsinstitusjonene til høring. Saken skal opp på Universitetsrådets høstmøte 1988.

LU har i sommer arbeidet med å lage et planutkast til lokal aksjonsplan for UiO for tidsperioden 1988-90.

LU planlegger å gjennomføre en undersøkelse for å kartlegge barnehagebehovet hos universitetsansatte i høstsemesteret 1988.

Leder i LU vil utarbeide et brev til Universitetets barnehage med en henstilling om at det utarbeides et regelverk som foreldre kan få utlevert når barna begynner i barnehagen. Bakgrunnen for dette er problemer som oppstår når foreldre søker om permisjon for barnehagebarn.

Agder distriktshøgskole

I forbindelse med en innstilling av søkere til en amanuensisstilling (årsvikariat), har LU kommet med følgende kommentar:

– Likestillingsutvalget vil minne om at likestillingsparagrafen med moderat kjønnskvolterering ikke er en sovende paragraf, og at når den inkluderes i annonsen

må den respekteres av bedømmelseskommiteén – også når det gjelder vikariater. Angående generelle vitenskapelige kvalifikasjoner vil likestillingsutvalget også anmode om at det tas større hensyn til kvinneperspektivet i forskning.

LU har med glede merket seg at det tas hensyn til barnehage ved planlegging av flytting av høgskolen til sentralsykehuset.



Grunnlagsproblemer i estetisk forskning

Forskningsmidler for 1989

Rådet for humanistisk forskning (RHF), NAVF, starter fra 1989 et forskningsprogram om *grunnlagsproblemer i estetisk forskning*. Programmet har en tidsramme på 5 år.

Innenfor programmets ramme kan det for 1989 søkes om:

- Dekning av vikarutgifter for tilsatte i fast vitenskapelig stilling ved universiteter og høgskoler
- Støtte til å arrangere konferanser
- Støtte til vitenskapelig assistanse og dekning av driftsutgifter

Støtte kan gis til prosjekter innenfor estetisk teori, forstått både som teori om kunstnerisk kreativitet (allment og spesielt for de enkelte kunstartene), som verkteori (verkets kunstkarakter), som resepsjonsteori (estetisk erfaring) og som vitenskapsteori for de ulike estetiske fagene, arkitektur-, formings- og kunstfagene inkludert. Prosjekter bør kunne tilrettelegges med enten historisk, systematisk eller komparativt perspektiv, og slik at også de implisitte vitenskapsteoretiske forutsetningene synliggjøres. Historiske eller monografiske prosjekter basert på et definert empirisk materiale som skal beskrives eller tolkes, vil falle utenfor programmet.

Kvinner oppfordres til å søke.

Det er utarbeidet et notat om programmet. Notatet kan man få tilsendt ved henvendelse til RHF's administrasjon.

Spørsmålet om programmer og utlysningen kan rettes til fagkonsulent Kari Mortensen, tlf. (02) 15 70 12.

Søknad skrives på NAVFs søknadsskjema og merkes tydelig «Estetikk». Søknadsfristen er 1. november 1988.

Søknaden sendes: NAVF, RHF, Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4.

Studentstipend for kvinnelige hovedfagsstudenter i filosofi og historie

Rådet for humanistisk forskning i NAVF har opprettet egne studentstipend innenfor fag der søkningen til rekrutteringsstillinger er svak eller skjev mellom kjnnene, og innenfor forskningsprogram der det er særskilte rekrutteringsbehov. For 1989 deles det ut stipend innenfor historie og filosofi.

Søknadsfristen er 1. desember.

For nærmere opplysninger, kontakt Vera Vahl, Rådet for humanistisk forskning, NAVF, Sandakerveien 99, 0483 OSLO 4. Tlf. 02-15 70 12.

NAVF's dr.stipend, studentstipend og Odd Hassel-stipend

Dr.stipend (inntil 3 år) gis til studenter fram til dr.ing./dr.scient.-graden.

Studentstipend (1-årig) gis til kvinnelige hovedfagsstudenter i matematikk- og fysikkfag og petroleumsforskning.

Odd Hassel-stipend (2-årig) gis til høyt kvalifiserte forskere i eller uten fast stilling til forskningsaktivitet i utlandet.

Søknadsfristen for stipendene er 15. oktober.

For nærmere opplysninger om NAVFs stipender viser vi til heftet «Hva kan du søke NAVF om?». Det kan bestilles fra NAVF, Sandakerveien 99, 0483 OSLO 4, tlf. 02-15 70 12.

Stipend til medlemmer av Norske kvinnelige akademikers landsforbund (NKAL)

American Fellowships International Fellowships

The American Association of University Women Educational Foundation is pleased to announce its 1989-90 International Fellowships for women of countries other than the United States for graduate study in the United States. Each International Fellowship carries a stipend of \$10,000. Applications can be accepted only on current forms; old forms should be destroyed. Strong preference will be given to women residing in their home countries at the time of application. Applicants with documented community and/or civic service in their home countries will receive priority in the funding process. Applicants *cannot* be citizens nor permanent residents of the U.S. Scholarly excellence and commitment to the home country are the primary selection criterion.

Søknadsfristen er 15. oktober 1988.

Nærmere opplysninger om medlemskap i NKAL eller stipendiene fås ved henvendelse til

Beatrice Sandberg, Germanistisk institutt, eller

Signe Marie Sanne, Romansk institutt, Sydneplass 9
5000 BERGEN

Kanadisk forskerstipend

Med søknadsfrist 24. oktober 1988 utlyser den kanadiske ambassade i Norge «Canadian Studies Research Awards 1989».

Maksimum størrelse av ett stipend er 4.000 kanadiske dollars.

«These awards are designed to promote research by individual academics, about Canada and aspects of Canada's bilateral relations with participating countries, leading to the publication of scholarly books and monographs with a view to contributing to the development of the study of Canada in Norway, Sweden, Denmark, Finland, the Netherlands, and the UK.»

Nærmere opplysninger er gitt i «Notes of Guidance», utlagt ved Studieadministrasjonen, NTH. Kopier av orienteringen kan rekvireres hos ekspedisjonspersonalet.

Japanske forsknings- og spesialiseringsstipend 1989-90

Japan Foundation Fellowship Programme

Under dette programmet tilbys en rekke stipend til forskere innen humaniora og samfunnsvitenskap, til universitetslærere og spesialister (kunstnere, museumsfolk, journalister, forfattere, oversettere etc.).

Det vil bli utdelt ca. 70 stipend for opphold av 4-12 måneders varighet. Norske borgere søker i konkurranse med kandidater fra alle land som har diplomatisk forbindelse med Japan.

Stipendiet omfatter et månedlig beløp på 180 000-300 000 yen etter kvalifikasjoner med diverse tilleggssytelser. Utvalgte kandidater vil få gratis flytransport tur/retur Japan.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til

Norges allmennvitenskapelige forskningsråd

«Kulturavtaleprogrammet»

Sandakerveien 99, 0483 OSLO 4. Tlf. (02) 15 70 12

Interesserte søkere, som helst bør ha kontakter i japanske universitetsmiljøer, bes sende inn et brev med beskrivelse av prosjektet. Dette må helt eller delvis ha tilknytning til japanske forhold. Dokumentasjonen må være mottatt i NAVF senest:

28. oktober 1988.

Kandidatene vil deretter få tilsendt japanske søknadsskjemaer til utfylling.

Dyrenes Beskyttelses fond for utvikling av alternativer til dyreforsøk

Styret for Dyrenes Beskyttelses fond for utvikling av alternativer til dyreforsøk lyser med dette ut at det skal foretas tildeling fra fondet.

Fondets statutter bestemmer at den årlige renteavkastning kan deles ut som støtte til forskningsprosjekter som gjør bruk av/utvikler alternativer til dyreforsøk. I 1987 ble det således utdelt kr. 72 000,- til slik forskning.

Søknader om tildeling for 1988 sendes Dyrenes Beskyttelse, Wesselsgt. 6b, 0165 OSLO 1, og bør være mottatt innen 15. oktober 1988. Søknader bør inneholde budsjett og nøyaktig oversikt over planer for hvordan tildeling tenkes benyttet.

Nærmere opplysninger gis ved henvendelse til Dyrenes Beskyttelse, telefon 11 42 78.

Nansenfondet og de dermed forbundne fond

omfatter 36 fond som har til formål å fremme forskning innenfor ulike fagområder. I samsvar med de enkelte fonds statutter kan det søkes støtte bl.a. til forskningsutstyr, faglige reiser og vitenskapelig assistanse.

Søknadsfristen er 1. november.

Søknadsskjema og informasjon kan fås fra:

Nansenfondet

Drammensveien 78, 0271 OSLO 2

tlf. 02-44 42 96

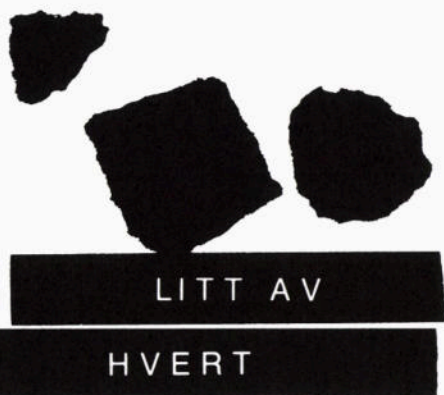
Studentstipend – handelsflåten i krig

RHF lyser ut to studentstipend i tilknytning til forskningsprosjektet om handelsflåten og sjøfolkenes historie under Den annen verdenskrig. Det vil bli gitt to stipend for inntil ett år til hovedfags- eller magistergradsstudenter som skriver oppgave med tema innen moderne sjøfartshistorie, fortrinnsvis med emner fra krigstiden 1940-45.

Søknadsfristen er 1. november.

For nærmere opplysninger, kontakt RHF, NAVF, Sandakerveien 99, 0483 OSLO 4, tlf. 02-15 70 12.





Norske kvinnelige juristers forenings (NKJF) undersøkelse av kvinnelige jurister anno 1988

Pressemelding

«KVINNER VIL IKKE PÅTA SEG LEDERJOBBER!»

—et vanlig utsagn for å forsvare hvorfor det ikke prosentvis er flere kvinnelige ledere nå enn for år tilbake. Men er det riktig at kvinner ikke søker lederjobber?

NKJF har i sin intervjuundersøkelse ganske klart avdekket at i hvert fall norske kvinnelige jurister nå ønsker seg lederansvar. Hele 40 pst. av dem som sikter mot offentlig eller privat ansettelse, vil være ledere på høyt nivå. Ytterligere 37 pst. vil være mellomledere. Fagspesialist vil 21 pst. være. Bare 2 pst. ønsker å avslutte sin karriere som saksbehandler.

«KVINNER VIL VÆRE ANSATT I DET OFFENTLIGE!»

—det er sant at i dag er hele 80 pst. av kvinnelige jurister offentlig ansatte. Men da

NKJF spurte sine medlemmer om hva de ønsket som sitt karrieremessige siktemål, lå ønskene milevidt fra dagens virkelighet. Bare 23 pst. ønsker ansettelse innen offentlig administrasjon. Og blant kvinnelige jurister under 35 år, er det bare 15 pst. som ønsker offentlig ansettelse som sitt karrieremessige siktemål.

Det mest overraskende undersøkelsen viste om kvinnes yrkesønsker er at det mest ettertraktete yrke blant kvinnelige jurister er å bli privatpraktiserende advokat. Hele 30 pst. ønsker seg dette yrke. I dag er ca. 13 pst. av kvinnelige jurister advokater. Kvinnelige advokater er fortsatt en liten minoritet. Bare 6 pst. av advokatene er kvinner.

«KVINNER HAR SAMME KARRIEREMULIGHETER SOM MENN!»

—i prinsippet, ja. Men hvorfor er da bare 10 pst. av kvinner med universitetsutdannelse ledere ti år etter eksamen, når 31 pst. av mennene er ledere?

NKJF har spurt sine medlemmer om hvordan de ser på sine karrieremuligheter, sammenlignet med sine mannlige kolleger. Og kvinnene har en edruelig oppfatning av sine lønns- og karrieremuligheter. Hele 37 pst. mener kvinnelige jurister har dårligere lønnsmuligheter. Enda flere, nemlig 47 pst. mener kvinnelige jurister har dårligere karrieremuligheter enn mennene.

«VIDELER ANSVARET LIKT I HJEMMET, MIN KONE OG JEG!»

—sier de fleste mennene. NKJFs medlemmer sier noe annet. Hele 45 pst. av juristkvinnene opplyser at de tar den vesentligste delen av husstell. Dette er kanskje ikke så overraskende. Noe mer uventet er det imidlertid at nesten samme andel av kvinnene, nemlig 44 pst., opplyser at de også har hovedansvaret for omsorgsforpliktelsene.

KONKLUSJONEN PÅ NKJFS INTERVJUUNDERSØKELSE AV NORSKE KVINNELIGE JURISTER ANNO 1988:

–Kvinner er kommet langt i den juridiske profesjon. De har fortsatt et stykke vei å gå. De kvinnelige jurister er fulle av appetitt på å beseire de siste skanser. Kvinnelige jurister har stor glede av sitt nettverk.

Kontorplasser ved Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, i 1989

Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo er et tverrfakultært tiltak som skal fremme kvinneforskning og øke rekrutteringen av kvinner til forskning. Det er opprettet for en prøveperiode fram til 31.12.1990 og holder til i et eget hyggelig hus i Ullevålsveien, 10 minutters gange fra universitetsområdet på Blindern. I tillegg til kontorer for Senterets tre ansatte er det i huset *kontorplasser* for til sammen åtte forskere og studenter som arbeider med kvinneforskning. Vi har seks ledige kontorplasser fra 1. januar 1989 fordelt på ett enekontor, ett dobbeltkontor og ett kontor for tre personer.

Plass tildeles normalt for et halvt til to år om gangen. Det hender også at vi på kort

varsel får ledige kontorer for kortere perioder. Har du behov for et «fristet» noen uker, ring og spør om vi kan hjelpe. Plassene lyses normalt ut to ganger i året, med søknadsfrist 1. juni og 15. november.

Både forskere, forskerrekrutter og hovedfagsstudenter ved og utenfor Universitetet i Oslo kan søke. Det er en forutsetning at de som tildeles plass skal ta del i virksomheten ved Senteret etter nærmere retningslinjer. Overheadutgifter betales etter økonomisk evne og etter nærmere avtale.

Søknad med prosjektbeskrivelse, faglig bakgrunn, ønske om type kontor og ønsket tidsrom for tildeling av plass sendes til Senter for kvinneforskning v/daglig leder, postboks 1040 Blindern, 0315 OSLO 3. *Søknadsfristen er 15. november 1988.*

Vi beklager!

AD. Nytt om kvinneforskning nr. 2/88

Følgende opplysning falt ut av Else Skjønbergers artikkel «Vår felles framtid»:

Artikkelen bygger på en lengre uttalelse om samme tema skrevet av Else Skjønberg og Berit Ås.

Uttalelsen ble innhentet av Kvinneforskningssekretariatet i forbindelse med den forskningsmessige oppfølgingen av Brundtland-kommisjonens arbeid.

PUBLIKASJONER

Bøker

Ellen Nielsen:

Manden og hans dårlige samvittighed.

Hvordan patriarkatet og volden kom ind i verden.

Bogans forlag, Lyngby i Danmark 1987.

Bodil Ellefsen, Tor Inge Romøren (red.):

Betalt for å hjelpe.

Yrker og arbeid i velferdsstaten.

Forlaget TANO A/S, Oslo 1988.

Karen Davies, Johanna Esseveld:

Att hoppa hage i den svenska arbetsmarknaden.

En studie av arbetslösa fabrikskvinnor.

Rabén & Sjögren, Stockholm 1988.

Lilian Portefaix:

Sisters Rejoice.

Paul's Letter to the Philippians and Luke-Acts as Seen by First-century Philippian Women.

Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1988.

Kerstin Öhrström (red.):

Vem är hon?

Kvinnor i Sverige: Biografisk uppslagsbok.

Norstedts Förlag, Stockholm 1988.

Karin Ekberg, Per Egil Mjaavatn (eds.):
Growing into a Modern World. Volume I-III.

Conference proceedings from «An International Conference on the Life and Development of Children in Modern Society».

The Norwegian Centre for Child Research, The University of Trondheim, May 1988.

Helle Lykke Nielsen:

Når kvinder rejser.

Klar dig selv i Mellemøsten og Nordafrika.

Arabisk informationscenter, Odense Universitet 1988.

I menns bilde.

Kvinner – Teknologi – Arbeid.

Tapir forlag, Trondheim 1988.

The United Nations and Disarmament: A Short History.

Department for Disarmament Affairs.

United Nations, New York 1988.

Tidsskrifter

Materialisten, nr. 1-2/1988.

Genders, No. 1/Spring 1988.

Häftan för kritiska studier, nr. 2/1988.

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, nr. 3/juni 1988.

Sofia, Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, nr. 2/1988.

Nordisk Sexologi, nr. 3/1988.

Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 2/1988.

Nye KvinneNettverk; Bladet for kvinner i arbeid, nr. 1/1988.

SIGNS. Journal of Women in Culture and Society, Volume 13, No. 3. The University of Chicago Press, Spring 1988.

SIGNS. Journal of Women in Culture and Society, Volume 13, No. 4. The University of Chicago Press, Spring 1988.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Beatrice Halsaa, Nina Gornitzka (red.): «En feministisk utopi og veier dit». Rapport fra to seminarer. Prosjekt Alternativ Framtid, Oslo, juni 1988.

Gunn Imsen, Torunn Lauvdal (red.): «Pedagogikk i kvinneperspektiv». Rapport fra Nordisk Forskersymposium, Sjusjøen, 1987. Oppland Distriktshøgskole.

Delegationen för jämlikhetsärenden i Finland: Rapport fra det «III Nordiska Seminaret om Medicinsk Kvinnoforskning». Kvinnoforskningsrapport nr. 1/1988.

Svein S. Andersen: «STIs Etablererskole for kvinner». Deltakere, kurserfaringer og nye virksomheter. Bedriftsøkonomisk institutt, Arbeidsnotat nr. 16/1988.

Jane B. Kahle, Jane Z. Daniels, Jan Harding (eds.):

Proceedings from «Fourth Gasat Conference 1987». University of Michigan, 1987.

«Humanistiske Data», nr. 1/1988. Tekst – Lyd – Bilde. NAVFs EDB-senter for humanistisk forskning, Univ. i Bergen.

Lars Torsten Eriksson: «Högskolan som uppdragstagare». UHÅ-FoU-projektrapport nr. 2/1988

Marianne Johnsen, Henriette Sinding Aasen (red.): «Kvinneerettslige arbeidsnotater». Avdeling for kvinneverett, Univ. i Oslo, årsrapport 1987.

«Ligestillingsrådets Årsberetning 1987». Ligestillingsrådet, København K.

«Ligestillingsombudet – Klagenemnda for Ligestilling – Ligestillingsrådet», Årsmeldinger 1987.

Resources for Feminist Research: «The Review Issue 1988», Volume 17, No. 1.

Svein Sjøberg: «Skolen – en vei til kunnskap?». Senter for realfagsundervisning, skriftserie nr. 6, juni 1988.

Lis Haugaard: «Postfeminisme». Center for kvindeforskning i Aarhus – Cekvina, arbeidsnotat nr. 1

Asta Fink: «Intellekt og identitet». Om at være første generasjon som intellektuel kvinde. Center for kvindeforskning i Aarhus – Cekvina, arbeidsnotat nr. 2

Anna Herje: «Husholdningens Gjeldsforhold 1982-1985». Rapport i serien «Fakta om levekår», Forbruker- og Administrasjonsdepartementet, mai 1988.

Else Christensen: Metodebilag til projekt om «Børn i familier med hustrumishandling». Center for Samfundsvidenskabelig Kvindeforskning, København. Arbeidsnotat nr. 2/1988.

Karen Nossun Bie, Randi Søggen, Sigmund Vangsnes: «Japan i kunnskapsfronten». Hovedtrekk ved høyere utdanning og forskning i Japan. Rapport fra en studiereise. NAVFs utredningsinstitutt, notat 4/1988.

Lars Grue: «Ønske det, ville det – men gjøre det...». En undersøkelse av rekrutteringspersonalet til førskolelærerutdanningen. NAVFs utredningsinstitutt, notat 5/1988.

Clara Åse Arnesen: «Internasjonale sammenlikninger av høyere utdanning». Nøkkeltall og metodeproblemer. NAVFs utredningsinstitutt, notat 6/1988.

Kirsten Grønbæk Hansen, Janni Nielssen (eds.): «Women Challenge Technology». Conference report from conference held in Elsinore, Denmark, November 1986.

Elisabeth Flensted-Jensen: «Om brug av video i kvindeforskning». Center for kvindeforskning i Aarhus – Cekvina, arbeidsnotat nr. 3

Kirsten Gomard: «Kommunikation og køn». En analyse af en TV-diskussion mellem fire kvindelige forfattere. Center for kvindeforskning i Aarhus – Cekvina, arbeidsnotat nr. 4

Betty Vang, Hanne Rikken Nielsen, Hilda Rømer: «Kvindekultur – Køn og kultur». Center for kvindeforskning i Aarhus – Cekvina, arbeidsnotat nr. 6

«Regional Conference for the World's Disarmament Campaign», March 1987/Beijing, People's Republic of China. En konferanserapport.

«Pugwash Symposium on Scientific and Technological Aspects of Development of New Weapons, Verification Issues and Global Security». Department for Disarmament Affairs, United Nations, New York 1988.

«Disarmament». Newsletter of the World Disarmament Campaign, Volume 6, No. 3. Department for Disarmament Affairs, United Nations, New York, June 1988.



EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/85:

NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986. *Opptrykk*.

Arbeidsnotat nr. 3/86:

Framtidas Norge – på kvinners vilkår? Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:

1. norske seminar i medisinsk kvinneforskning.

Foreløpig utgave, juli 1987:

Kvinner i medisinsk forskning.

Presentasjoner.

Arbeidsnotat nr. 1/88:

Rekruttering av kvinner til forskning innen informasjonsteknologi og informatikk. Rapport fra arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 2/88:

Nye bilder – ny virkelighet. Kvinneforskningens bidrag til samfunnsforståelse. Rapport fra et 10-årsjubileum.

Arbeidsnotat nr. 3/88:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 5/88:

Kvinner i forskning, medisin, naturvitenskap og teknologi. Personoversikt. *Kr 40,-*

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.

Av Mie Berg. *Gratis*.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* 1988.

Kr 40,

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

Brosjyre om NAVFs sekretariat for kvinneforskning på engelsk. Brosjyren sier litt om kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet og om NAVFs arbeid for likestilling. *Under revisjon; vil foreligge høsten 1988.*

Interesserte som skal på forskningsreise i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforskning og kvinnestudier ved universitetene. Høvikodden, mars 1986. *Rapport.*

Informasjonsbrosjyre for medisinerere fra Sekretariatet, utarbeidet i samarbeid med Rådet for medisinsk forskning (RMF), NAVF. Innhold:

- oversikt over RMFs stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforskningssekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk forskning.

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning. Naturvitenskap og teknologi*

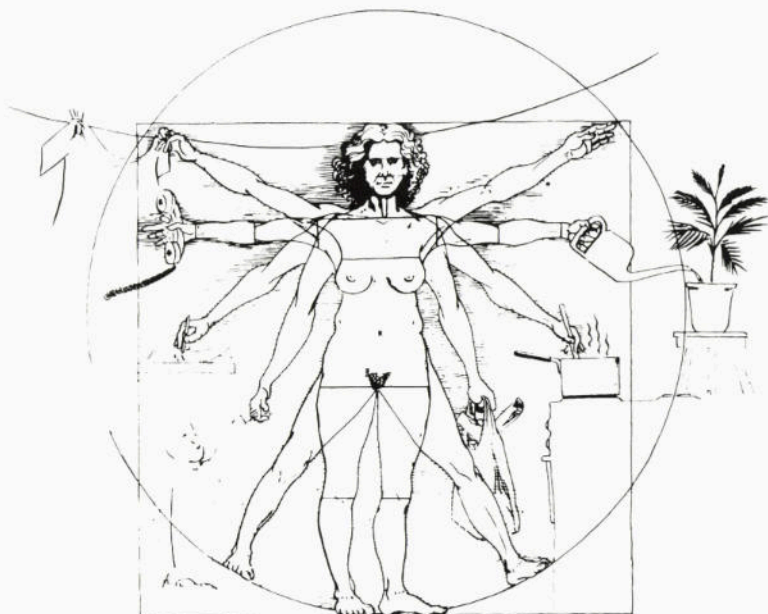
Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

KVINNER I FORSKNING: MEDISIN, NATURVITENSKAP OG TEKNOLOGI

Personoversikt

Arbeidsnotat 5/88

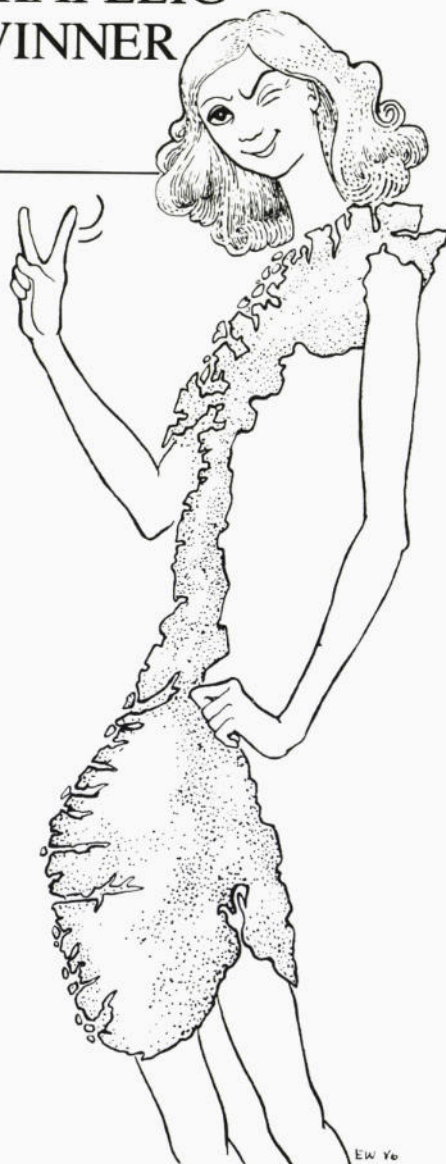
NAVF's sekretariat for kvinneforskning



Pris kr 40,-. Fås kjøpt ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

OVERSIKT OVER SAMFUNNSVITENSKAPELIG FORSKNING OM KVINNER

Litteratur og prosjekter
Arbeidsnotat 3/88



NAVFs sekretariat for
kvinneforskning

Pris kr 40,-. Fås kjøpt ved henvendelse
til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.



BIDRAGSYTERE

Trine Anstorp, psykolog, Psykiatrisk poliklinikk, Gravdal sykehus, 8372 Gravdal. Tlf. (088) 80 000.

Agnes Bolsø, forsker, sosiolog, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim, 7055 Dragvoll. Tlf. (07) 92 04 11.

Marit Engh, prosjektleder, Unik-prosjektet, Seksjon for tiltak mot AIDS. Etat for miljørettet helsevern, Ullevålsveien 9, 0165 Oslo 1. Tlf. (02) 36 44 00.

Sissel H. Eriksen, forsker, Bygdeforskning, Universitetet i Trondheim, 7055 Dragvoll. Tlf. (07) 92 04 11.

Margaretha Fahlgren, fil.dr., Geijerrgt. 21 B, 75 226 Uppsala, Sverige. Tlf. (018) 14 29 49.

Asbjørg Fyhn, stipendiat NLVF, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, P.boks 1040 Breivika, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 44 213.

Siri Gerrard, førsteamanuensis, Avdeling for fiskerifag, Finnmark DH, 9500 Alta. Tlf. (084) 34 011.

Dagrun Grønbech, cand.polit, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, P.boks 1040 Breivika, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 44 173.

Edel Hildre, informasjonssekretær, Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF), P.boks 8154 Dep., 0033 Oslo 1. Tlf. (02) 64 72 70.

Elisabeth Gulbrandsen, doktorgradsstudent i idéhistorie ved Göteborgs Universitet. Adresse i Norge: Erlingsgt. 10, 0196 Oslo 1. Tlf. (02) 68 37 62.

Susanne Knudsen, førstelektor, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydneplass 9, 5007 Bergen. Tlf. (05) 21 24 10.

Marit Lie, utdanningsstipendiat NAVF, Institutt for musikkvitenskap, Universitetet i Oslo, P.boks 1017 Blindern, 0315 Oslo 3. Tlf. (02) 45 47 51.

Marianne Lien, sosialantropolog, ernæringsfysiolog, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), P.boks 173, 1324 Lysaker. Tlf. (02) 59 01 00.

Kari Riddervold, fiskerikandidat, Albatross A/S, Stakkevollveien 31, 9000 Tromsø. Tlf. (083) 85 056.

Kate Rognli, hovedfagsstudent i sosiologi, 4 a 509 Kringsjå studentby, 0864 Oslo 8. Tlf. (02) 18 47 82.

Berit Sanness, leder i «Jenter i skogbruket», Skogavdelingen, Landbruksdepartementet, P.boks 8007 Dep., 0030 Oslo 1. Tlf. (02) 34 93 33.

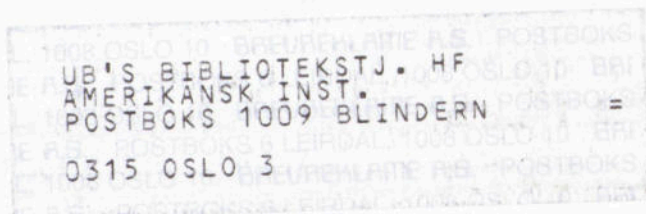
Birte Siim, lektor, Fibigerstræde 2, Aalborg Universitetscenter, 9200 Aalborg Øste, Danmark.

Marit Skogstad, lege, Seksjon for tiltak mot AIDS, Etat for miljørettet helsevern, Ullevålsveien 9, 0165 Oslo 1. Tlf. (02) 36 44 00.

Anne Stalsberg, amanuensis, Vitenskapsmuseet, 7004 Trondheim. Tlf. (07) 59 21 15.

Halldis Valestrand, stipendiat, Universitetet i Tromsø, Institutt for samfunnsvitenskap, postboks 1040, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 81 688

Kari Vangsnes, spesialutreder, Likestillingsrådet, Forbruker- og administrasjonsdepartementet, P.boks 8004 Dep., 0030 Oslo 1. Tlf. (02) 34 47 52.



Makt og medvirkning



NAVFs sekretariat for kvinneforskning vil med dette innby til konferansen *Makt og medvirkning. Kvinneperspektiver i forskning om ledelse, organisasjon og styring (LOS)*. Konferansen finner sted 29. - 30.11.88, Håndverkeren, Oslo.

Tirsdag 29. november

- Kvinner i maktposisjoner - nye tvetydigheter.
- Forhandlingssystemer, lønn og kjønnskultur.

Onsdag 30. november

- Planleggingsrasjonalitet og omsorgsrasjonalitet - lar de seg forene?
- Feministiske utopier: Teori og eksempler.

Konferanseavgiften kr. 400,- inkluderer lunsj og kaffe begge dager. Kr. 200,- for én av dagene.

Påmeldingsfrist senest 18. november til

NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Nærmere opplysninger fås på tel. 02-15 70 12

Nytt om kvinneforskning nr. 4/88

